

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Harun ÖNGÖR

ÇALIŞAN KADIN YOKSULLUĞU: GAZİANTEP İLİ ÖRNEĞİ

Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Harun ÖNGÖR

ÇALIŞAN KADIN YOKSULLUĞU: GAZİANTEP İLİ ÖRNEĞİ

Danışman

Doç. Dr. Elife KART

Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Harun ÖNGÖR'ün bu çalışması, jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	:Doç. Dr. Meral Timurturkan	(İmza)
Üye (Danışman)	: Doç. Dr. Elife KART	(İmza)
Üye	:Doç. Dr. Şahin Özçınar	(İmza)

Tez Başlığı: Çalışan Kadın Yoksulluğu: Gaziantep İli Örneği

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 07./07/2023

Mezuniyet Tarihi : 10/08/2023

(İmza)
Prof. Dr. Engin KARADAĞ
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Çalışan Kadın Yoksulluğu: Gaziantep İli Örneği” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Harun ÖNGÖR

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

07 / 08 / 2023

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Harun Öngör
Öğrenci Numarası	202152023018
Anabilim Dalı	Sosyoloji
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Elife Kart
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Çalışan Kadın Yoksulluğu: Gaziantep İli Örneği
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	
Rapor Tarihi	
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: % 5 Alıntılar dahil: % 14
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,	
Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 162 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdeler sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
3Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Danışman Öğretim Üyesi Doç. Dr. Elife KART İmza	

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	iii
RESİMLER LİSTESİ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	v
ÖZET	vi
SUMMARY	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖNSÖZ	iii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK, KADIN YOKSULLUĞU VE ÇALIŞAN YOKSULLUĞU

1.1. Yoksulluk Olgusu ve Günümüzdeki Görünümleri.....	3
1.2. Yoksulluğun Kadınlaşması	11
1.3. Çalışan Yoksulluğu ve Çalışan Kadın Yoksulluğu.....	16

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE BULGULAR

2.1. Araştırmanın Amacı, Önemi, Sorunsalı ve Alt Sorunsalları.....	25
2.2. Araştırmanın Örneklemi, Saha Gözlemleri ve Deneyimler.....	26
2.3. Araştırmanın Yöntem ve Tekniği	37
2.4. Araştırma Deseni ve Bulguların Analizi.....	41
2.4.1. Çalışan Kadın Yoksulların Sosyo-Ekonomik Durumları	41
2.4.2. Çalışan Kadın Yoksulların Çalışma Koşulları ve Deneyimleri	51
2.4.3. Çalışan Kadın Yoksulların Yoksulluğu Tanımlama ve Deneyimleme Biçimleri.....	60
2.4.4. Kadınların Deneyimlerinde Çalışan Kadın Yoksul Olmak	68
2.4.5. Çalışan Kadın Yoksulların Gündelik Hayat Pratikleri ve Yaşama Stratejileri	71
2.4.6. Çalışan Kadın Yoksulların Yoksullukla Başa Çıkabilme Stratejileri	75
2.4.7. Çalışan Kadın Yoksulların Formel ve Enformel Dayanışma Ağları ve İlişkileri	78
2.4.8. Çalışan Kadın Yoksulların Geleceğe İlişkin Beklentileri.....	82

SONUÇ	87
KAYNAKÇA	90
EK 1- Katılımcı Profili	99
EK 2- Görüşme Örneği	100
EK 3- Resimler Listesi	105
Ö Z G E Ç M İ Ş	112

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Katılımcıların Demografik Bilgileri	36
--	----

RESİMLER LİSTESİ

Fotoğraf 1 Nizipler Caddesi'nin ana caddelerinden biri.....	105
Fotoğraf 2 Nizip Caddesi'ndeki atölyelerin yer aldığı iki farklı bina.	106
Fotoğraf 3 Nizip Caddesi'nde bir ayakkabı üretim atölyesinin toptan ve perakende satış mağazası.	107
Fotoğraf 4 Karşıyaka Mahallesi Katip Hoca Caddesi'nde çadırdaki yaşayan aileler.	107
Fotoğraf 5 Karşıyaka Mahallesi kentsel dönüşüm projesinden dolayı yıkılan evler.	108
Fotoğraf 6 Karşıyaka Mahallesi'ndeki kentsel dönüşümden dolayı boşaltılan evler.	108
Fotoğraf 7 Hacıba Mahallesi, solunda Karşıyaka Mahallesi, sağında Asri Mezarlık ve önünde geçen tarihi İpek Yolu.	109
Fotoğraf 8 Karşıyaka Mahallesinden bir evin mutfak ve banyosu.	109
Fotoğraf 9 Yukarıdaki fotoğraf 8'in devamı: Banyo kısmı.	110
Fotoğraf 10 Aynı evin oturma ve yatma odası, tavandan yağmur suyu damlama yapmakta ve aşırı rutubet ve ışıksız bir ortam.	111

KISALTMALAR LİSTESİ

EUROFOUND	Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı
EMAR	Türkiye Emar Genel-İş Araştırma Dairesi
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
SAGP	Satın Alma Gücü Paritesi
OSB	Organize Sanayi Bölgesi
OÖA	Orta Ölçekli Atölye
KÖA	Küçük Ölçekli Atölye
DB	Dünya Bankası

ÖZET

Esnek ve güvencesiz istihdam yapısı, günümüz yoksulluğun etkilerini arttırmakla beraber yoksulluğun yeni görünümelerini ortaya çıkarmıştır. Günümüzdeki yoksulluk, ekonomik, toplumsal, kültürel, politik ve psikolojik tüm yönleriyle yoksulların yaşam koşullarını etkilemektedir. Dezavantajlı konumda bulunan kadınların, enformel çalışma koşullarına dâhil olmaları, çalışan kadın yoksulluğunu daha fazla görünür hale getirmiştir. Çalışan kadın yoksulluğu, aynı zamanda günümüzde yoksulluğun aldığı yeni görünümle de ilgilidir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, ev içi ve karşılıksız bakım işleri, kadınların tam zamanlı ve güvenceli işlerde çalışmalarının önünde bir engeldir. Bu tez çalışması, çalışan kadın yoksulların yoksulluğu deneyimleme biçimlerine odaklanmaktadır. Kadınların yoksulluk deneyimleriyle birlikte çalışma koşulları, dayanışma ağları ve ilişkileri ile gelecek beklentileri ele alınmaktadır. Bu kapsamda Gaziantep ili ayakkabı üretim fabrika ve atölyelerinde çalışan otuz (30) kadın ile görüşülmüştür. Görüşmeler, ‘derinlemesine görüşme tekniği’ ile gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşme tekniğiyle elde edilen veriler, ilgili literatür çerçevesinde yorumlanmaktadır. Kadınların deneyimleri, çalışan kadın yoksulluğunun, sadece ekonomik nedenlerden kaynaklanmadığını, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin, kadın yoksulluğunun derinleşmesi üzerinde derin etkileri olduğunu göstermektedir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, çalışan kadın yoksulluğunun temel sebeplerinin, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, yetersiz gelir, düşük ücretler ve cinsiyet ayrımcılığı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Yoksulluğun Kadınlaştırılması, Çalışan Kadın Yoksulluğu, Çalışan Kadın Yoksullar

SUMMARY

WOMEN IN WORKING POVERTY: GAZİANTEP PROVINCE EXAMPLE

Flexible and precarious labor structure reveals both the new facets of poverty and increases the impacts of today's poverty. Nowadays poverty with its economic, social, cultural, political, and psychological dimensions has influenced all the working and living conditions. Women with disadvantageous positions being included in informal working conditions make working women's poverty more invisible. Working women's poverty is also related to the new facets of today's poverty. Gender inequality, domestic and unpaid labor prevent women from working in secure jobs full time. This thesis focuses on the manners in which working poor women experience poverty. In addition to women's experiences of poverty, their solidarity networks and relations are discussed. Within this context, 30 (thirty) women working in shoe manufacturing factories and workshops in Gaziantep are interviewed. Interviews are conducted via in-depth-interview technique. Data gathered from the interviews are analyzed within the scope of related literature. Working poor women's experiences reveal that working women's poverty does not only arise from economic conditions but also gender inequality. Findings gathered from the study show that the main reasons of working women's poverty are gender inequality, inadequate and low wage, high cost of living and gender discrimination.

Key words: Poverty, Feminization of poverty, Working women's poverty, Working poor women

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tez çalışmam süresince, tezimin her aşamasında bilgi birikimini, tecrübelerini ve fikirlerini benimle paylaşan, zor zamanlarımda beni destekleyen ve tezle ilgili değerli eleştirileri ile önemli katkılarda bulunan, danışmak istediğim her konuda değerli zamanını hiç tereddüt etmeden ayıran, kıymetli tez danışmanım Doç.Dr. Elife KART'a,

Sosyal Bilimler Enstitüsü akademik ve idari personeline,

Tez çalışmamda desteğini benden esirgemeyen kıymetli arkadaşlarım Melike Ekinci ve Engin Abat'a

Teşekkür Ederim

ÖNSÖZ

Enformel çalışma koşulları, hane yapısı ile toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, çalışan kadın yoksulluğunu etkileyen önemli bir faktörlerdir. Çalışan kadın yoksulların işgücü piyasasındaki ikincil konumları, ev işlerinden sorumlu tutulmalarına bağlıdır. Ataerkil toplumsal yapı, cinsiyete dayalı toplumsal roller ve değerler, çalışan kadın yoksulların dezavantajlılığını katmanlı hale getirmektedir. Bununla birlikte kadın yoksulluğu deneyimlerini de farklılaştırmaktadır. Çalışan kadın yoksulların deneyimlerine odaklanan bu tezde, kadınların yoksulluk deneyimleri, çalışma koşulları, dayanışma ağları ve ilişkileri ile gelecek beklentileri ele alınmaktadır. Nitel bir yaklaşıma dayanan bu tez çalışmasının örneklemini, Gaziantep ili ayakkabı üretim fabrika ve atölyelerinde çalışan kadınlar oluşturmaktadır. Derinlemesine görüşme tekniğiyle elde edilen veriler, ilgili literatür çerçevesinde yorumlanmaktadır.

Harun ÖNGÖR
Antalya, 2023

GİRİŞ

Yoksulluk zamana, mekâna, kentlere ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılaşabilmektedir. Yoksulluk, tanımlanması güç bir olgudur. Günümüzde yoksulluk, giderek büyüyen ve yaygınlaşan bir sorun haline gelmiştir. Bu durum neoliberal küreselleşme süreciyle ilgilidir. Neoliberal küreselleşmeyle birlikte, sosyal devlet anlayışında önemli değişimler yaşanmaya başlamıştır. Toplumsal alanları düzenleyen mekanizmaların zayıflamasıyla bir taraftan sosyal hak ve güvenceler özelleştirilmekte, diğer taraftan ise iş, meslek ve çalışma hayatına ilişkin önemli gerilemeler yaşanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin neoliberal iktisadi eğilimleri, kamusal kaynakların eşitsiz dağılımı ve ekonomik refahtan eşit yararlanamama sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu durum, toplumun geniş bir kesiminde yoksulluğun derinleşmesine neden olmuştur. Bununla birlikte yoksulluğun farklı kesimler açısından farklı şekillerde ve boyutlarda deneyimlendiği söylenebilir.

Günümüzün yoksulluğunun en temel özelliklerinden birisi bireyler arası dayanışma ağlarının çözülmesidir. Bu da bireylerin toplumsal bütünleşme süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Bu durum yoksulların dışlanma süreçlerini hızlandırmaktadır. Enformel çalışma koşulları, sosyal devletin küçülmesi gibi faktörler, yoksulların toplumla bütünleşme süreçlerini zorlaştırmaktadır. Kadınlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, yetersiz kaynaklar ve olanakların sınırlılığından dolayı yoksulluğu daha farklı boyutlarda yaşamaktadırlar. Diğer bir ifadeyle yoksulluk, erkeklere göre kadınları daha fazla etkilenmektedir. Dolayısıyla yoksulluğun bir göstergesi olarak toplumsal dışlanma, kadınların daha yoğun karşılaştıkları bir sorundur. Esnekleşmeyle beraber artan kadın istihdamı, kadınların hem emek yoğun işlerde yoğunlaşmasına hem de erkeklere göre daha düşük ücretler ile çalışmak zorunda kalmalarına yol açmıştır. Bu durum, toplumsal cinsiyet rollerinin eşitsizliğinden dolayı kadınların hem evde hem de ücretli işgücü piyasasında ağır koşullar altında çalışmalarına neden olmaktadır. Bu durum, yoksulluğun kadınlaşması sorununu ortaya çıkarmıştır. Yoksulluğun kadınlaştırılması, kadınların enformel iş piyasasında kullanılmasına neden olmaktadır. Enformel çalışma koşulları, kadınların içinde bulundukları yoksulluğun katlanmasına yol açmaktadır. Çünkü enformel çalışma koşulları kadınların yoksulluğunu azaltmaya yardımcı olacak imkanlar sağlamamaktadır. Bu durum kadınların dezavantajlarının artmasına neden olmaktadır. Bu da günümüzde çalışan kadın yoksulluğunu önemli bir sorun haline getirmiştir. Bu sorun daha çok enformel çalışma koşullarından ve aterkil yapıdan kaynaklanmaktadır. Toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler ile enformel iş piyasası, çalışan kadın yoksulluğunun anlaşılmasında önemli faktörlerdir. Bu nedenle, çalışan kadın

yoksulluğu bu tez çalışmasında toplumsal cinsiyet perspektifiyle ele alınmaktadır. Çalışan kadın yoksulluğunu ele alan bu tez çalışmasında, kadın yoksulların çalışma koşulları ve yoksulluğu deneyimleme biçimleri irdelenmektedir.

Tez iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümünde, yoksulluğun, neoliberal politikaların dönüştürücü etkileriyle birlikte günümüzde aldığı boyutlarına dikkat çekilmektedir. Günümüzdeki yoksulluk ve yeni görünümleri başlığı altında, ilgili literatür çerçevesinde yoksulluk tanımları ve yaklaşımları ele alınmaktadır. Bu bağlamda yoksulluk türleri ve kadın yoksulluğu üzerinde durulmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin, yoksulluğun kadınlaşmasına olan etkilerine dikkat çekilmektedir. Bununla birlikte, çalışan kadın yoksulluğuna odaklanılarak, toplumsal cinsiyet perspektifiyle çalışan kadın yoksulluğunun nedenleri ve ayırt edici yönleri irdelenmektedir. Dolayısıyla bu tezde, çalışan kadın yoksulların deneyimleri; “sosyoekonomik durum”, “çalışma koşulları”, “dayanışma ağları” ve “gelecek beklentileri” bağlamında açıklanmaya çalışılmaktadır. Tezin ikinci bölümünde, araştırmanın yöntemi ve bulguların analizi yer almaktadır. Bu bölümün altında araştırmanın konusu, amacı, önemi, sorunsal ve alt sorunsalları, örnekleme, saha gözlemleri ve araştırmanın yöntemi ele alınmaktadır. Çalışan kadın yoksulluğunun, günümüzde aldığı boyutlarının ne türden ve nasıl sorunlar içerdiği temel sorunsalından hareket eden bu tez çalışması, ayakkabı üretim atölyelerinde çalışan kadın yoksullar ile işyerlerinde/çalışma ortamlarında, ev ve mahallelerinde görüşülmüştür. Nitel araştırma yönteminin benimsendiği bu tez çalışmasında, görüşmeler, derinlemesine görüşme tekniğiyle yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Çalışan kadın yoksulların anlatılarından elde edilen bulgular; çalışan kadın yoksulların, “sosyo-ekonomik durumları”, “çalışma koşulları ve deneyimleri”, “yoksulluğu tanımlama ve deneyimleme biçimleri”, “çalışan yoksulluğu ve çalışan yoksul olma durumları”, “gündelik hayat pratikleri ve yaşama stratejileri”, “yoksullukla başa çıkabilme stratejileri”, “formel ve enformel dayanışma ağları ve ilişkileri”, “gelecek tahayyül ve beklentileri” biçiminde belirlenmiş olan temalar bağlamında yorumlanarak analiz edilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK, KADIN YOKSULLUĞU VE ÇALIŞAN YOKSULLUĞU

1.1. Yoksulluk Olgusu ve Günümüzdeki Görünümleri

Yoksulluk, ekonomik ve toplumsal bir olgudur ve zamana, mekâna, kentlere ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık gösterebilmektedir. Yoksulluk, tanımlanması güç bir olgudur. Yoksulluğun ortak bir tanımından ziyade, farklı tanımları ve yaklaşımları söz konusudur (Kahraman, 2011: 13; Gökova vd., 2014: 34). Yoksulluk, niteliksel olarak hem bireysel hem de toplumsal her türlü yaşamsal ihtiyaçların (fizyolojik, psikolojik, sosyal ve duygusal gibi) tatminiyle ilgilidir (Şenses, 2019: 19). Her bireyin hakkı olan temel varlıklardan ve fırsatlardan yoksun bırakılma durumu olarak yoksulluk, aynı zamanda sağlık, beslenme, barınma ve okuryazarlık açısından yetersiz sonuçlar, yetersiz sosyal ilişkiler, güvensizlik ve düşük özgüven ve güçsüzlükle de ilişkidir (World Bank, 2022: 5). Bununla birlikte yoksulluk, sosyal, siyasal, kültürel ve psikolojik alanlarda yetkin olamama haline işaret eder (Oktik, 2008: 25). Bu nedenle yoksulluk olgusu, sadece gerekli ihtiyaçları karşılayabilecek görece yeterli kaynaklara sahip olmak üzerinden değil, insanların en temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için gerekli olan gelirden yoksunluk durumundan, yoksulların insani ve yapabilirlik kapasitesinin gelişimi ile dışlanma süreçlerine kadar uzanan farklı açılardan tanımlanmaktadır (Gül ve Sallan Gül, 2008: 59).

Yoksulluk olgusu, kırsal, kentsel ve makro düzeyde ele alınabildiği gibi hane halkı, bireysel ve toplumsal cinsiyet gibi mikro düzeyde de ele alınmaktadır (Şenses, 2019: 31). Yoksulluk olgusunu açıklayabilmek, yoksulluğun, günümüz dünyasında değişen boyutlarını, aldığı görünümü ve ürettiği sonuçları değerlendirmeyi de önemli hale getirmektedir. Günümüz yoksulluğu, neoliberal küreselleşme süreciyle bağlantılı anlaşılabilir. Tarihsel olarak tüm toplum biçimlerinde olduğu gibi kapitalizmde de yoksulluk toplumun bir parçası olmuştur (Kaygalak, 2001: 125). Ancak, yoksulluk yirminci yüzyılın sonlarında küresel bir boyuta ulaşmasıyla, son derece farklı ve güç sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Michel Chossudovsky'ye (1999) göre ise yoksulluk, “insan kaynaklarının ve maddi kaynakların ‘kıt’ olmasının sonucu değil, asıl olarak işsizliğe ve emek maliyetlerinin dünya ölçeğinde minimize edilmesine dayanan küresel aşırı arz ürünüdür.” (1999: 29). Bu açıdan yoksulluk ekonomik temelli olduğu kadar aynı zamanda da kişilerin içinde yaşadığı, anlamlandırmaya çalıştığı ve baş etmek için farklı stratejiler geliştirdiği bir toplumsal ‘durum’dur. Yoksulluğun genel olarak kültürel ve yapısal nedenleri söz konusudur:

Bunlardan ilkinine göre yoksulluk, bireylerin kişiliklerine veya belli bir toplumsal grubun özelliklerine bağlı bir olgudur; disiplinsizlik, tembellik, kurallara uymayı becerememe, sorumluluk altına girememe, yoksulluktan çıkmak için yeterince çaba ve girişimde bulunmama gibi. Bir başka deyişle, kültürelci açıklamalara göre yoksullar, içinde bulundukları durumun başlıca öznesi konumundadırlar. İkinci kutba ise yapısalcı olarak nitelendirilebilecek yaklaşımı koyabiliriz; buna göre yoksulluğun nedeni yoksulların dışında, devletin yeniden dağıtım mekanizmasında, toplumun sosyo-ekonomik yapısında ve sosyal tabakalaşmada gizlidir. Buna göre, yoksullar, ülkede hâkim olan gelir dağılımı, istihdam yapısı, ayrımcılık ve sosyal adaletsizliğin kurbanı konumundadırlar. (Yılmaz, 2008: 127).

Yoksulluk olgusunu bireysel özellikler üzerinden açıklamak ve yoksulları özellikle tembellikle aynı zamanda ölçsüzlükle, kötü alışkanlıklara sahip olmakla özdeşleştiren, aile hayatının düzensizliğiyle, korumasız cinsellik aktiviteleriyle ve çok çocuk yapmakla suçlamak eğilimi, tarihsel ve kültürel farklılıkları aşarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür (Buğra, 2021: 11).

Neoliberalizmin sosyo-ekonomik yapıda yarattığı dönüşümlere bağlı olarak değişen işgücü piyasası ve refah devletinin dönüşümü günümüz yoksulluğun yapısal nedenlerini oluşturmaktadır (Açıkalın, 2007; Buğra ve Keyder, 2003; 2015; Kart, 2015; 2021; Kesgin, 2011; Şenses, 2019). Diğer bir ifadeyle, günümüz yoksulluğu, neoliberal iktisadi politikalar ve buna bağlı olarak şekillenen devletin işlevleriyle bağlantılıdır (Buğra, 2021: 25; Polanyi, 2020: 85-100). Polanyi'ye (2020) göre piyasa ekonomisi;

kendi kurallarına göre işleyen bir piyasalar sistemi demektir. Daha teknik terimler kullanırsak, piyasa fiyatları ve yalnızca piyasa fiyatlarıyla yönetilen bir ekonomidir bu. Ekonomik yaşamın tümünü dışarıdan yardım ve müdahale gelmeden örgütleyebilen bir tür sisteme, kesinlikle kendi kurallarına göre işleyen bir sistem denilebilir. Bu kaba göstergeler, söz konusu serüvenin insan soyunun tarihinde eşi görülmemiş bir nitelik taşıdığını açıklamak için yeterli olmalı (Polanyi, 2020: 85).

Polanyi'ye göre, uygarlığın ilk evresinden beri ekonomi, toplumsal hayatın ve sosyal ilişkilerin içinde yer almıştır. Yani ekonomik sistem, sadece sosyal örgütlenişin bir fonksiyonu olarak görülmemiştir (Polanyi, 2020: 93). Sosyal yaşamın giderek ekonomik olgu tarafından şekillenmesi, sosyal yaşamın piyasa ekonomisi tarafından biçimlendirilmesine de yol açmıştır (Buğra, 2021: 21-24; Polanyi, 2020: 87-93).

Neoliberalizm, tüm sosyo-ekonomik yapıların dönüşümüne yol açmıştır. Sosyal hizmet mekanizmasının özelleştirilmesi, kamunun borçlandırılarak finans açığının vergiler ve bireysel kesintiler yoluyla özelleştirilmesine yol açmıştır (Lazzarato, 2014: 28). “Özelleştirme üretken kamu varlıklarının devletten özel şirketlere devredilmesine yol açmaktadır. Üretken varlıklar, doğal kaynakları ve insan kaynaklarını da içermektedir. Bunlar devletin temsil ettiği insanlar için himayesinde tuttuğu varlıklardır.” (Harvey, 2015: 81). Özelleştirme süreci, birey ve toplum için tüm güven ve korunma mekanizmalarını devre dışı bırakmaktadır. Neoliberalizm tüm yaşam ve çalışma koşullarını güvencesiz hale getiren sosyo-ekonomik bir

düzenleme biçimidir (Kart, 2015; 2021). Bu düzenleme biçiminin, istihdam ve işgücü piyasası üzerindeki etkileri, yapısal sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır:

İşgücü piyasalarında gerçekleşen yeniden yapılanma sürecinin en önemli etkilerinden birisi, özelleştirme ve devletin bazı alanlarda sınırlandırılmasına yönelik politikaları sonucunda kamu kesiminde ekonomik daralma ve sanayisizleşme sonucunda ise özel kesimde başta düşük ücretle çalışanlar olmak üzere, çok sayıda insanın işini kaybetmesi ve ‘açık’ işsizliğin alışılmadık ölçülerde artması oldu. (Şenses, 2019: 191).

Bununla birlikte neoliberal politikalar, üretim ve istihdam biçimlerini dönüştürmüştür. İşgücü piyasasındaki dönüşümlere paralel olarak, sanayinin örgütlenmesinde de önemli dönüşümler gerçekleşmiştir (Harvey, 2003: 176). Uygulamaya konulan yapısal programlar, kısa zamanda reel ücretlerin hızla düşmesinde de etkili olurken hanede birden fazla çalışan olsa bile yoksulluktan kurtulmak mümkün olmamıştır (Harvey, 2003: 175-176; Şenses, 2019: 191-192). Bununla birlikte, üretim ilişkilerindeki değişim, beraberinde enformel stihdamın yaygınlaşmasını getirmiştir. Bir taraftan enformelleşme geniş alanlara yayılırken, bir taraftan da formel olanın gittikçe enformelleşme eğilimlerinin arttığı gözlenmektedir. “Formel sektörde çalışanların bir kısmı işini kaybederken, diğer kesimlerin çalışma koşullarında da önemli değişiklikler oldu.” (Şenses, 2019: 193). Esnek ve güvencesiz çalışma biçimlerinin yaygın hale gelmesi (Bauman, 1999: 13-16; Kart, 2021) ve buna bağlı olarak yapılan işin anlamının değişmesi (Sennett, 2017: 9) yoksul çalışan kesimin büyümesine neden olmuştur (Kapar, 2005: 59). Kayıtlı ve kayıt dışı ekonomilerin sıkı bir şekilde iç içe geçmesiyle, emeğin esnek rejimler halinde yeniden düzenlenmesi (Han, 2018: 335), devletin sosyal güvenlik hizmetlerindeki düzenleyici ve koruyucu rolünün zayıflaması ve teknolojinin iş yapısında meydana getirdiği değişimler, büyük emek kesimlerinin ya işsiz kalmasına ya da çok düşük ücretler karşılığında çalışmasına neden olmuştur (Harvey, 2015: 178; Bauman, 2017: 219-221; Sennett, 2017: 45). Tüm bu süreçler, bir işte çalışmakla yoksulluktan kurtulmak arasındaki ilişkiyi giderek zayıflatmıştır.

Günümüzde küreselleşmeyle birlikte tüm dünyada yoksulluk artarak, uluslararası gelir dağılımındaki eşitsizliği daha da derinleştirmiştir (Şenses, 2019). Küreselleşme, ekonomik politikalar sonrasında toplumsal tabakalaşma, kentsel yerleşim ve kültürel değişimler sonucunda ortaya çıkan yeni dinamikler ile yoksulluğu kentsel ve kırsal alanlarda daha görünür bir hale getirmiştir. Yoksulluğun kırsal ve kentsel tezahürleri ülkeden ülkeye değişebildiği gibi bölgeler arasında da farklılık göstermektedir (Kan, 2014: 211). Geçim ekonomisinin tarımsal faaliyetler ve hayvancılığa dayalı olduğu kırsal toplumlarda, yoksulluk, daha çok mülksüz köylüler, geçimlik toprak işçileri, küçük toprak sahipleri, yaşlılar, çocuklar ve kadınlar arasında yoğun bir şekilde yaşanmaktadır (Buğra ve Keyder, 2021; Kan, 2014;

Keyder, 2017). Kentsel alanlardaki sanayileşmeye paralel olarak gelişen tarımsal teknolojinin kullanımı, tarımsal alandaki işgücünün çözülmesini beraberinde getirmiştir. Bunun yanı sıra, makineleşen tarımın küresel rekabetine maruz kalan küçük köylülerin yoksulluğa düşmeleri kaçınılmaz hale gelmiştir (Buğra ve Keyder, 2021: 263).

Kırsal alandaki geçim ekonomisine dayalı faaliyetlerin tarımda makineleşme, tarımsal liberalizasyon, tarımsal sübvansiyonların azalması, kamusal desteklerin zayıflaması, ücretlerin kötüleşmesi ve refah devletinin dönüşümüne paralel olarak giderek etkisini yitirdiği görülmüştür (Harvey, 2015; Keyder, 2017: 195). Buna bağlı olarak kırsal alanda giderek artan işsizlik ve ekonomik yetersizlik, yetersiz sağlık koşulları ve eğitim olanaklarının çok sınırlı olması, kırsal alanlardaki nüfusun büyük bir bölümünün kentsel alanlara doğru göç etmesine yol açmıştır (Buğra ve Keyder, 2003; Erder, 2013; Işık ve Pınarcıoğlu, 2021; Şenses, 2019; Keyder, 2017). Kentsel yoksulluk, kırsal yoksulluk ile karşılaştırmalı bir şekilde ele alınırken, genellikle yetersiz gelir ve tüketim düzeyi vb. boyutlarıyla tartışılmaktadır (Kahraman, 2011). Kent yoksulluğunun tanımı üzerinde herhangi bir ortak uzlaşma olmamasına rağmen, bu konuda birbirini tamamlayan yaklaşımların olduğunu söylemek de mümkündür (Kahraman, 2011: 19). Dünya Bankası'na göre, kentsel yoksulluk çok boyutlu bir olgu olarak ele alınmaktadır (Kahraman, 2011: 19). İş olanaklarına ve gelire kısıtlı bir erişim, konut ve kent hizmetlerinden yararlanmanın yetersizliği, bozuk çevre koşulları, kentsel olanaklardan yararlanamama, düşük güvenceli evler, eğitim ve sağlık olanaklarından yeterince faydalanamama gibi özellikler, kentsel yoksulluğun tanımları arasında yer almaktadır. (Kahraman, 2011: 20).

Enzo Mingione (1993), kent yoksulluğu kavramını nüfusun bir bölümünün, çeşitli sebeplerle farklı dönemlerde tarihsel ve coğrafik olarak belirlenmiş asgari bir yaşam düzeyini sağlamak için gerekli olan kaynaklara ulaşamaması ve bu durumun gerek davranışsal olarak gerekse de toplumsal ilişkiler bakımından ciddi sorunlarla sonuçlanması olarak ifade eder (1993: 323). Loïc Wacquant (2015), yeni kent yoksulluğunda mekânsal ayrımın öne çıktığını, dolayısıyla günümüz yoksulluğun dışlayıcı tarafına işaret eder. Bu bağlamda kentsel yoksulluk, aynı zamanda mekânsal ayrışmayla birlikte ele alınır. Mekânsal ayrışmayla birlikte eşitsizlik ve yoksulluk da kentin belirli alanlarında daha fazla yoğunlaşmıştır (Wacquant, 2015: 42). Kentiçi mekânsal ayrışmaları inceleyen çalışmalarda, kentte yaşayan en yoksul ve umutsuz kesimlerin kent merkezi ve yakın çevresindeki çöküntü bölgelerinde yaşadıklarını göstermişlerdir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 31). Esas olarak maddi kaynaklardan yoksun olduğu belirtilen kentiçi yoksulların yoksulluktan kurtulma olanakları düşüktür. Bununla birlikte kente tutunabilmenin olanaklarını arayan, çeşitli seçenekler yaratma uğraşına giren ve bu uğurda stratejiler geliştirebilen kentiçi yoksulların aksine oldukça dinamik olan bir yoksul

kesimden bahsetmek mümkündür. Mevcut kaynaklarla yetinmeyen, kente tutunmak ve yerleşik olmak için birçok sıkıntıya katlanabilen, çeşitli mücadele biçimleri geliştiren bir kesim (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 32). Formel ile enformel arasında hareket alanı bulan bu kesimin yoksulluk türü; nöbetleşe yoksulluktur. Işık ve Pınarcıoğlu'nun (2001) deyişiyle, nöbetleşe yoksulluk, “eşitsiz güç ilişkileri” temelinde şekillenen, belirli kesimlerin toplumsal ilişkilerinin formel kent yaşamının yasalarında; diğer toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel unsurların etkileriyle/fırsatlarıyla beraber açtıkları enformel gedik ya da dönüşümdür (2001: 32). Işık ve Pınarcıoğlu'nun (2001) İstanbul'un Sultanbeyli ilçesinde yapmış oldukları çalışma, 1980 sonrası dönemde kentteki yoksulların kendilerini var kılma çabalarını ve bu yolda yoksulların geliştirdikleri stratejileri açıklamaktadır. Nöbetleşe yoksulluk, her türlü “yerel ilişkiler” (Erder, 2013) ve kaynaktan beslenen ilişki ağları yoluyla kent yoksullarının yaşama stratejilerini oluşturmaları, bu stratejileri kendilerinden sonra gelenlerin sırtından yürütülmesi ve onlara devredilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 32). Bu kavramla birlikte yoksulların sistemin gediklerini keşfederek, yerel ilişkiler ve kaynaklardan beslenen toplumsal kimlikleri temelinde hem birbirleriyle dayanışma göstererek hem de birbirinin üstüne basarak sınıf atlama ve yoksulluktan kurtulma süreci tartışılmaktadır (Kahraman, 2011: 32). Işık ve Pınarcıoğlu'na (2021) göre, nöbetleşe yoksulluk şu şekilde tanımlanmaktadır:

Nöbetleşe yoksulluk, esas olarak kente önceden gelmiş göçmen grupları ile kentte imtiyazlı konumda bulunan bazı grupların, kente daha sonradan gelen kesimler ile diğer imtiyazsız gruplar üzerinden zenginleşmeleri, bir anlamda yoksulluklarını bu gruplara devredebilmeleri sonucunu doğuran bir ilişkiler ağıdır. Bu anlamda nöbetleşe yoksulluk, toplumun özellikle enformel kesimlerinin kendi aralarında kurdukları ve birbirleri üzerlerinden zenginleşebilmelerini sağlayan eşitsiz güç ilişkileridir. (Işık ve Pınarcıoğlu, 2021: 155-156).

Dolayısıyla bu yoksulluk türü, göçle gelen kesimlere, kendilerini var kılabilmesi için stratejik bir hamle yapabilmelerini ve kentsel alanların belirli bölgelerinde tutunabilmeleri için hem toplumsal ilişkilerde hem de kentte mekânsal olarak bir gedik açabilmeleri fırsatı sağlayabilmiştir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 32-45). Kente tutunabilme olanakları sağlayan formel ve enformel dayanışma ağları ve toplumsal alanları düzenleyen mekanizmaların zayıflaması, yeni kent yoksullarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu kesimin, genişleyen enformel istihdam biçiminden dolayı dayanışma ağlarına girmeleri zorlaştığı gibi bu durum, dışlanmalarına da yol açarak yoksulluklarının kalıcılışmasını hızlandırmıştır (Buğra ve Keyder, 2003: 22-24).

Kentsel alanların ayrıışan belirli bölgelerinde azalan kamu hizmetleri ve bölgesel damgalama, yoksulluğun belirli bölgelerde yoğunlaşmasına ve derinleşmesine neden

olmaktadır (Yılmaz, 2008; Wacquant, 2015). Bölgesel damgalama ve ayrışmanın yaşandığı kentsel alanlarda yaşayan yoksulların yoksulluktan kurtulmaları için gerekli olan “temel yapabilirlik kapasitesi” (Sen’den akt. Karam ve Yüksel, 2004: 50), çoklu yoksunluk durumlarından dolayı geliştirilememektedir. Yetersiz gelir, düşük eğitim, yetersiz beslenme ve çeşitli sağlık sorunlarının yanı sıra, hane halkı kompozisyonu gibi nedenler yoksulluğu kalıcı hale getirmektedir (Temiz, 2008). Kırsal ve kentsel alanlarda enformel sektörlerde günü birlik çalışma ücretleri ile geçimini sağlayan hane halkları, büyük ölçüde kalıcı yoksuldurlar ya da çoklu riskler ile karşı karşıyadırlar (Temiz, 2008: 80). Formel sektörde çalışan ve sosyal güvenlikli olanlar diğer ücretli emekçi kesime göre daha düşük ücretler, güvencesiz iş ve işler, olumsuz çalışma koşulları ve yüksek riskler altında yoksulluktan kurtulamadıkları gibi, kendi yoksulluklarının kalıcı hale gelmesini de engelleyememektedirler (Temiz, 2008: 80). “Kentsel kesimlerde bireylerin çalışmasına rağmen yeterli geliri elde edememeleri sonucunda, uzun vadede ve sürekli biçimde yaşamlarını sürdürecek gelirden yoksun olmaları da yoksulluğun [kalıcılığına] anlamına gelmektedir.” (Temiz, 2008: 78). Kalıcı yoksulluğun ortaya çıkmasında birçok neden söz konusu olabildiği gibi nadiren de olsa yalnızca bir neden de etkili olabilmektedir. Kalıcı yoksulluk, ekonomik, sosyal, siyasal ve çevresel faktörlere bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Bunun yanı sıra, kalıcı yoksulluğu çoğunlukla maddi yoksunluk, temel yapabilirlik kapasitesinden aşırı yoksunluk ve düşük yapabilirlik arasındaki karşılıklı etkileşim ve bunların bileşimi biçiminde nitelendirmek daha gerçekçi olacaktır (Temiz, 2008: 63). Kalıcı yoksulluk, kişiler için hayat boyu devam edebilmekte ve büyük ölçüde çocuklara da aktarılabilmektedir. Kalıcı yoksulluğun ayırt edici bir özelliği, yoksulluğun bir sonraki kuşağa da aktarılma riskinin yüksek olmasıdır. Kalıcı yoksullar için yoksulluk, sadece düşük gelir sahibi olmak anlamına gelmemekte, aynı zamanda açlık, temiz su kaynağına erişememe, yiyecek, barınma, sağlık olanakları, ayrımcılık, istismar ve toplumsal dışlanma anlamına da gelmektedir (Temiz, 2008: 63). Dolayısıyla kadın yoksulluğu, çocuk yoksulluğu, genç yoksulluğu, yaşlı yoksulluğu, çalışan yoksulluğu ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığından ortaya çıkan çalışan kadın yoksulluğu da kalıcı yoksulluğun bir biçimi olarak görülebilir. Kalıcı hale gelen yoksulluk, yüksek işsizlik oranı, düşük ücretli güvencesiz işlerdeki artış, barınma sorunları, yerel çöküntü alanlarının büyümesi ve suçun bu alanlarda giderek yaygınlaşmasıyla yakından bağlantılıdır (Kaygı, 2001: 129). Aynı zamanda küresel neoliberal politikaların uygulanması, farklı kesimlerde farklı yoksulluk biçimleri ortaya çıkarmıştır (Kart, 2015). Bir taraftan bir işte çalışıp, konumlarını bir şekilde koruyabilen, fakat reel ücretlerin sürekli düşmesinden dolayı yoksullaşan, diğer tarafta ise toplumsal, ekonomik ve politik olarak dışlanan, hiçbir şekilde baş edebilme gücü olmayan

kesimler, bu yoksulluk biçimlerine karşılık gelmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2021: 67). Işık ve Pınarcıoğlu'na (2021) göre, “19. yüzyıldan refah devleti oluşumuna kadar geçen sürede Batı ülkelerinde oluşan yoksulluk büyük bir ağırlıkta sistem içi bir yoksulluktur. Başka bir deyişle sistem içerisinde kabul edilen ve sistemin çalışması için hayati rol oynayan proleterlerin yoksulluğudur.” (2021: 68). Sistemin varlığını sürdürebilmesi için düşük ücretlerle çalışacak belli bir işçi sınıfına ihtiyaç duyması, aynı zamanda çalışmayan ve çalışmayanları sistem dışında tutmaktadır. Refah devletinin doğuşuna kadar geçen sürede sistem içi yoksulluk oluşmakta ve çalışanların büyük bir kısmı yoksulluk sınırında yaşamaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2021: 68). Neoliberal politikalarla refah devletinin zayıflaması, enformel istihdam biçimlerinin yaygınlaşması sonucunda işsizliğin artması, yoksul kesimin büyümesine yol açmıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2021). Bu kesim, artan hizmetler sektörünün değişen iş ve niteliklerine uygun yeterli eğitim ve vasıfa sahip değildir. Aynı zamanda “yeni hizmet ekonomisinin ortaya çıkışıyla beraber ya çok nitelik gerektiren işler ya da hiçbir niteliğin gerekmediği işler çoğalmaya başlamıştır. Niteliğin pek gerekmediği işler çoğunlukla istikrarın olmadığı, esnekliğin uygulanmaya çalışıldığı işlerdir.” (Işık ve Pınarcıoğlu, 2021: 70). Enformel alanlarda pek nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanların işsizlik riskiyle karşılaşmaları daha yüksektir. Neoliberal politikaların uygulanmasıyla ülke deneyimlerinden ortaya çıkan yeni yoksullar Işık ve Pınarcıoğlu'nun da (2021) belirttiği gibi “sadece uzun dönem işsizlik yoluyla ekonomik dışlanmayla karşılaşmamakla, politik denklemin tamamen dışına çıkma ve her türlü sosyal grup ve aileden kopma sonucu siyasal ve sosyal dışlanmayla karşılaşmaktadır.” (2021: 70).

Yeni yoksulluk, enformel işgücü piyasasının istikrarsız, belirsiz ve güvencesiz koşullarıyla bağlantılıdır (Kart, 2015; 2021). Toplumsal dışlanma olarak da ele alınan yeni yoksulluk, toplumsal içermenin oldukça zor olduğu bir durumu anlatmaktadır (Buğra ve Keyder, 2003). Toplumsal dışlanma daha çok AB ülkelerinde kullanılan bir kavramdır (Buğra ve Keyder, 2003: 20). “Bu kavramın en belirgin çağrışımı toplumsal içermenin sosyal politika vasıtasıyla elde edilebileceği. Burada arzulanan toplumsal bütünleşme bu nedenle de dışlanma tedavisi gerekli ve mümkün bir hastalık olarak algılanıyor.” (Buğra ve Keyder, 2003: 20). Buğra ve Keyder'e (2003) göre, AB ülkeleri bağlamında sosyal politikalar ve refah devleti uygulamaları toplumsal eşitliği sağlamaya yönelik önemli bir rol almaktadır. Ancak toplumsal dışlanma kavramı bu çerçevede gündeme geldiğinde artık refah devletinin eskisi gibi başarılı olamadığı ifade edilmektedir (2003: 21). Bunun nedeninin sosyal politikaların ortadan kaldırılması değil, neoliberal dönüşümlerin etkilerinden dolayı ekonomik büyüme ile istihdamın sağlanamadığı, bu nedenle de yeterli bir ücret alamayan ve ekonomik olarak kendi

ayakları üzerinde duramayan ve ayrıca giderek toplumla bütünleşebilecek olanakları olmayan, bu özellikleri bakımından da süreklilik kazanan bir toplumsal katmanın ortaya çıkmasıdır (Buğra ve Keyder, 2003: 20-21). Bununla birlikte Buğra ve Keyder (2003), refah devletinin bireyleri ayakta tutabilse de toplumsal bütünleşmede yetersiz kaldığını belirtmektedirler. Bir taraftan işsizlik veya toplumsal cinsiyet ayrımı ekonomik dışlanmaya yol açarken, diğer taraftan etnik/ırksal farklılıkların ise kültürel ve siyasal dışlanmaya neden olmaktadır. Ayrıca bu kesimler, kentin belirli alanlarında tutuldukları için mekânsal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar (Buğra ve Keyder, 2003: 21). Bu bağlamda, toplumsal bütünleşme ihtimali giderek zayıflayan grupların, artık formel kent ekonomileriyle bütünleşebilme süreçleri giderek ortadan kalkmaktadır (Buğra ve Keyder, 2003: 23, Yılmaz, 2008: 133-134). Başka bir deyişle, yeni yoksullar kategorisi; işgücü piyasasından ve genel olarak toplumdan neredeyse bütünüyle dışlanmış ve sistemin işleyişi için gereksiz hale gelmiş, aşırı büyüklükteki artı bir nüfusa işaret etmektedir (Yörük, 2017: 320). Kaygalak (2001), yeni kentsel yoksulluktan, kırdan göçle kente gelen ve enformel işlerde çalışmak durumunda kalan kesimleri etkileyen bir olgu olarak söz etmektedir (2001: 126-127). Buna göre yeni kentsel yoksulluk, düşük sanayileşme ve hızlı kentleşmeyle ilgili bir olgu olarak tanımlanan yoksulluğun, neoliberal politikalar sonucunda dönüşüme uğraması sonucu ortaya çıkmıştır (Kaygalak, 2001: 126). Dolayısıyla günümüz yoksulluğu toplumsal bütünleşmeden daha çok dışlanma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Toplumsal dışlanma, toplumun bir parçası olarak kabul görmek anlamına gelen toplumsal bütünleşmenin ve kaynaşmanın karşısı olarak da tanımlanabilir (Çakır, 2002: 84; Sapancalı, 2005: 53; Şahin, 2009: 73). Toplumsal dışlanma, kişilerin yoksulluk, temel eğitim ve kabiliyetlerden yoksunluk ya da ayrımcılık nedeniyle toplumun dışına itilmeleri ve toplumsal hayatta bireysel tercihleriyle katılımının engellenmesi sürecine karşılık gelir (Adaman ve Keyder, 2006: 6). Toplumsal dışlanma toplumsal güç ilişkileri, kimlik, aidiyet ve işgücü piyasaları gibi konulara odaklanmaktadır. Kavramın bu özelliği yoksulluğu, mal ve hizmetlere erişim olanaklarının ve sosyal haklardaki istikrarsızlıklarının beraber ele alınmasını sağlamaktadır (Çakır, 2002: 83; Şahin, 2009: 73). “Sosyal dışlanma ilişkilerde tezahür eder; yoksulluk kişi ya da hane elindeki kaynakların yetersizliği anlamında bir bölüşüm sorununa tekabül ederken, sosyal dışlanma daha ziyade ilişkilerdeki sosyal katılımın yetersizliği, sosyal entegrasyonun bulunmayışı ve güçten yoksunluk gibi sorunları ön plana çıkartır.” (Adaman ve Keyder, 2006: 7).

Gelinen nokta da neoliberal küreselleşme süreciyle birlikte enformel istihdam koşullarının yaygınlaşması ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi faktörler, yoksulluğun

kadınlaşmasına neden olmuştur. Yoksulluğun kadınlaşması olgusu, kadın emeğinin giderek daha fazla enformel sektörlerde kullanılmasıyla yakından ilgilidir.

1.2. Yoksulluğun Kadınlaşması

Kadınların yoksulluğu, çok boyutludur aynı zamanda “çok sektörlü” dür. Aynı zamanda kadınlar yoksulluğu, farklı biçimlerde, farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda deneyimlerler (Chant, 2014: 63). Genel olarak yoksulluğun kadın ve erkek arasında ve kadınlar arasında farklı biçimlerde deneyimlenmesi sosyal, ekonomik, kültürel ve sınıfsal yapısal eşitsizliklerden kaynaklanır (Şener, 2012: 51-67). Kadın yoksulluğunun birçok farklı nedeni olsa da temelde toplumsal cinsiyet eşitsizliği önemli bir sorundur (Alptekin, 2014; Bora, 2019; Bora, 2021; Çakır, 2008; Gerşil, 2015; Güneş, 2011; Kardam ve Yüksel, 2004; Topçuoğlu, vd., 2014; Şener, 2012). Yoksulluk bağlamında kadınların deneyimlerine ilişkin bu farklılaşmayı temelde, toplumsal cinsiyet eşitsizliği çerçevesinde ele alan birçok araştırma ve analizin literatürde yer aldığı görülmektedir (Topçuoğlu ve Aksan, 2014: 132). Yoksulluk yardımı ve transferleri, yoksullukla mücadele, yoksullukla baş etme stratejileri, hane halkı yoksulluğu, çocuk yoksulluğu ve neredeyse tüm yoksulluk biçimleri bir şekilde kadın yoksulluğuyla ilişkilidir (Topçuoğlu ve Aksan, 2014: 132).

Küresel neoliberal iktisadi politikaların bir sonucu olarak, yoksulluğun küreselleştiği, cinsiyet dağılımının değiştiği ve yoksulluk içinde kadın nüfusunun küresel olarak arttığı gözlenmektedir (Savran, 2007: 2). Yoksulluğun kadınlaşması, istihdamın esnekleştirilmesi ve kadın emeğinin giderek enformel alanlarda kullanılmasıyla ilgilidir (Savran, 2007: 2). Küreselleşme süreciyle birlikte kadınların işgücü piyasalarına dâhil olmalarında artış olmuştur. Ancak enformel çalışma koşulları, kadınların çalışmasına rağmen yoksul kalmalarına neden olmaktadır (Savran, 2007: 2).

Yoksulluk ile cinsiyet temelli eşitsizlik arasında birbirine bağlı etkileşimler bulunmaktadır. Bu eşitsizlik ilişkileri genel olarak kadınların yoksulluktan daha fazla etkilenmelerine ve yoksulluklarının kalıcı olmasına yol açmaktadır (Yarar, 2015: 35). Yoksulluk bağlamında kadınların, “özel bir risk grubu” oluşturduğu ve “kadınların yoksulluğunun bir dünya sorunu olduğu” (Yarar, 2015: 36) bir gerçektir. Küresel yoksulluğa paralel olarak tüm bunlar beraberinde “yoksulluğun kadınlaşması” (Alptekin, 2014: 16) olgusunu ortaya koymaktadır. Kadınların yoksulluğun kalıcılığına karşı korunmasız kalmalarına neden olan koşullar; hane içi gelir yetersizliği ve gelir dağılımındaki eşitsizlik, kaynaklara erişim ve kullanımdaki eşitsizlik, işgücü piyasasındaki cinsiyete dayalı eşitsizlik, ücretsiz ev içi emeği, ekonomik ve siyasal karar mekanizmalarında yaşadıkları sosyal ve

siyasal dışlanmadır (Ecevit, 2003: 85). Wichterich'e (2004) göre, emek yoğun üretim, kapitalist sürecin ilk dönemlerinden bu yana tarihsel olarak her zaman ve her coğrafyada kadın-yoğun olmuştur. Fakat özellikle 1970'lerden bugüne neoliberal politikalar bağlamında bu süreç hızlanmıştır (2004: 20). Emek yoğun sektörlerin feminizasyonu olarak da kavramsallaştırılan bu süreç (Yarar, 2015: 36), esnek ve güvencesiz işgücü piyasası, istikrarsız hale gelen yaşama ve çalışma koşulları, düşük ücretler ve işsizlik riskiyle bağlantılıdır (Kart, 2016: 225-251). Bu koşulların meydana getirdiği bir diğer önemli sorun, kadın emeğinin artan değersizleşmesidir (Ecevit ve Sarıtaş Eldem, 2013: 48-51). Kadın emeğinin değersizleşmesi, beraberinde enformel bir kadın istihdamı yaratmaktadır. Bu durum, kadın istihdamının esnek ve geçici olan yapısına uygun bir şekilde esnekleşebilen ve eklemlenebilen bir işgücü profiline dönüştürülmesine yol açmaktadır (Ecevit ve Sarıtaş Eldem, 2013: 48-51; Cesur, 2009: 55; Güneş, 2011: 218; Gerşil, 2015: 169; Şener, 2012: 55; Şenses, 2019: 193; Yarar, 2015: 37-38; Wichterich, 2004: 12).

İş güvenliğinin azaltılması ve toplu işten çıkarmaların yaygınlaşması, deneme sürelerinin uzatılması, taşeronluğun artması ve enformel istihdam biçiminin süreklilik kazanması, işgücünün artan oranda feminizasyonu gibi gelişmelerin ön plana çıkmasına neden olmuştur (Şenses, 2019: 193). Bundan dolayı, kadınlar, Wichterich'e (2004) göre, "dünya pazarının bütünleşmesinde iş bulanlar olarak sunulmaktadır; hatta Birleşmiş Milletler bile 'istihdamın feminizasyonu'ndan söz etmektedir." (2004: 24). Ancak kadınlar bu gelişme karşısında büyük bedeller vermek zorunda bırakıldılar. Olumsuz çalışma koşulları, sınırlı haklar, çok düşük ücret, sigortasız çalışma ve yüksek sömürü ile katlanılmaz yaşama koşulları, bu bedelin yalnızca görülen yüzüdür (Wichterich, 2004: 24). Öteki taraftan küreselleşme, birçok açıdan özellikle kadın yoksulluğunun temel gerekçesi olarak ortaya konulmuştur. Bununla beraber küreselleşme ve kadın yoksulluğu tartışmasında, özellikle kadın işgücünün feminizasyonun rolüne bakıldığında iki farklı görüş ortaya çıkmaktadır (Özşahin ve Uluer, 2014: 266). İlki kadının geçmişe oranla görece olarak daha iyi bir konumda olduğunu belirterek, bu gelişmenin hem kadına hem de genel refah düzeyine olan katkısından söz etmektedir. İkinci olarak, kadının sayısal olarak artış gösterdiği bu istihdam durumuna rağmen hala riskli, güvensiz ve esnek işlerde çalışabildiğini vurgulamaktadır (Özşahin ve Uluer, 2014: 266). Özbudun'a (2014) göre, gelir temelinde yoksul olarak nitelendirilen insanlar arasında kadınlar, sadece sanayileşmiş ülkelerde değil aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerde de artan bir oranı göstermektedir (2014: 275). Özbudun (2014), kadın yoksulluğunun nedenlerini; az gelişmiş ülkelerdeki tarımın kadınlaşması, küreselleşme, IMF ve DB gibi kuruluşların tarımsal alandaki sübvansiyonların kaldırması ile paralel olarak artan

kırsal yoksulluğun kadınlaşması ve erkeklerin gelişmiş ülkelere olan göçü ve reisi kadın olan hanelerin sayısının arttığını belirtmektedir (2014: 276). Bununla beraber Özbudun (2014), artan boşanmalar, terkedilme ve evlilik dışı çocuk yapma ve daha çarpıcı olarak reisi kadın olan tek ebeveynli hanelerin artmasından söz etmektedir. (2014: 277). Kadınlar, düşük ücretlerin yaygınlığı ve bulundukları çevrenin geleneksel ataerkil baskısı nedeniyle, güvencesiz ya da kayıt dışı işlerde istihdam olmak zorunda kalmaktadırlar. Vasıfsız işler, enformel sektörün yaygınlığı, esnek zamanlı işler kadınların çalışmalarına rağmen yoksulluktan kendilerini kurtaramamalarına yol açmaktadır (Özbudun, 2014: 277). Diğer bir ifadeyle, “günümüzde çalışıyor olmak, yoksulluğa karşı bir güvence oluşturmamaktadır” (Özbudun, 2014: 277).

Yoksulluğun kadınlaşması (the feminization of poverty) kavramı, ilk kez Diana Pearce (1978) tarafından kullanıldığı zaman, temel olarak yoksulluğun hızlı bir biçimde bir kadın sorunu olmaya başlaması olarak vurgulanmıştır (Pearce'den akt. Topçuoğlu ve Aksan, 2014: 139). 1976'da Amerika'da yaptığı çalışmada on sekiz yaş üstü tüm yoksulların hemen hemen üçte ikisinin kadınlardan oluştuğunu belirten Pearce, yaşlı yoksulların %70'ten fazlasının kadın olduğunu ve yoksul hanelerin neredeyse yarısının kadınlar tarafından idare edildiğini ortaya koymuştur (Pearce'den akt. Topçuoğlu ve Aksan, 2014: 139). Topçuoğlu ve Aksan'a (2014) göre, Pearce (1978) çalışmasında kadın yoksulluğunun üç özgül nedenden dolayı meydana geldiğini ifade eder. İlk olarak, kadınlar mesleki ayırım ve düşük ücretlerden dolayı kendilerine yetecek geliri kazanamamaktaydı. “Ayrıca çocuk desteği için özel aktarım sistemi gerçekte ciddi anlamda kusurluydu, yani erkekler çocuk desteğini ödemekte başarısızdı ve kamusal aktarımlarla güvenlik ağıları yardım için oldukça zayıf kalmaktaydı.” (Pearce'den akt. Topçuoğlu ve Aksan, 2014: 140). Gültekin ve Kuzu'ya (2011) göre ise “*yoksulluğun kadınlaşması* kavramı genel olarak kadınların işgücüne katılım oranlarının artışına rağmen kadının ekonomik durumunda iyileşmenin olmaması ve *çalışan yoksullar* olarak varlıklarını devam ettirme anlamına gelmektedir” (2011: 528). Hane yapısının değişmesi, boşanma oranlarının artması, evlilik dışı çocuk sahibi olma oranının artması, çocukların kadınlar tarafından bakılması ve bu nedenle reisi kadın olan hanelerin artması, erkeklere oranla kadınların daha düşük eğitim seviyesine sahip olmasından dolayı işgücü piyasasına ya katılamaması ya da niteliksiz işlerde düşük ücretli olarak çalışmasına yol açmaktadır (Gökovalı vd., 2014: 356). Öte yandan işgücü piyasasında hâkim olan cinsiyet ayrımcılığı ve kadınların yoksulluktan kurtulabilme yapabilirliği var olan kültürel ve geleneksel yapılar tarafından zorlaştırılması, yoksulluğun kadınlaşmasında rol oynayan etmenlerdir (Gökovalı vd., 2014: 356). Ancak Gökovalı ve arkadaşlarına göre (2014) “reisi kadın olan hanelerin

oransal olarak artış miktarının ve gelirin referans alınması; eşitsiz cinsiyet ilişkileri, evli kadınların hane içinde verilen karar mekanizmalarındaki etkinliği ve konumu ve dolayısıyla yalnızca ekonomik kıstaslara dayalı bir biçimde yoksulluğu ölçmesi, kavramın kadın yoksulluğunu anlamakta yetersiz olduğunu göstermektedir” (2014: 356). Oysa, kadınların hanedeki ve toplumdaki konumlarını ve rollerini, yoksulluğu nasıl deneyimlediklerini ve yorumladıklarını dikkate almadan yoksullaşmayı yaratan unsurları ve kadınların yoksullaşmalarında etkili olan süreçleri anlamak ve analiz etmek mümkün değildir (Gökovalı vd., 2014: 356). Ayrıca yoksulluğun kadınlaşmasında etkili olan faktörlerin tarihsel süreçte özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklandığı unutulmamalıdır. Öte yandan Chant’e (2014) göre, yoksulluğun kadınlaşması kavramı ile hane reisliği arasında kurulan sıkı ilişkiler; “ilk olarak, kadının hane reisi olduğu hanelerin, yoksulların orantısız büyüklükte bir kısmını oluşturduğu ve ikincil olarak da erkeklerin hane reisi olduğu hanelere göre daha aşırı derecelerde yoksulluğu deneyimlediği fikirlerinden doğmuştur” (2014: 36). Yoksulluğun kadınlaşması kavramı, Chant (2014) için, bir slogandan ziyade, yoksulluğun ortaya çıkmasına neyin sebep olduğuna, nasıl ortaya çıktığına, nasıl azaltılacağına ve toplumsal cinsiyet perspektifiyle nasıl ele alınacağını ve yapılacağını inceleyerek, yoksulluk hakkındaki varsayımları sorgulamaya zorlayan bir çağrı niteliğindedir (2014: 69). Ayrıca yoksulluğu yalnızca gelir ve tüketim göstergelerine göre anlamaya çalışan analizlerde bile hane (dolayısıyla kadınlar) önemli bir bakış açısı genişlemesi sağlamıştır (Bora, 2019: 98). Yoksulluğun kadın boyutunu daha iyi anlamak için hem hane içi hem de hane dışındaki yapılara bakmak gerekir. Kadın ve erkekler, kaynaklara ve güce erişmek, aynı zamanda bunları kullanmak bakımından farklı araçlara sahiptirler (Bora, 2019). Ancak, toplumsal alandaki ve hane içerisindeki sosyo-ekonomik kaynakların ve araçların dağılımı toplumsal cinsiyete göre belirlenmektedir (Körükmez, 2008: 219).

Bora’ya (2019) göre, geçinme stratejisi, yoksulluğun giderek kendisini yaşamın her evresinde hissettirmesi durumunda ve hane içi geçinme imkânlarının oldukça sınırlanması nedeniyle yoksulların yoksulluğa karşı geliştirdikleri çok yönlü bir mücadele ya da tepkidir (2019: 100-101). Dolayısıyla geçinme stratejisi Bora’nın (2019) ifade ettiği üzere, “kadınların hane içi geçinme zorluklarının artık belirli gelir kaynakları ve yardımları ile karşılanamayacak boyuta ulaşılması sonucunda geliştirilen bir stratejidir” (2019: 100-101). Geçinme stratejileri bağlamında, kadınların rolleri genel olarak enformel toplumsal ilişki ağlarının yeniden üretilmesiyle ilişkili olarak kavramsallaştırılır (Bora, 2019: 100-101). Bununla birlikte, kadınların, ekonomik olarak yetersiz kaldıkları ve bundan dolayı karşılaştıkları farklı yoksulluk durumlarıyla başa çıkabilmek adına geliştirdikleri stratejiler,

pek çok zaman yaşadıkları yoksunluk durumlarını ortadan kaldıramasa da azaltmaktadır. Ancak yine de yetersiz yapabilirlik kapasitesi ve düşük sosyal sermaye, kadınların geliştirmiş oldukları stratejiler sayesinde azalttıkları yoksunluklarını, başka durum ve koşullarda yine karşılırlarına büyük bir sorun olarak çıkmasına neden olabilmektedir. Kadınlar farklı alanlarda karşılaşmış oldukları yoksunluk durumlarıyla baş etmede yetersiz kalabilmektedirler. Çünkü temel ihtiyaçların giderilmesinde var olan temel yapabilirlik kapasitesi, ne var ki, sağlık hizmetleri veya eğitim konusunda yetersiz olabilmektedir.

Güneş'e (2014) göre ise hane geçim stratejileri kavramı, "özellikle 1980 sonrası gelişmekte olan ülkelerde, yeniden yapılanma politikaları ve ekonomik krizlerin yoksullaştırıcı etkilerine karşı hanelerin nasıl mücadele ettiğini anlamak için kullanılmaktadır" (2014: 89). Başka bir deyişle, geçim stratejileri, genellikle kadınlar tarafından ekonominin kötüleştiği zamanlarda hanenin konumunu güvence altına alma girişimi olarak da değerlendirilmektedir. Ancak yoksullukla mücadelede geliştirilen stratejiler, hanelerin sahip olduğu kaynaklar ve içinde bulundukları yapısal koşullardan bağımsız değildir. Hane geçim stratejileri kavramını eleştirerek ele alan Güneş (2014), kavramın "kaynakların yoksulluğu"nu "idare etmek" için yoksullukla baş etmede kadınların ortaya koydukları emeği gizlediğini ifade etmektedir (2014: 89-90). Kaynakların yoksulluğunun geçim stratejileri ile giderilmeye çalışılması, hane içi ve yerel düzeyde mevcut olan nesnelerin, insan gücünün ve koşulların birleşmesiyle bir kaynağa dönüştürülme sürecidir. Bu süreç ilişkisel maddi koşulların birikiminden yararlanılarak tüm emek boyutlarının yoğun birleşimiyle, toplumsal ve ekonomik olarak kadınlar tarafından yeniden üretilmektedir. Bu durum, yoksullukla mücadelede, hane geçiminde gelir getirici olarak kadın ve erkeğin, hane giderlerindeki rol dağılımı dikkate alındığında, kadının, bir gelir kaynağı olmasına rağmen ev içindeki tüm alanlarda eşitsiz bir biçimde emek ortaya koyduğunu da göstermektedir. Yani Güneş'in (2014) vurguladığı gibi "genel olarak erkekler parayı 'kontrol' etmekte, kadınlar ise parayı idare' etmektedir" (2011: 239). Bununla beraber kadın, hanede yaşanan yoksulluğun getirdiği tüm gerilim senaryoları ile de baş etmektedir. Dolayısıyla kaynakların yoksulluğunun idare edilmesi veya idare etme sanatı olarak kavramsallaştırılan geçim stratejisi kavramı, kadının yoğun emek süreçlerini ve boyutlarının nasıl deneyimlendiğinin görünmezliğine neden olmaktadır (Güneş, 2014: 89-90). Bu bağlamda, emeğin ve "emek yükünün gizlenmesinin/görülmemesinin" (Acar Savran ve Demiryontan, 2020) yarattığı bölünmüşlük (kadının ev içi ve dışında farklı şekillerde tanımlanan ve ücretli/ücretsiz olarak belirlenen emeği) kadın emeğine verilen değerin bölünmüşlüğüdür. Bu çerçevede denilebilir

ki kadın emeği hem ev içinde hem de ev dışında, yoksullukla mücadelede geliştirilen geçim stratejilerindeki rolü tam olarak görünmezdir.

Yoksulluktan kurtulabilmek için iyi gelir getirici işlerde çalışmak temel etkenlerden biridir (Sallan Gül, 2014: 180). Ancak günümüzde kadınlar ya istihdama katılamamaktadır ya da istihdama katıldığı halde yoksulluktan kurtulamamaktadır. Kadınlar genellikle ya enformel işlerde çalışmaktadır ya da ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edilmektedir (Sallan Gül, 2014: 180). Bunun yanı sıra, istihdamın sınırlı olması, olumsuz çalışma koşulları ve düşük ücretler kadınları yoksulluktan kurtaramadığı gibi yoksulluklarının kalıcılılaşmasında da neden olmaktadır. Bu açıdan yoksulluk içinde çalışan yoksul kavramı ile kadın yoksulluğu kavramı arasında yakından ilişkili bir dizi sürecin bulunduğu söylenebilir (Açıkgöz, 2010: 51). Dolayısıyla istihdama dahil olan kadınlar, çalışma hayatında aktif olmasına rağmen, yaşama ve çalışma koşullarının güvencesizliği nedeniyle temel insani ihtiyaçlarını giderebilecek, toplumsal olarak kendisini yeniden üretebilecek düzeyde yeterli bir gelire ve kaynağa sahip değildirler. Öte yandan, yoksulluk içinde çalışan kadın yoksul olmak, toplumsal dışlanma sorunu olarak kadınların toplumsal yaşamındaki mağduriyetinin başlıca nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan çalışma koşullarının esnek ve güvencesiz oluşu, çalışan kadın yoksulların dezavantajlılığını çok katmanlı hale getirmektedir. Çalışan kadın yoksulluğu, öncelikle “kadını özgül koşulları ve deneyimleri” açısından tüm boyutlarıyla anlamak için önemli bir kavramsallaştırmadır (Kart ve Öngör, 2023: 14). Çoklu dezavantajlılıkların birleşimiyle de yakından ilişkili olan çalışan kadın yoksulluğu, günümüzde farklı kadınlık deneyimlerinin görünürlük kazanmasını sağlamaktadır.

1.3. Çalışan Yoksulluğu ve Çalışan Kadın Yoksulluğu

Çalışan bireylerin istihdam biçimlerine göre yoksulluk riskiyle karşılaşma düzeyleri farklılık göstermektedir. Bu çerçevede esnek ve güvencesiz işgücü piyasasındaki çalışan yoksullar, risklerle karşılaşma düzeyi daha yüksek olan kategoriye temsil etmektedir. Geniş bir alana yayılan yeni çalışma tarzıyla beraber enformel işlerin çoğalması, bu alandaki işlerde çalışanların yoksulluk riskiyle karşılaşmalarına neden olmaktadır (Kapar, 2005: 58). Bu açıdan enformel alanlarda düşük ücretli ve sosyal güvenceden yoksun olarak istihdam edilen “çalışan yoksullar” olgusu oldukça geniş bir toplumsal kesimi kapsamaktadır (Suğur vd., 2008: 7). Güvencesizlik, sıkı bağlar inşa etme ve ileride yoksulluktan kurtulma ümidi sunmamaktadır; esnek sözleşmelerden, önceden bilgilendirmeksizin işten kovulmaktan ya da çıkarılmaktan başka bir şey vaat etmeyen işler olarak karşımıza çıkmaktadır (Bauman, 2017: 236; Bauman, 2020: 9; Sennett, 2011: 10). Neoliberal küreselleşme süreci, çalışan

yoksulluğunun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. “Çalışan yoksulların varlığı 21. yüzyılda yoksullukla mücadelede alınan yolu, ayrıca modern küresel ekonomide istihdam yapısının bireyleri yoksulluktan ne ölçüde koruduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır” (Suğur vd., 2010: 62). Fakat günümüz çalışma koşullarında yaşanan gerilemeler, bireyleri işsizlik sorunuyla da karşı karşıya getirmiştir. Diğer yandan günümüzde çalışan yoksulların yoksulluk durumları sadece işsizlikten kaynaklanmamaktadır. Aksine çalışan yoksullar belirli bir gelire ve işe sahiptirler. Ancak yine de yoksuldurlar. Çünkü yaşamlarını sürdürebilmeleri için yeterli düzeyde bir gelir sağlayan iş veya istihdam güvencesine sahip değildirler (Suğur vd., 2010: 62). Çalışan yoksulların özellikle düşük bir eğitim düzeyine ve beceriye sahip olmaları da ücreti ve güvencesi daha iyi olan bir iş bulmalarını ve yoksulluktan kurtulabilmelerini de sınırlamaktadır. Bu yüzden çalışan yoksullar mevcut kaynaklarını ve kapasitelerini yoksulluktan kurtulmak yerine ancak derin yoksulluk durumundan kurtulmak için farklı geçim stratejileri geliştirmeye kullanmaktadırlar (Suğur vd., 2010: 62). “Bununla birlikte, çalışan yoksulların yoksulluklarının nedeninin büyük ölçüde işgücü piyasalarındaki olumsuz koşullardan kaynaklandığını öne süren çeşitli çalışmalar bulunmaktadır.” (Suğur vd., 2010: 62). Çalışan kişinin yoksulluğunun, sadece bireysel veya çalışma koşullarıyla ilgili olmayabileceği, çalışan kişinin içinde yaşadığı hane kompozisyonuna bağlı olabileceği de ileri sürülmektedir (Suğur vd., 2010: 63). Dolayısıyla yoksulluk sorunu yalnızca çalışamayan ya da çalışmayanları değil, aynı zamanda çalışan kesimleri de etkilemektedir (Kesgin, 2011). “Yoksulluğun günümüzde istihdam dışında kalanları değil, aynı zamanda istihdam edilenlerin önemli bir kesimini de etkilemesi, sosyal bilimler literatüründe çalışan yoksullar olgusunun yoğun şekilde tartışılmaya başlamasına yol açmıştır” (Suğur vd., 2010: 89). Bu konuda Türkiye’de yapılan birçok çalışmanın literatüre önemli katkıda bulunduğunu da vurgulamak gerekir. Bu çalışmalar nicel verilere dayalı çalışmalardan oluştuğu gibi, birçok nitel çalışmanın yapıldığına dair araştırmalar da mevcut literatürde görülmüştür (Açıkalın, 2007; Ofluoğlu ve Balcı, 2016; Erdoğan ve Kutlu, 2014; Savran, 2007; Gündoğan, 2007; Çavuşoğlu, 2011; Kahraman, 2011; Kahraman, 2015; Kapar, 2004; 2005; 2010; Kesgin, 2011; Köse ve Bahçe, 2009; Suğur vd., 2008; Suğur vd., 2010; Özdemir, 2015; Temiz, 2008).

Çalışan yoksulluğu kavramı günümüzde atipik ve geçici istihdamın yaygın hale gelmesiyle ilişkili olarak Avrupa ülkeleri de dâhil olmak üzere dünya genelinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Kapar, 2005: 53). Gültekin ve Kuzu’nun (2011) belirttiği gibi “yapısal işsizlik, esnek ve düzensiz çalışma nedeniyle istihdam piyasasından dışlanma ve bağlantıların zayıflaması çalışan yoksulların durumunu karakterize etmektedir” (2011: 528). Genel bir tanımlamayla, bir işte çalışmasına rağmen geliri yoksulluk sınırının altında olan ve

dolayısıyla hayatını sürdürebilecek asgari ekonomik ve sosyal faydadan yararlanamayan bireyler çalışan yoksullardır (Kahraman, 2015: 53). Başka bir deyişle çalışan yoksulluğu, çalışan kişilerin harcanabilir net ücret geliri açısından yoksul olmaları durumudur (Erdoğan ve Kutlu, 2014: 69). Dünya genelinde önemli araştırmalar yapan Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı'na (EUROFOUND, 2022) göre: “Çalışan yoksulluğu, hane halkından bir kişinin tam zamanlı veya yarı zamanlı çalışmasına rağmen hane gelirinin yoksulluk sınırının altında olduğu hanelerde yaşayan bireyler olarak tanımlanmaktadır.” Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’ne göre ise çalışan yoksulluğu, düşük ve orta gelirli ülkelerde orta veya aşırı yoksulluk içinde yaşayan çalışanların payını ifade etmektedir (ILO, 2020: 45). Orta ve aşırı çalışan yoksulluğu oranları, satın alma gücü paritesi (SAGP) açısından kişi başına geliri veya tüketimi günlük 1,90 ABD Doları ile 3,20 ABD Doları arasında ve günlük 1,90 ABD Doları'nın (SAGP) altında gelir elde eden bireyler örneği üzerinden tanımlanmaktadır (ILO, 2020: 45) Kahraman (2015) söz konusu tanımlamayla ilgili şu noktaya dikkat çekmektedir: “Bu bağlamda ILO’ya göre, yoksul bir ailede yaşayan bütün çalışanlar, çalışan yoksul olarak kabul edilirken, buradaki ‘çalışan’ kavramı referans döneminde en az bir saat istihdam edilenleri kapsamaktadır” (2015: 53). Çalışan yoksulluğunun doğru tanımlanabilmesi için çalışma ve yoksulluk kavramlarının anlamlı bir şekilde bütünleştirilmesi gerekmektedir. Ancak yoksulluk genellikle yıllık verilere göre hane halkı düzeyinde hesaplanırken çalışmanın bireysel ve anlık bir durum olması bu durumu güçleştirmektedir (Gündoğan, 2007: 6-7). Özdemir (2015) de bu konuyla ilgili şunu belirtir: “Çalışan yoksulluğunun tanımlanmasında karşılaşılan temel zorluklardan birisi sorunun boyutlarının belirlenmesinde hane halkının mı yoksa bireyin mi referans alınacağı konusudur” (2015: 101). Bu konuda farklı yaklaşımlar bulunmakla beraber literatürde çalışan yoksul olarak kabul edilen başlıca gruplar şunlardır: yoksul bir ailede yaşayan tüm çalışanlar, yoksul bir ailede yaşayan bütün tam zamanlı çalışanlar, en az bir kişinin çalıştığı yoksul bir ailede yaşayan tüm aile bireyleri, en az bir tam zamanlı çalışanın bulunduğu yoksul bir ailede yaşayan tüm bireylerdir (Strengman-Kuhn, 2002: 4). Bu tanımlamaların birleştikleri nokta, çalışan yoksulların çalışmalarına rağmen yoksulluk çizgisinin altında yer almalarıdır.

ILO (2020) verilerine göre, günümüzde dünyada çalışan 630 milyon insan çalıştığı halde yoksuldur (ILO, 2020). Bununla birlikte, Türkiye Emar Genel-İş Araştırma Dairesi (2022) tarafından hazırlanan Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Rapor’u 2020 verilerine göre: “Dünya ortalamasına göre yoksulluk oranı yüzde 10 iken, çalışan yoksulluğu yüzde 9’dur. Düşük gelirli ülkelerde çalışan yoksulluğu yüzde 40, düşük-orta gelirli ülkelerde yüzde 14, üst orta gelirli ülkelerde ise yüzde 1 civarındadır” (2022: 8). Raporun, Türkiye İstatistik Kurumu

(TÜİK) 2020 verilerinden yararlanarak yaptığı hesaplamalara göre, Türkiye’de çalışanların yüzde 13,5’i çalışmasına rağmen yoksuldur. Çalışan yoksul sayısı 3,5 milyonu geçmiştir (Emar, 2022: 8). Bu bağlamda, dünya genelinde çalışan yoksulların dağılımına bakıldığında, çalışan yoksulluğunun oranının yüksek olduğu bölgelerin, dünyanın gelişmemiş ve az gelişmiş bölgeleri olduğu görülmektedir. Bu da farklı ülke bağlamlarında çalışan yoksulların belirlenme kriterlerinin birbirinden farklılaştığını göstermektedir.

Bazı tanımlamalarda yalnızca çalışanlar, bazılarında ise çalışanların yanı sıra iş arayışında olanlar da çalışan yoksullar içerisine alınmaktadır (Kapar, 2010). Çalışan yoksulluğu, niceliksel bir kavram olmanın yanında ekonomik ve sosyal olarak da belirlenmiş bir kavramdır (Kapar, 2010). Buna göre yoksul bir hane halkında yaşayan çalışan bireylere çalışan yoksul denilmektedir. Bu bakımdan çalışan yoksullar iki unsura göre ayırt edilmektedir. Bunlardan ilki çalışıyor olmak, ikincisi ise geliri yoksulluk eşiğinin altında olan bir hane halkının üyesi olmaktır. Dolayısıyla çalışan yoksulluğu çalışan bir bireyin kazandığı gelirin referans alınmasıyla belirlenmez (Kapar, 2010: 54). Çalışan bireyin üyesi olduğu hane halkındaki toplam gelir ve hane halkında bulunan fertlerin sayısı baz alınarak belirlenir. Bu yüzden çalışan yoksulluğu her zaman için düşük ücret ve düşük gelirli bir işte çalışmak anlamına gelmez (Kapar, 2010: 54). Bu anlamda Kapar’ın ifadeleri önemlidir: “Nitekim işgücü piyasası statüsüne göre ortaya çıkabildiği gibi hane yapısı veya kentsel ve kırsal alan farklılıklarından da kaynaklanabilmektedir” (Kapar, 2010: 55-56).

Çalışan yoksulluğun ortaya çıkmasında etkili olan unsurlar, ülkeler arasında farklılaşabilmektedir. Çalışan yoksulluğu gelişmekte olan ülkeler için Dünya Bankası’nın mutlak yoksulluk tanımı referans alınarak tanımlanırken, gelişmiş AB ülkeleri için göreceli yoksulluk tanımına göre belirlenmektedir ve buna yönelik ölçme yöntemleri geliştirilmiştir. Ayrıca birçok ülke ulusal düzeyde kendi tanımladıkları yoksulluk kriterlerini referans alarak çalışan yoksulların nicelik ve niteliklerini belirlemektedir (Erdoğan ve Kutlu, 2014: 69; Kapar, 2005: 53).

Çalışan yoksulluğunun nedenleri çok yönlüdür ve bu nedenle aralarındaki ilişki oldukça karmaşıktır. Kimi zaman bir çalışanın yoksul olmasında sadece bir unsur belirleyiciyken, başka bir durumda ise birçok unsurun bir araya gelerek çalışanın yoksul olmasına neden olmaktadır. Çalışan yoksulluğunun tek kaynağı kötü istihdam koşulları değildir. Hane halkı yapısının özellikleri veya kompozisyonu çalışan yoksulluğunun ortaya çıkmasında istihdam koşulları kadar etkilidir (Kapar, 2010: 61; Suğur vd., 2010: 63). Çalışan yoksulluğunun karmaşıklığı yapısal ve bireysel unsurların arasındaki karşılıklı ilişkiyle bağlantılıdır (Kapar, 2010). Çalışan yoksulluğunun ortaya çıkmasında etkili olan unsurlara

bakıldığında; yaş, cinsiyet, düşük eğitim gibi bireysel niteliklerin yanı sıra, iktisadi politikalar, işgücü piyasası, hane halkı yapısı veya kompozisyonu gibi yapısal unsurların etkili olduğu görülmektedir. Çalışan yoksulluğunu belirleyen unsurlardan biri çalışılan iş ve bu işten elde edilen gelir seviyesiyken, bir diğeri ise hane halkı yapısıdır (Kapar, 2010: 56). Kapar (2010) bu konuyla ilgili olarak şuna dikkat çeker: “Hane halkı yapısı ve büyüklüğü çalışan yoksulluğunun ortaya çıkışında işgücü piyasası koşulları kadar etkilidir. Çocuksuz veya az çocuklu hanelerde çalışan yoksulluğu oranı düşüktür. Bu duruma karşılık, çok çocuklu veya tek ebeveynli hanelerde çalışan yoksulluğu riski yüksektir” (Kapar, 2010: 61-62). Çalışan yoksulluğu, hane kompozisyonu ve evde çalışabilecek yetişkinlerin sayısı ve çalışma yoğunluğuna bağlıdır. Hanede çalışan yetişkin birey sayısı kadar hanede yaşayan bireylerin sayısı ve bunlar arasındaki bakıma muhtaç/bağımlı kişilerin sayısı da çalışan yoksulluğunu belirleyen unsurlardır (Kapar, 2010: 54). Hane halkı özelliği ve hane halkındaki çalışmayan bireyler gibi unsurlar çalışan yoksullar üzerinde belirleyici unsurlardır.

Öte yandan, olumsuz çalışma koşulları, sosyal hak ve güvencelerin olmayışı ve temsil edilmeden çalışmak zorunda kalmak, çalışan yoksulların kendilerini ve çevrelerini yoksulluktan kurtarabilmelerini sınırlamaktadır (Savran, 2007: 2). Bununla birlikte literatürde, çalışan yoksulların, yoksul olma nedenleri esnek ve güvencesiz çalışma biçimlerinin yaygınlığı olarak gösterilmektedir. Çalışan yoksul çalışmalarının önemli bir bölümü, bireylerin çalışmasına rağmen yoksulluklarının devam etmesine neyin sebep olduğuna odaklanmaktadır (Savran, 2007: 1) Schiller’e atıfla Savran (2007), Schiller gibi araştırmacıların, çalışan yoksulların yeterli düzeyde çalışmadığını (yetersiz çalışma saatleri) belirtmektedir (Savran, 2007: 1-2). Ancak bazı araştırmalar bunun nedenin düşük ücretler olduğunu ve çalışan yoksulların yıl boyunca aynı ücretlerle çalışsalar da yoksulluktan kurtulamadıklarını göstermektedir (Kim, 1998; Savran, 2007: 1-2). Düşük ücretler, çalışan yoksulluğunun ortaya çıkmasında yeterli bir neden değildir, ancak besleyici bir unsurdur (Kapar, 2010; Suğur vd., 2008; Savran, 2007). Az sayıda bireyin yaşadığı, çalışma yoğunluğunun ve hane gelirinin yüksek olduğu hanelerde yaşayan çalışan yoksulların düşük ücretle çalışması, bireysel düzeyde çalışan yoksulluğunu meydana getirirken hane halkı düzeyinde ise çalışanı yoksulluktan kurtarmaktadır (Kapar, 2010: 54; Suğur vd., 2010: 62). Dolayısıyla düşük ücret, çalışan yoksulluğunu besleyen diğer unsurlardan sadece biridir. Hane halkı büyüklüğü ve çalışmanın yoğunluğunun yanı sıra, enformel çalışma biçimleri de çalışan yoksulluğun ortaya çıkmasında etkili olan etmenlerdir (Kapar, 2010; Kesgin, 2011; Suğur vd., 2008). Çalışan yoksulların yüksek gelirli ve vasıflı işlerde çalışmalarını sınırlandıran düşük eğitim, çalışan yoksulluğunun başka bir nedenidir. Eğitimin yanı sıra, yaş, toplumsal cinsiyet,

etnik/ırksal ve biyolojik faktörler de çalışan yoksulluğunda etkilidir (Kapar, 2010: 56). Bu gibi unsurlar çalışan yoksulluğunu sadece besleyen unsurlardır. Bu unsurlar aynı zamanda çalışan kadın yoksulluğunu beslemekle beraber cinsiyet temelli yeni eşitsizliklerin de kaynağıdır. Bu yeni eşitsizlikler, çalıştığı halde yoksullukları devam eden kadınların karşılaştıkları ev-iş yaşamı uyumsuzluğudur. Kadınların düşük ücret ve güvencesiz çalışmaya karşın aşırı iş yükü ile ev işleri yükü sorumluluğu, bu eşitsizliğin bir yansımasıdır.

Çoğu zaman çalışan yoksulluk, tek başına çalışanlarla veya esnek zamanlı çalışmak zorunda kalan kadınlarla da çok yakından ilişkilidir. Tam zamanlı ve sürekli işlerde çalışanlara göre enformel işlerde çalışanlar arasında yoksulluk daha yaygın görülmektedir. Fakat enformel istihdam biçimi, yoksullar ve kadın yoksulluğu içinde çalışan kadın yoksullar üzerindeki etkisi bakımından daha yüksek riskler içermektedir (Kart ve Öngör, 2023). Ofloğlu ve Balcı konuyla ilgili olarak şuna dikkat çekerler: “Bu durum değişen işgücü piyasasında kadınların erkeklerle eşit şartlarda ve eşit ücretlerde çalışmaması sorununu ortaya çıkarırken, kadınların çalışan yoksullar içindeki oranını önemli ölçüde arttırmıştır” (Ofloğlu ve Balcı, 2016: 56-75). İşgücü piyasasındaki dönüşüm, kadınların yüksek ücret ve vasıflı işlerde çalışmasının ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bu da kadınların giderek enformelleşen sektörlerde çalışmasına, örgütlenememesine ve düşük ücretlerle çalışmalarına neden olmaktadır (Ofloğlu ve Balcı, 2016: 56-75). Kadın emeğinin piyasadaki karşılığı ile ev içindeki değerine bağlı olarak ortaya çıkan bu durumda; kadınların ortaya koydukları emek değersizleştirilmektedir (Gültekin ve Kuzu, 2011: 517). Kadın emeğinin değersizleştirilmesiyle ilgili önemli bir analiz ortaya koyan Yıldız Ecevit’e (2012) göre:

Kadın emeğinin değersizleştirilmesi, sadece bu emeğin evde/hanede kullanılması durumunda söz konusu değildir. Kadın emeği, ataerkil süreçler ve örüntüler sayesinde emek pazarında da değersizleştirilir. Daha da önemlisi, bu iki alandaki değersizleştirme, birbirini körükler, besler ve sürdürülmelerini sağlar. Kadınların evde yaptıkları işlerin karşılığı ödenmeyen ve görünmeyen özelliği, pazarda kadınların niteliklerinin değerini düşürür (Ecevit, 2012: 259)

Ataerkil toplumsal ilişkilerin kadınlara yüklediği ev işleri ve bakım hizmetleri kadınların güvenceli istihdam piyasasına dahil olmalarını kısıtlarken, aynı zamanda kadın emeğini son yıllarda giderek esnek işlere uygun emek biçimine dönüştürmektedir (Yaman Öztürk ve Dedeoğlu, 2010: 18). Giderek yaygınlaşan esnek ve güvencesiz işler, kadın emeğinin yoğunlaştığı işlerdir. Kadınların bu işlerde yoğunlaşmasına neden olan ataerkil iş yükleri, kadın emeğini enformel alana sıkıştırarak, değersizleştirmektedir (Acar Savran, 2004; Acar Savran ve Demiryontan, 2020: 10-11; Atasü Topçuoğlu, 2010: 82; Ecevit, 2012: 259; Ecevit ve Sarıtaş Eldem, 2013: 23; Yaman Öztürk ve Dedeoğlu, 2010; Yaman Öztürk, 2010: 30; Ünlütürk Ulutaş, 2009). Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet farklılığının yoksulluğun ve

yoksulluk deneyiminin farklılaşması üzerindeki etkisi görmezden gelinemez (Ünlütürk Ulutaş, 2009: 26). Kadın yoksulluğunda belirgin bir etkiye sahip toplumsal cinsiyet faktörü, kadınların yoksullaşmasında etkili olan yapısal unsurlarla ve nedenlerle olan etkileşim hem kadın yoksulluğunu farklılaştırmaktadır hem de kadınlar arasındaki yoksulluk deneyimlerinin farklılaşmasını ortaya çıkarmaktadır. Buradan hareketle kadınların kültür, sınıf ve etnik/ırksal farklılıklarına göre biçimlenen yoksulluk deneyimleri, kadınların çalışan kadın yoksul olma ve çalışan kadın yoksulluğunu farklı şekillerde deneyimlemelerine de neden olmaktadır. Bu bağlamda kadınların kendi aralarındaki kültürel, sınıfsal ve etnik farklılıkların, farklı kadınlık deneyimleri ve özneleşme süreçlerini ortaya çıkardığı söylenebilir (Bora, 2021: 53-58). Özellikle işçi sınıfından olan kadınların yaşamış oldukları çok yönlü yoksulluk durumlarıyla beraber karşılaşmış oldukları kültürel, dilsel ve etnik dışlanma süreçleri göz önüne alındığında, kadınlık deneyiminin oluşmasında çeşitli koşulların etkili olduğu anlaşılabilmektedir. Dolayısıyla çalışan kadınlar arasında farklı kültürlerden, sınıftan ve etnik kökenden gelen kadınların işgücü piyasasında ve işyerinde daha fazla ayrımcılığa maruz kalabildikleri söylenebilir (Ecevit, 2021: 45). Aynı zamanda kadınların hem cinsiyet hem de etnik farklılıkları nedeniyle de kendi aralarında farklı derecelerde ayrımcılığa uğramaları söz konusu olabilmektedir. Ecevit'in (2021) de gösterdiği gibi, "örneğin, Türkiye'de çalışan bir göçmen işçi, çalıştığı bir ortamda kendisiyle aynı işi yapan diğer işçilerden daha az ücret alarak ayrımcılığa uğrayabilir. Bu kişi göçmen olma özelliğinin yanı sıra bir de kadınsa, başka bir ortamda kadın olması temelinde ayrımcılığa uğrayabilir: örneğin tacizle karşılaşabilir" (2021: 45). Kadınların farklı alanlarda karşılaşmış oldukları çeşitli ayrımcılıklar, aynı zamanda kadınların dezavantajlılıklarını katlar. Bu bağlamda kadınların farklı biçimlerde ve farklı alanlarda karşılaştıkları ayrımcılık veya dışlanma süreçlerini de barındıran çalışan kadın yoksulluğu deneyimi, çalışan kadın yoksulların çeşitli kadınlık deneyimleri hakkında da bilgi vermektedir.

Yoksulluğun kadınlaşması çerçevesinde farklı kadın yoksulluğu deneyimlerinden biri de çalışan kadın yoksul olmaktır. Çalışan kadın yoksullar, günümüzdeki yeni yoksulluğun anlaşılmasında önemli bir sorundur. Çalışan kadın yoksulluğu sorunu, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve buna bağlı olarak şekillenen yoksulluğun kadınlaşması olgusu ile yakından ilgilidir. Yoksulluğun kadınlaşması olgusu, kadınların ekonomik olarak aktif olmasını engelleyen toplumsal cinsiyet ayrımcılığının; kadınları ev içi emekten sorumlu tutarak, evle sınırlandırması; bu konumun bir uzantısı olarak işgücü piyasalarından dışlanmalarına yol açmaktadır (Molyneux, 2020: 123). Bu nedenle de Ünlütürk Ulutaş'ın (2009) vurguladığı gibi "kadınlar işgücü piyasasına erkeklerle eşit oranda, eşit konumda ve eşit ücretle

erişememektedirler. İşgücü piyasalarının yeniden yapılandırılması ve kuralsızlaştırılması, bu eşitsizliği daha da keskinleştirmiştir. Bu durum çalışan yoksullar içinde kadınların oranını önemli düzeyde artırmaktadır” (2009: 27). Bu olgular, kapitalist birikim rejimi ile ataerkil yapı arasındaki ilişkiden kaynaklanmakla beraber, yer yer bu iki yapının kadın emeği üzerindeki egemenlik biçimlerinden ve ilişkilerinden ortaya çıkmaktadır (Acar Savran ve Demiryontan, 2020: 13). Çünkü birçok kadın kendilerine yüklenen ev işlerinin yükü nedeniyle ücretli bir işte çalışabilecek zamandan yoksundur. Bundan dolayı yoksulluk, işsizlik ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi çoklu dezavantajlılıklar kadınları buldukları işte çalışmaya mecbur bırakmaktadır (Yaman Öztürk ve Dedeoğlu, 2010: 13). Bu durum, kadınların toplumsal cinsiyet temelli iş yükleri ve bakım hizmetlerinden dolayı işgücü piyasasına dâhil olabilmelerini engellemektedir (Tüsiad ve Kagider, 2008: 157). Kadınlar pek çok durumda işgücüne dâhil olsalar bile yine de kadınların işgücüne katılımlarının yetersizliği, kadınların aslında istihdam olanaklarının ne kadar uzağında kaldığının bir göstergesidir. Bu da kadınlar için ekonomik dışlanma ve fırsatlardan yararlanma açısından toplumsal cinsiyet uçurumunu ortaya çıkaran ve derinleştiren en önemli faktörlerden biridir (Tüsiad ve Kagider, 2008: 118). Ayrıca bu sorun, kadınların istihdama dâhil olma biçimlerini ve işgücü piyasasındaki konumlarını da etkilemektedir. Dolayısıyla kadınların emek piyasasındaki ikincil konumları, kadınların ev içindeki konumlarından ve cinsiyete dayalı iş bölümünden bağımsız değildir (Acar Savran, 2004: 44-45). Bu da kapitalist ataerkil bireşimin işleyişinin bir sonucudur.

Çalışan kadın yoksullar, istihdama dâhil olsalar bile toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinden ve enformel çalışma koşullarından dolayı yoksulluktan kurtulamamaktadır. Çalışan kadın yoksulluğu, kadınların tüm toplumsal alanlarda yaşadıkları eşitsiz cinsiyet rollerinin de bir sonucudur. Bu açıdan, ataerkil aile yapısı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği, çalışan kadın yoksulluğunun ayırt edici yönünü ortaya koyar. Çalışan kadın yoksulluğu, bir dizi sorunun etkileşimi ve bu etkileşimin toplumsal cinsiyet temelinde şekillendiği bir sorundur. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, hane boyutunda çalışan kadın yoksulların belirlenmesinde ve kadınların yoksulluk deneyimlerinin farklılaşmasında etkili olmaktadır (Kart ve Öngör, 2023). Hanedeki eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkileri kadınların yoksulluğunda belirleyicidir. Bu bakımdan Ünlütürk Ulutaş (2009) şunu söylemektedir: “Kadının gelir elde etme olanaklarından yoksun olduğu ve çok sayıda çocuğun geçiminden sorumlu olduğu haneler daha dezavantajlı konumdadır” (Ünlütürk Ulutaş, 2009: 34). Bu da çalışan yoksulluğunun belirlenmesinde etkili olan hane yapısı özellikleriyle yakından ilişkilidir. Çünkü toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadınların hane içindeki ve dışındaki kaynaklara

erişimini sınırlandırmaktadır. Kadınların ev içindeki kaynakların dağılımından eşit bir şekilde yararlanamaması, aynı zamanda kadınların eğitim, iş ve mesleki kariyerlerinin gelişimi gibi alanlarda yetersiz kalmalarına neden olmaktadır. Hane içi cinsiyet eşitsizliği, düşük kadın istihdamına neden olduğu gibi, kadınların istihdama dahil olma biçimlerini de etkilemektedir. Ünlütürk Ulutaşı'nın (2009) dediği gibi “kadınların toplumdaki eşitsiz konumları ve cinsiyete dayalı iş bölümü, kadınların yoksullaşmasına, yoksulluğun kadınlaşması ise kadınların eşitsiz konumlarının pekiştirilmesine yol açmaktadır” (2009: 38).

Hane reisinin kadın olduğu tek ebeveynli aile yapısı, çalışan kadın yoksulluğunda belirleyici bir faktördür. Bir taraftan hane reisi olarak kadının, diğer aile üyelerine karşı sorumluluk ve beklentileri, diğer taraftan ise kadının hem hane ekonomisinde ve bakımında tek sorumlu kişi olması hem de bir işte çalışarak hanenin gerekli ihtiyaçlarının karşılanması durumu, kadının çalışan yoksul olmasını besleyen unsurlardır. Bu açıdan reisi kadın olan hanelerde yaşayan kadınlar daha dezavantajlıdır. Bu durum aynı zamanda reisi kadın olan haneler ile diğer hane biçimleri arasındaki farklılığı ortaya koymaktadır (Chant, 2014). Çalışan kadın yoksulların sosyal ağlara katılımlarını sınırlandıran yoksulluklarının yanı sıra, aynı zamanda düşük eğitim/yetenek, cinsiyet ve yaş gibi bireysel faktörler de kadınların hem sosyal ağlara katılımlarını sınırlandırmaktadır hem de çalışan kadın yoksul olmalarını besleyen dezavantajlılıklardır (Savran, 2007). Bu bağlamda, çalışan kadın yoksulluğu, cinsiyet körü olmayan bir yaklaşımla, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri temelinde de ele alınmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE BULGULAR

2.1. Araştırmanın Amacı, Önemi, Sorunsalı ve Alt Sorunsalları

Neoliberal sosyo-ekonomik süreçte çalışma hayatına katılım ile yoksulluktan kurtulma arasındaki ilişki gittikçe zayıflamıştır. Yaşama ve çalışma koşullarının güvencesizliği bireyi, çalışma hayatı içerisinde aktif olarak yer almasına rağmen, içinde bulunduğu yoksulluk halinden çıkaramamaktadır. Enformel çalışma koşulları, kadın yoksulların yoksulluk durumlarını giderek görünür hale getirmektedir (Kart ve Öngör, 2023). Günümüz neoliberal küresel dünyasında, bir taraftan toplumsal kurumları dezavantajlılar lehine düzenleyen mekanizmalar zayıflamakta, diğer taraftan ise giderek toplumsal yardımlaşma ve dayanışma ağları ve ilişkileri çözülmektedir. Bu durum beraberinde sosyal dışlanma süreçlerini hızlandırmakta, dolayısıyla toplumda özellikle dezavantajlı konumda yer alan bazı kesimlerin toplumla bütünleşebilme ihtimallerini ortadan kaldırmaktadır (Buğra ve Keyder, 2003: 23). Neoliberal politikaların uygulama alanlarının genişlemesiyle tüm yaşama ve çalışma koşulları, özellikle dezavantajlı gruplar açısından daha da riskli hale gelmektedir. Çoklu dezavantajlara sahip konumda bulunan ‘çalışan kadın yoksullar’, en riskli zemini temsil etmektedir.

Çalışan kadın yoksulluğunu ele alan bu tez çalışmasında, çalışan kadın yoksulların çalışma koşulları ve deneyimleri, yoksulluğu algılama ve deneyimleme biçimleri, çalışan kadın yoksul olmanın barındırdığı anlamlar, çalışan kadın yoksulların yoksulluk halleriyle başa çıkma stratejileri, yardımlaşma ve dayanışma ağları ve geleceğe ilişkin tasavvurları anlaşılmaya çalışılmaktadır. İşgücü piyasasında dezavantajlı konumunda var olmaya çalışan kadın yoksulların, esnek ve güvencesiz çalışma koşullarında çalıştıkları halde yoksulluğunun azalmama durumları irdelenmektedir. Çalışan kadın yoksulluğu, günümüzde yoksulluğun kadınlaşmasında etkili olan faktörlerin ve çok yönlü süreçlerin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Türkiye’deki literatüre bakıldığında, yoksullukla ilgili çok sayıda önemli çalışmanın (Açıkalın, 2007; Erdoğan, 2019; Erdoğan ve Kutlu, 2014; Buğra ve Keyder, 2003; Kesgin, 2011; Kahraman, 2015; Karakaş, 2010; Şentürk, 2008; Özdemir, 2015; Işık ve Pınarcıoğlu, 2021) olduğu görülmektedir. Yoksulluğun kadınlaşmasıyla ilgili önemli çalışmaların (Açıkalın, 2014; Alptekin, 2014; Ecevit, 2003; Gerşil, 2015; Karadeniz, 2011; Kardam ve Yüksel, 2004; Ünlütürk Ulutaş, 2009; Sallan Gül, 2014) yanı sıra, çalışan yoksulluğuyla ilgili olarak da mevcut ve değerli çalışmalar (Açıkalın, 2007; Ofluoğlu ve Balcı, 2016; Erdoğan ve

Kutlu, 2014; Savran, 2007; Gündoğan, 2007; Çavuşoğlu, 2011; Kahraman, 2011; 2015; Kapar, 2004; 2005; 2010; Kesgin, 2011; Köse ve Bahçe, 2009; Suğur vd., 2008; Suğur vd., 2010; Özdemir, 2015; Temiz, 2008) dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, çalışan kadın yoksulluğuyla ilgili çalışmalar (Suğur vd., 2008; Suğur vd., 2010; Savran, 2007) oldukça sınırlıdır. Bu noktada bu tez çalışması, çalışan kadın yoksulların deneyimlerinden hareketle, çalışan kadın yoksulluğunun giderek derinleşen boyutlarını orataya koymaya çalışarak, alana katkı sağlamayı hedeflemektedir.

2.2. Araştırmanın Örneklemi, Saha Gözlemleri ve Deneyimler

Nitel bir araştırmada gözlem, sosyal olguları çevreleyen koşulların ve bireylerin davranışlarının incelenmesini sağlar. Savran (2015) bu konuyla ilgili şuna dikkat çeker: “Bu da çeşitli davranışların doğal oluş halini gösterdiği ve elde edilen verilerin hangi bağlamda değerlendirilmesi ve yorumlanması gerektiği konusunda araştırmacıya önemli ipuçları sunduğu için son derece faydalıdır” (Savran, 2015: 89). Bu tez çalışması için saha gözlemleri, araştırmacı ile katılımcıların gönüllü iş birliğine dayalı bir şekilde gerçekleşen görüşmelerin sonucunda elde edilen verilerin daha iyi yorumlanmasına ve bulguların analizine katkı sağladığı gibi, temaların daha detaylı anlaşılmasına da yardımcı olmuştur. Araştırmada, katılımcılar ile gerçekleşen yüz yüze görüşmelerde hem katılımcıların içinde bulundukları doğal ortama müdahale edilmemiştir hem de katılımcıların yaşadığı mekanlarda katılımcılara ve yaşam koşullarına ilişkin notlar alınmıştır. Araştırma sahasından gözlem yoluyla tutulan notlar; araştırmacının sahadaki alanına giren olay, kişi ve süreçlerin betimlenmesini kapsamaktadır. Betimlemeden kasıt, betimlenecek bir olayın veya fenomenin olabildiğince ayrıntılı ve eksiksiz bir anlatımıdır (Becker, 2015: 140). Betimlenen olay, kişi veya süreçler, araştırmanın sorunsalını/sorunsallarını ve amacını destekler niteliktedir.

Bu araştırma kapsamına ayakkabı üretiminde faaliyet gösteren küçük (K1, K2, K3, K4, K12, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K19, K27, K30) ve orta büyüklükteki atölyelerde (K5, K6, K7, K8, K9, K10, K222, K23, K24, K25, K26) çalışan kadınlar ile fabrikada (K11, K20, K21, K28, K29) çalışan kadınlar olmak üzere üç ayrı kategori dahil edilmiştir. Derinlemesine görüşme tekniği ile 30 (otuz) çalışan kadın yoksul ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayakkabı üretiminde çalışan kadınlarla hem atölyede (K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K20, K21, K22, K23, K24) görüşmeler yapılmıştır hem de katılımcıların talebi üzerine evlerinde (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K15, K16, K17, K18, K19, K26 27, K30) genel olarak akşam saat 20:00-20:30’dan sonra görüşmeler gerçekleşmiştir. Atölyede çalışan kadınlar ile görüşmeler öğle yemeği molasında saat 12:00-13:00 arasında

katılımcıların uygun gördüğü bir zaman aralığında gerçekleştirilmiştir. Genel olarak araştırma kapsamında yapılan tüm görüşmeler 10.10.2022 ve 30.10.2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Araştırmaya enformel bir şekilde istihdam edilip, geçici bir süreliğine işten çıkarılan, ev içinde bakıma muhtaç bireylerin bulunmasından dolayı yarı zamanlı çalışan ve tek ebeveynli ailelerde hane reisinin kadın olduğu fakat belirsiz aralıklarla yılın en az altı ayında tam zamanlı veya yarı zamanlı çalışan kadınlar dahil edilmiştir (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K12, K16, K17, K18, K25, K26). Enformel çalışma koşullarından dolayı son üç aydır işsiz olup, ayakkabı sektöründe iş arayan ve son üç aydan önce yine ayakkabı sektöründe istihdam edilen (K15, K19) iki katılımcı ile de görüşülmüştür. Bununla birlikte araştırmaya ayakkabı üretiminde düzenli olarak çalıştığını belirten (K7, K8, K9, K10, K11, K13, K14, K20, K21, K22, K23, K24, K27, K28, K29, K30) katılımcılar da dahil edilmiştir.

Araştırma sahasının Gaziantep ili Örneği olarak belirlenmesinde, bölgenin genel sanayi ve sektör yapısı etkili olmuştur. Öncelikle Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Gaziantep, coğrafi konumu, geniş ticaret hacmi ve gelişmiş organize sanayisiyle bölgede ekonomik ve istihdam açısından önemli bir yere sahiptir. Keyman ve Lorasdağı'n (2020) da belirttiği gibi, "Gaziantep, kendi öz sermayesiyle ürettiği ürünleri yurtiçine ve yurtdışına pazarlayarak bölgenin ekonomisini ayakta tutan, önemli bir ihracat hacmine sahip sanayi ve ticaret merkezlerinden biri olarak anılıyor" (2020: 101). Bu özellikler aynı zamanda, 1980'lerden günümüze kadar devam eden neoliberal ekonomik politikaların rolüyle ilişkilidir (Başak ve Saracoğlu, 2011: 428). Öz sermayeye dayalı bir şekilde 1980'lere kadar devam eden yurtiçi üretim ve ticaret hacmi, neoliberal politikalarla yurtdışı ihracata da dönüşmüştür (Keyman ve Lorasdağı, 2020). Bununla birlikte, Gaziantep sanayi yapısı itibarıyla tekstil sanayi, gıda sanayi, metal ve makine sanayi, kimya sanayi, ayakkabı, deri ve işlenmiş deri mamulleri alanlarda üretim yapmaktadır. Ayakkabı üretiminde faaliyet gösteren işletmeler bu hacimde önemli bir paya sahiptir. Yurtiçi ve yurtdışı pazara sahip olan ayakkabı sektörü, Gaziantep'in önemli imalat sanayilerinden biridir (Keyman ve Lorasdağı, 2020: 102-103). Gaziantep ayakkabı imalat sanayisinin gelişimi ilk olarak küçük aile işletmelerinin faaliyetlerine dayanmaktadır. Gaziantep'in ilk sanayi sitesi olarak bilenen ve kent merkezinde yer alan Nizip Caddesi, ayakkabı üretim faaliyeti gösteren küçük ve orta büyüklükteki atölyelerin bulunduğu bir sanayi merkezidir. Genel yapı olarak, küçük ve orta büyüklükteki atölyelerin yanı sıra, büyük fabrikaların yer aldığı organize sanayi bölgelerine sahiptir. "Gaziantep'te faaliyet gösteren işletmelerin büyük bir çoğunluğu, küçük ve orta ölçekli işletmelerdir" (Başak ve Saracoğlu, 2011: 433). Aynı zamanda Gaziantep'teki işletmelerin

büyük çoğunluğu aile, akraba ve arkadaş ortaklığıyla kurulmuştur. Bu da kurulan işletmelerin uzun vadede neden kurumsal hale gelmediklerini açıklamaktadır (Başak ve Saracoğlu, 2011: 433). Gaziantep'te bireysel veya ailelerin kendi öz sermayeleri ile kurdukları bu işletmeler piyasa ekonomisinde kendi öz kaynaklarıyla rekabet edebilmektedirler. Başak ve Saracoğlu'nun (2011) dikkat çektiği gibi, "Gaziantep'te yatırım ve istihdam, düşük katma değer yaratan ve düşük teknolojik düzey gerektiren emek yoğun sektörler olan tekstil, giyim eşyası ve gıda sektörlerinde yoğunlaşmıştır" (2011: 434). Öz sermayeye dayalı bir şekilde üretim yapan işletmelerin üretim maliyetlerini düşürerek piyasada kalmaya çalıştıkları söylenebilir.

Gaziantep imalat sanayii yapısında üretim maliyetlerini azaltma, en kolay yoldan işgücü maliyetlerinin kısılması, yani düşük ücret ve sosyal masraflardan kaçınma ile elde edilebilmektedir. Genelde Türkiye'de, özelde ise Gaziantep imalat sanayiye yoğunlaşan sektörlerin uluslararası rekabet gücünün temel olarak ucuz emeğe dayandığı düşünülürse, Gaziantep'te işletmelerin yeni işçi alımlarında işçinin formel eğitimden geçmiş olmasını neden pek de önemsenmediği açıklık kazanır. (Başak ve Saracoğlu, 2011: 435).

Bu bakımdan Gaziantep'te üretim faaliyeti gösteren küçük ve orta büyüklükteki atölyelerin daha ucuz işgücüne ihtiyaç duymaktadırlar. Başak ve Saracoğlu'nun (2011) ifade ettiği gibi, "Gaziantep'te işletmelerde genel işçi profili bakımında dikkate değer bir diğer nokta, işçilerin özellikle küçük işletmelerde neredeyse tamamen sigortasız, sosyal güvencesiz ve herhangi bir sendikaya bağlı olmaksızın çalıştırılmalarıdır" (2011: 436). Gaziantep'te ayakkabı üretiminde faaliyet gösteren küçük ve orta büyüklükteki atölyelerde çalışanların büyük bir çoğunluğu enformel biçimde istihdam edilmektedir. Bu bağlamda, ayakkabı sektöründe enformel biçimde istihdam edilen çalışan kadınların neden daha çok bu alanlarda çalıştıkları anlaşılabilmektedir. Bu bakımdan araştırma sahasının Gaziantep İli Örneği olarak seçilmesinde, Gaziantep'te üretim yapan küçük ve orta büyüklükteki atölyelerin yapısı ve bu atölyelerde çalıştırılan işçi profilinin özellikleri etkili olmuştur. Üretim ve Pazar rekabetini sürdürebilmek için enformel çalışma koşullarına uygun bir şekilde hareket eden ayakkabı üretim atölyeleri; bu atölyelerde çalışan kadın yoksulların yaşama ve çalışma koşulları hakkında önemli bir bağlam oluşturmaktadır.

Gaziantep işgücü piyasasında cinsiyet temelinde keskin ayrım ve eşitsizlik söz konusudur. Bu ayrışmadan ötürü kadınlar sanayiye istihdam olanağı çok zor bulmaktadır. Kadınlar bazı sektörlerde çok az yer alırken (kimya, inşaat, makine montaj gibi), bazı sektörlerde (konfeksiyon, gıda, hizmet sektörü gibi) yoğunlaşmaktadırlar ki, bu sektörler görece düşük statülü ve ücretli iş olanakları sunmaktadır. (Hoşgör, 2011: 502).

Ayakkabı üretiminde çalışan kadın yoksulların örneklem grubu olarak belirlenmesinde, bu alanda sınırlı sayıda çalışmaların olması ve kadın yoksulların, farklı

işkollarında iş bulmalarını sağlayabilecek sosyal ağlardan ve araçlardan yoksun olmaları etkili olmuştur. Ayakkabı üretiminde çalışan kadınların belirlenmesinde etkili olan diğer bir unsur ise ayakkabı üretim sektöründe çalışan kadınların düşük eğitim düzeyine sahip olmaları ve sosyal sermayelerinin sınırlı olmasıdır. Bu durum, aynı zamanda kadınların farklı işkollarında istihdama dahil olmalarını sağlayabilecek mesleki deneyim ve bilgilerini geliştirememelerine neden olmaktadır. Araştırmanın sorunsalı bağlamında, çalışan kadınların bu sektörde düşük ücretli, kayıt dışı ve güvencesiz bir şekilde çalışmak zorunda kalmaları, çalışan kadınların neden bu sektörde sıkışıp kaldıklarını anlamak açısından önemlidir. Ayrıca kadınların uzun yıllara dayanan bu alandaki mesleki deneyim ve mevcut sosyal ağları, kadınların daha çok bu işte çalışmalarına neden olan başka bir unsurdur. Bu durum, kadınlar açısından ayakkabı atölyelerinde işe başlama ve işten ayrılmalarını da kolaylaştırmaktadır. Bu anlamda, ayakkabı üretiminde çalışan kadınlar ile gerçekleştirilen saha araştırmasından elde edilen verilerden hareketle, çalışan kadınların enformel çalışma koşulları içerisinde çalıştıkları halde yoksul kalma durumlarını nasıl anlamlandırdıklarına analiz edilmeye çalışılmaktadır. Katılımcılar ile ön telefon görüşmeleri yapılmıştır ve randevu talep edilmiştir. Bazı katılımcılar görüşme talebini reddetmişlerdir. Görüşme talebini reddeden katılımcılar, görüşme sorularının çok uzun olduğunu ve sorulara cevap verecek kadar zamanları olmadığını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte eşlerinin görüşme yapmalarına izin vermeyeceklerini belirten katılımcılara da rastlanmıştır. Ayakkabı üretiminde daha öncesinde çalışan tanıdık bir kişi aracılığı ile araştırmanın örneklemine dahil edilecek katılımcılara ulaşılmıştır.

Araştırma evreni, ayakkabı üretim atölyelerinin yer aldığı Gaziantep 2. Organize Sanayi Bölgesi (iki ayrı ayakkabı üretim fabrikası), Gatem Ayakkabıcılar Sitesi (orta ölçekli ayakkabı üretim atölyeleri), Nizip caddesi (küçük ölçekli ayakkabı üretim atölyeleri) ve bu caddeye yakın yerleşim yerlerinde yaşayan, ayakkabı üretiminde çalışan kadınların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerden biri olarak Şehitkamil ilçesine bağlı; Karşıyaka, Hacibaba, Göllüce ve Çıksorut mahalleleridir. Saha gözlemlerinden elde edilen verilere göre 2.OSB'deki ayakkabı üretimi, diğer iki bölgedeki üretim atölyelerinden farklı olarak fabrikada gerçekleşmektedir. Ayakkabı üretiminin fabrika ve atölyelerde üretilme aşamalarının farklı olduğu gözlenmektedir. Ayakkabı üretim fabrikasının bulunduğu 2. OSB, kent merkezinden yaklaşık olarak 25-30 kilometre uzaklıktadır. Bölgenin fiziki mesafesinden dolayı ulaşım sınırlıdır. Bu nedenle bölgede ayrı fabrikalarda düzenli olarak çalışan 5 (beş) katılımcıya (K11, K20, K21, K28, K29) ulaşılabilmektedir. Fabrikada çalışan 3 (üç) katılımcı (K11, K20, K21) ile işyerinde yemek molasından sonra görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan katılımcıların aracılığıyla ayrı fabrikada çalışan 2 (iki) katılımcıya (K28, K29) ulaşılarak, söz

konusu katılımcılar ile görüşmeler, evlerinde gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda bu katılımcılar görüşmenin sesli bir şekilde kayıt altına alınması talebini reddetmişlerdir. Katılımcılar ses kayıtlarının başka nedenlerle kullanılabileceğini gerekçe göstermişlerdir. Bunun üzerine görüşme, yine katılımcıların bilgisi ve onayı kapsamında elle yazılarak not alınmıştır.

Saha gözlemlerinden elde edilen bilgilere göre katılımcıların çalıştıkları her bir fabrikada ortalama 50 ile 80 kişi arasında çalışan bulunmaktadır. Her iki fabrikada da çalışan işçiler arasında sayısal olarak çoğunluğun erkeklerden oluştuğu gözlenmektedir. Fabrikada çalışan kadınlar, ulaşım masraflarının fabrikaya ait olduğunu bildirmişlerdir. Fabrikanın anlaşmalı olduğu servis araçlarıyla işe gidip gelen kadınların birçoğunun aynı mahallede yaşadığı ve servise sabah yedide bindikleri gözlenmektedir. Fabrikada çalışan kadınların çalışma koşulları ve ortamlarına ilişkin saha gözlemlerinden ve görüşme notlarından elde edilen verilere göre, kadınların fabrikada çalışma nedenlerinin öncelikle sigortalı bir işte çalışma isteği ve asgari ücretin altında alacakları ücretin kendilerine yetmediği gerekçelerine dayanmaktadır. Ayakkabı üretiminin gerçekleştiği bu fabrikalarda çalışma saatleri genelde sekiz ile on saat arasında değişmektedir. Çalışanların bir öğün (öğle yemeği) yemek masrafı fabrika tarafından karşılanmaktadır. Yemek ve dinlenme molası bir saattir. İşçiler, haftada altı gün çalışmaktadırlar ve pazar günü izne çıktıklarını belirtmişlerdir. Ayakkabı üretim fabrikası, üretim kapasitesi bakımından birçok üretim aşamasını (saya, kesim, kalıp, montaj ve paketlenme) bünyesinde barındıran üretim alanıdır. Bu alandaki çalışma ortamının geniş ve havadar olduğu görülmekle birlikte ortamın insan sağlığı açısından hijyenik olduğu gözlenmektedir. Havalandırma sistemleri vardır. Mutfak, çay ocağı, giyinme odası vb. çalışanların ihtiyaçlarını giderebilecekleri ayrı alanların olduğuna rastlanmıştır. Kış için ısıtma sistemleri bulunmaktadır. Bu alandaki çalışma biçimi düzenli ve iş bölümüne dayalıdır. Ayakkabı üretim fabrikasının, işçilerin işe alınma, çalışma biçimleri, çalışma koşulları ve ortamı ve işten ayrılma süreçleri bakımından resmi/formel bir yapıya sahip olduğu gözlenmektedir.

Araştırma kapsamına alınan görüşmecilerin çalıştıkları bir diğer ayakkabı üretim atölyelerinin bulunduğu bölge ise Gatem Ayakkabıcılar Sitesi'dir. Bu bölgede ağırlık olarak orta ölçekli ayakkabı üretim atölyeleri bulunmaktadır. Bölgede ayakkabı üretim atölyeleri ile saya dikim atölyeleri yan yanadır ve aynı site içerisinde yer almaktadırlar. Bu bölgedeki atölyeler ortalama iki katlı ve yan yana inşa edilmiştir. Üretim atölyeleri üst katta yer alırken alt katta ise üretilen ayakkabıların perakende ve toptan satışı yapılmaktadır. Bloklardan oluşan atölyelerin mimari yapısı düzenli ve planlı bir şekilde inşa edilmiştir. Her blokta ortalama kırk

ya da elli atölye bulunmaktadır. Orta ölçekli ayakkabı üretim atölyelerinin fabrika üretimine göre farklı bir özelliği, bu atölyelerin aynı zamanda dışarıdan (fabrikalardan) parça başı iş alabildiği gibi, parça başı işlerin dışarıya (saya dikim atölyelerine) verildiği üretim biçimi olduğu gözlenmektedir. Orta ölçekli ayakkabı üretim atölyeleri, büyüklük ve kapasite açısından daha dar ve düşük üretim kapasitesine sahiptir. Bu nedenle, bu atölyelerde çalışanların sayıca daha az olduğuna rastlanmıştır. Her atölyede ortalama olarak 15 ile 25 kişi arasında çalışan bulunmaktadır. Her bir atölyede ortalama 1 ile 5 kadın arasında çalışan bulunmaktadır. Ayakkabıcılar kooperatifinden alınan bilgilere göre, daha az işçi çalıştırma kapasitesine sahip olan orta ölçekli atölyelerin neredeyse tümünde çalışan kadınların düşük sayıda olduğuna saha gözlemleri ile de ulaşılmıştır. Araştırma esnasında orta ölçekli atölyelerde çalışanlara rastlanmıştır ve örnekleme dahil olmayan çalışan kişilerden sitedeki çalışanların sayıları, çalışma mekanları ve çalışan kadınların sayılarına yönelik bilgiler edinilmiştir. Görüşmeler esnasında yapılan gözlemlerden elde edilen verilere göre, atölyelerdeki çalışma biçiminin daha az resmi/formel olduğu gözlenmektedir. Katılımcılar tarafından, çalışan işçilerin işe giriş çıkışlarının da buna göre daha az kurumsal olduğu aktarılmaktadır. Sitede çalışan işçilerden elde edilen bilgilere göre, işe alınma ve iş görüşmesi için resmi adımların takip edilmediği, ancak bunun yerine daha çok tanıdık ve akrabalar aracılığıyla işe ustabaşı ya da işverenin onayı ile başlandığı bilgisine ulaşılmıştır. Atölyelerin genellikle dar, dağınık ve havasız oldukları gözlenmektedir. Buradaki atölyeler, daha planlı bir şekilde inşa edilmiş olsa da atölye içindeki çalışma ortamları insan sağlığı açısından oldukça olumsuz görünmektedir. Özellikle kadınlar açısından sandalye ya da tabureler ortopedik anlamda uzun vadede sağlık problemlerine yol açmakta ve katılımcıların büyük çoğunluğunun fiziksel rahatsızlıkları olduğu gözlenmektedir. Öte yandan, bu iş yerlerinde yüksek düzeyde gürültü çıkaran makineler ve aşırı rahatsız edici kokuların olduğu gözlenmiştir. Ayakkabı üretiminde kullanılan Bali, tiner, Japon yapıştırıcı, boya, lateks, poli vb. yapıştırıcı veya uçucu maddeler kullanıldığı için bunlar uzun vadede insan sağlığı açısından zararlı maddelerdir. Bu nedenle katılımcıların birçoğu, akciğer veya solunum yoluyla ortaya çıkan hastalıklara maruz kaldığını belirtmiştir. Çalışanlar çıplak ellerle ve maskesiz bir şekilde kullanılan bu maddelerle temasta bulunuyor ve o maddeler yaklaşık olarak yedi sekiz saat boyunca yıkanmadan ellerinde veya kolları üzerinde kalıyor. Aynı zamanda kullandıkları malzemeler, deri, suni deri, plastik vb. malzemelerden oluşmaktadır. Bunlar da uzun bir süre insan vücuduna çıplak bir şekilde temas ettiği zaman uzun vadede zararlı olmaya başlayan maddelerdir. Bu atölyelerde çalışan işçilerin daha ağır çalışma koşullarında, daha uzun süreli çalıştıklarına rastlanmıştır. Bu atölyelerde örnekleme dahil

edilen görüşmecilerin aktardıkları bilgilere göre, işçilerin günde en az on bir saat en fazla on dört saat çalıştıkları ve çalışanların birçoğunun kayıt dışı çalıştığı bilgisine ulaşılmıştır. Bu atölyelerde çalışan işçiler arasında genellikle kadınların kayıt dışı ve daha düşük ücretler ile çalıştırıldıkları gözlenmektedir. Bu atölyelerde çalışan kadınlar haftalık ücret almaktadırlar. Kadınların haftalık ücretleri ise 850 ile 950 TL arasında değişebilmektedir. Haftalık ücret aldıkları için de sigorta girişleri yapılmamaktadır. Çünkü işveren her an işin kesintiye uğrayabileceğini (işin mevsimlik veya sezonluk olmasından dolayı) ve işverenin bu maliyetin altından kalkamayacağını, bu nedenle de çalışanlar ile zımnen böyle bir anlaşma yaptığı bilgisine ulaşılmıştır. Bu bilgilere göre, kadın ve erkekler arasında ücret farklılıkları söz konusudur; kadınların almış oldukları düşük ücretlere karşın erkeklerin almış oldukları ücretler de düşük olsa da yine de kadınların almış oldukları ücretin neredeyse iki ya da üç katı olabilmektedir. Kadınlar ile erkekler arasındaki ilişkiler daha gayri-resmidir ve burada işçi ile ustabaşı arasında daha keskin olmayan hiyerarşik bir ilişki göze çarpmaktadır. Öte yandan bir katılımcının (K10) anlatısında ise işi öğrenmek isteyen kadınların atölyedeki tezgahlara ustabaşları tarafından yaklaştırılmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Görüşmelerin yapıldığı tüm atölyelerde ustabaşlarının erkek olduğu gözlenmiştir. Ayrıca ayakkabı atölyelerinde çalışanların çoğunluğu erkeklerden oluşmaktadır. Bununla birlikte burada çalışan kadınların çoğunluğunun ulaşım sorunu yaşadıkları da gözlenmektedir. Ayrıca bu atölyelerde çalışan işçilerin birçoğunun (genellikle erkekler) öğle yemeği paydosunda site içerisindeki dürümcülerde yemek yediklerine rastlanmıştır. İşçiler yemek masraflarını kendi ceplerinden ödediklerini ve genellikle de kavurma, kızartma, nohut ve çiğ köfte gibi daha ucuz yemek çeşitlerini seçmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Buna karşın sahada öğle yemeği saatinde dışarıda çok fazla kadın çalışana rastlanmamıştır. Çünkü kadınlar erkeklere göre daha düşük ücretler karşılığında çalıştırılmaktadır. Bu durum, aynı zamanda kadınların aldıkları ücretleri erkeklere göre daha “idareli” kullanmak zorunda kalmalarına neden olan toplumsal cinsiyet rolleriyle de ilgilidir. Bu nedenle aslında kadınlar düşük ücretler ve toplumsal cinsiyet kalıp yargılarından dolayı hem çoğunlukla erkeklerin gittikleri dürümcülere (kamusal alan) gitmiyor hem de bundan dolayı kadınların hareketlilik alanları erkeklere göre daha kısıtlı kalmaktadır. Bununla birlikte, görüşme esnasında kadınların öğle yemeğini atölye içinde beraber yedikleri gözlenmektedir. Kadınlardan dışarıdan yemek yemenin kendileri için pahalı olduğunu ve aldıkları ücretin zaten çok düşük olduğunu, aynı zamanda yol masrafı da eklenince geriye pek paranın kalmadığını ifade etmiştir. Bu atölyelerde çalışan kadınların çalışma koşulları ve ücretleri bakımından daha elverişsiz olduğu gözlenmektedir. Ayrıca sitede yapılan gözlemler esnasında, çalışanlar arasında Suriyeli göçmen işçilerin de çok fazla

masraflarını işçiler kendi cebinden ödemektedir. Genelde kadınlar yemeklerini saklama kaplarında evden getirmektedirler. Erkekler ise genel olarak atölyelerin bulunduğu yerlerde ya dürümcülerden yemek yemekte ya da lokantadan yemek yemektedirler. Çalışan kadınlar ile erkekler arasındaki ilişkiler atölyeden atölyeye değişebilmektedir. Bazı atölyelerde bu ilişkiler resmi ve sınırlı görülmüştür. Bazıların da ise oldukça samimi ve daha sosyal olduklarına rastlanmıştır. Kimi katılımcılar (K18, K19,) erkekler ile kadınların iş yerindeki samimiyeti ve ilişkileri hakkında katı toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına sahipken, kimi katılımcılar (K1, K15) daha esnek ve rahat olunması gerektiğini ifade etti. Çalışanlar ile işverenleri arasında hiçbir somut ilişkiye rastlanmamıştır ve birçok atölyede işverenin işyerine pek gelmediği bilgisine ulaşılmıştır. Genelde atölyeden ustabaşının sorumlu olduğu görülmektedir. Bu nedenle işçiler ile işverenleri arasındaki ilişkiye dair hiçbir somut veriyle karşılaşılmadı. Öte yandan, çalışanların neredeyse çoğu kayıt dışı bir şekilde istihdam edilmektedir. Ayakkabı ve saya kesimi işinin yanında, yine bu sektör içinde terlik üretimi ile dünya pazarına üretim yapan uluslararası firmalarla rekabet halindedir. Özellikle Çin'deki üretimle rekabet halinde olduklarını söyleyen işverenlerden bilgi alınmıştır. Ucuz işgücü ve güvencesiz çalışma koşulları bakımından işverenler için bir açıdan Nizip Caddesi bir işçi ordusu sağlayabilme özelliğine sahiptir. Çünkü hem şehir merkezine yürüme mesafesinde olmasından hem de daha çok tanıdık ve akraba ilişkileri yoluyla işe girmek burada daha kolaydır. Caddenin etrafındaki yoksul işçi mahalleleri bu açıdan bir işçi ordusu yetiştirme işlevi görmektedir. Buradaki atölyelerde çalışan kadınlar ise daha çok Karşıyaka mahallesinden gelmektedir ve kısmi olarak Hacıibaba, Göllüce ve Çıksorut mahallesinden de kadın işçilere rastlamak mümkündür. Bu atölyeler işçilerin çalıştığı mahallelere çok yakın olmasından bazı saya kesimi atölyelerini de mahalle içinde görmek mümkündür. Bundan dolayı buradaki atölyelerde çalışan işçilerin tamamı bu bölgeye çok yakın bir konumda olan Şehitkamil ilçesine bağlı; çoğunlukla Karşıyaka, Hacıibaba, Göllüce ve kısmi olarak Çıksorut mahallelerinden gelmektedirler.

Karşıyaka Mahallesi, Nizip caddesinin tam olarak karşısında yer almaktadır. Bu mahalle ile Nizip Caddesi arasında aynı zamanda tarihi İpek yolu geçmektedir. Mahallenin demografik yapısı oldukça heterojendir. Mahalle genel olarak Kürtler, Türkler, Suriyeli göçmenler ve Romanlardan oluşmaktadır. Mahalle, gecekondulu evlerden ve damlı iki katlı ya da üç katlı evlerden oluşmaktadır. Karşıyaka Mahallesi Gaziantep'in büyük ve sosyal açıdan dinamik bir yapıya sahip olan mahallelerinden biridir. Mahalle çeşitli açılardan gelişmiş olsa da asıl olarak Karşıyaka'yı şehrin diğer tarafına bağlayan cadde mahallenin en gelişmiş yakasıdır. Bu cadde üzerinde karakol, ziraat bankası, ATM'ler, manavlar, mağazalar, parklar, camiiler, sosyal tesis ve çeşitli dükkânlar yer almaktadır. Fakat bu caddenin kuzeye

bakan tarafının hemen arkasındaki sokaklar bu cadde kadar kalabalık ve aydınlık değildir. Caddenin hemen arkasındaki sokaklardan başlayarak diğer sokaklar ve ara yollara doğru gidildiği zaman evlerin, sokakların, kaldırımların ve belediyenin sunduğu hizmetlerin giderek azaldığını ve kötüleştiğini görmek mümkündür. Biraz daha mahallenin üst ve ara sokaklarına gidildiği zaman yarısı yıkılmış veya iç tesisatı boşaltılmış evlerin pencere boşluklarına branda ya da battaniye çekmiş evsizlerin yaşadığı alanlar görülmektedir. Nizip Caddesi'nde yer alan küçük ölçekli ayakkabı üretim atölyelerinde çalışan bazı kadınlar (K1, K2, K3, K4, K15, K16) bu mahallede yaşamaktadırlar.

Diğer taraftan Karşıyaka mahallesinin hemen doğusunda yer alan, aynı zamanda Nizip Caddesi'nin karşısında bulunan Hacıbaba yerleşkesi ise yoğunlukla yoksul işçi ailelerin yaşadığı bir mahalledir. Mahalle aslında Karşıyaka mahallesinin toplumsal, ekonomik ve sosyal özellikleri ile hemen hemen örtüşen bir yapıya sahiptir. Bu mahallede yaşayan, çoğunlukla da genç ve orta yaşta erkeklerin ve daha az sayıda kadınların (K12, K13, K14) Nizip Caddesi'ndeki küçük ölçekli ayakkabı üretim atölyelerinde çalıştıkları görülmüştür.

Nizip Caddesi'ne konumu itibarıyla çok yakın olan Göllüce Mahallesi, Nizip Caddesi ile iç içe geçmiş bir mahalledir. Mahalle, yoğunlukla Kürt yoksul işçi ailelerinin yaşadığı bir yerleşkedir. Bu mahallede yaşayanların çoğu akraba ve hemşehri ilişkilerine sahiptir. Mahalle nüfusu oldukça dinamik ve gençtir. Çoğu geçici mevsimlik işçi ailelerinden oluşmaktadır. Mahallenin atölyelere yakın olmasından dolayı bazı kadınların (K17, K27, K30) geçici süreli bu atölyelerde çalıştıklarına rastlanmıştır.

Son olarak diğer yerleşkelere göre Nizip Caddesi'ne biraz daha uzak ve arkada kalan, ancak Göllüce Mahallesi'nin hemen arkasında yer alan Çıksorut Mahallesi de en az Karşıyaka Mahallesi kadar büyük ve sosyal açıdan dinamik bir yapıya sahip bir yerleşim alanıdır. Çıksorut Mahallesi, yoğun olarak Kürt ve Suriyeli göçmenlerin kısmi olarak Türk işçi yoksul ailelerin yaşadığı bir yerleşkedir. Mahallede yaşayanların birçoğu tanıdık, akraba ve hemşehri ilişkilerine sahiptir. Bu mahalledeki birçok aile de mevsimlik işçi olarak yılın üç ayını pamuk, biber, sulama, pancar vb. tarım işçiliği için farklı şehirlere göç etmektedir. Bununla birlikte mahalle sakinlerinden, tarım işçiliğine gidecek yeterli sayıda yetişkin ve çocuğun bulunmadığı ailelerin genellikle eve parça başı iş (fıstık kırma, ceviz kırıp ayıklama, kazak sökümlü, iplik vb.) aldıklarına dair bilgiler elde edilmiştir. Bu mahallede yaşayan bazı kadınların (K18, K19, K26) da yürüme mesafesinde olan Nizip Caddesi'ndeki küçük ölçekli ayakkabı üretim atölyelerinde çalıştıkları gözlenmektedir.

Katılımcıların emeklilik durumları söz konusu olmadığı için hiçbir katılımcının emeklilik durumuna ilişkin veri yoktur. Yalnızca bir katılımcı (K4) 65 yaş ve üzeri kişilerin

asgari düzeyde yaşamalarını ve sosyal güvenliklerini sağlamaya yönelik, devlet bütçesinden ayrılan üç aylık (halk arasında yaşlılık maaşı olarak bilinen) sosyal yardım maaşı almaktadır. Son olarak, tüm katılımcılar ile görüşmeler yaklaşık 45 dakika ile 75 dakika arasında gerçekleşmiştir. Katılımcıların demografik bilgilerine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 1.1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcı	Yaş	Eğitim Durum	Medeni Durum	Hanehalkı Kişi Sayısı	Hane Reisi	Hanehalkı Çalışan Durum	Atölye Ölçek Durum
K1	30	Okur-yazar değil	Evli (Eşi cezaevinde)	6	Kendisi	Kendisi	KÖA
K2	46	Okur-yazar değil	Dul (eşi vefat etmiş)	6	Kendisi	Kendisi	KÖA
K3	48	Okur-yazar değil	Dul (Boşanmış)	5	Kendisi	Kendisi	KÖA
K4	73	Okur-yazar değil	Dul (Eşi vefat etmiş)	1	Kendisi	Kendisi	KÖA
K5	51	Okur-yazar değil	Evli	4	Kendisi	Kendisi	OÖA
K6	51	Okur-yazar değil	Evli	5	Kendisi	Kendisi	OÖA
K7	60	İlkokul	Dul (eşi vefat etmiş)	7	Kendisi	Oğlu-Kendisi	OÖA
K8	17	Lise	Bekar	6	Babası	Babası-Kendisi	OÖA
K9	16	Lise	Bekar	4	Babası	Abisi- Kendisi	OÖA
K10	23	Üniversite	Bekar	9	Abisi	Kendisi	OÖA
K11	25	Üniversite	Bekar	9	Annesi	Babası- Kendisi	Fabrika
K12	45-50	İlkokul	Evli	4	Kendisi	Kendisi	KÖA
K13	18	Lise	Bekar	6	Babası	Babası-Kendisi	KÖA
K14	16	Lise	Bekar	5	Annesi	Kendisi	KÖA
K15	28	Okur-yazar değil	Evli (Eşi madde bağımlısı ve evi terketmiş)	3	Kendisi	Kendisi	KÖA
K16	43	Okur-yazar değil	Dul (Eşi vefat etmiş)	5	Kendisi	Kendisi	KÖA
K17	43	Okur-yazar değil	Evli	-	Kendisi	Kendisi	KÖA
K18	55	Okur-yazar değil	Dul (Eşi vefat etmiş)	4	Kendisi	Kendisi	KÖA
K19	18	Lise	Bekar	4	Annesi	Annesi- Kendisi	KÖA
K20	40	İlkokul	Evli	6	Kendisi	Kendisi	Fabrika
K21	49	Ortaokul	Evli	3	Kendisi	Kendisi	Fabrika
K22	17	Lise	Bekar	6	Babası	Babası- Kendisi	OÖA
K23	23	Ortaokul	Dul (Boşanmış)	7	Kendisi	Kendisi	OÖA
K24	19	Lise	Bekar	5	Annesi	Kendisi	OÖA
K25	45	İlkokul	Dul (Boşanmış)	4	Kendisi	Kendisi	OÖA
K26	28	Okur-yazar değil	Evli	4	Eşi	Eşi- Kendisi	OÖA
K27	53	Okur-yazar değil	Evli	8	-	-	KÖA
K28	37	Ortaokul	Dul (Boşanmış)	5	Kendisi	Kendisi	Fabrika
K29	52	İlkokul	Dul (Eşi vefat etmiş)	4	Kendisi	Oğlu- Kendisi	Fabrika
K30	29	İlkokul	Dul (Eşi vefat etmiş)	2	Kendisi	Kendisi	KÖA

Görüşmeyi kabul eden katılımcılara, isimlerini, çalıştıkları işyerlerinin adı, ev adreslerinin saklı tutulacağı ve etik tüm kurallara uyulacağı sözü verilmiştir. Her bir katılımcıdan açık rızası alınmak şartıyla aydınlatılmış onam sözlü bir şekilde aktarılmıştır. Aydınlatılmış onam sayesinde, araştırmaya katılan bireylere araştırma kapsamı, konusu ve amacı hakkında bilgilendirme yapıp ses kaydının alınmasına yönelik izin istenmiştir. Sözlü olarak sunulan aydınlatılmış onamı kabul eden katılımcılar araştırmaya dahil edilmiştir. Tüm görüşmeler ve ses kayıtlarının tamamı araştırmacı tarafından yapılmıştır. Creswell'in de belirttiği gibi "katılımcılar için içeriden/dışarıdan biri olarak rolümüz, açığa çıkması olumsuz sonuç doğurabilecek meselelerin değerlendirilmesi, basmakalıp olmayan bir destek ve saygının verilebilmesi, katılımcıların benimsemeyeceği etiketlemelerin kullanılmaması, nihai çalışmada kimlerin sesinin temsil edileceğinin bildirilmesi, araştırmacı" (Creswell, 2020: 57) için önemli bir sorumluluk olduğu belirtilmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle bazı katılımcıların, işyerinde veya evde eşlerinin yanında kendilerini rahat hissetmeyeceklerini belirtmelerinden dolayı bazı görüşmeler ertelenmiş ya da reddedilmiştir.

2.3. Araştırmanın Yöntem ve Tekniği

Bilimsel bir araştırma yapmak, uygun bir araştırma problemini formüle etmekle başlar. Bu probleme uygun yöntem ve tekniklerle olguları gözlemlemeyi, veri toplamayı, çözümlemeyi ve bulguları yorumlamayı içeren bilimsel bir süreçtir. Bilimsel yöntem, araştırmanın problemi ve sorularını cevaplamaya çalışırken hangi yoldan gitmemiz gerektiğini, hangi yolun bizi nereye ulaştıracağını, hangi araçları kullanmamızın amaçlarımıza daha uygun düşeceğini belirtmesi açısından önemlidir (Savran, 2015: vii). "Yöntembilim, araştırmanın nasıl yapılacağı veya nasıl yürütülmesi gerektiğine ilişkin teori ve çözümlemedir" (Harding, 1996: 36). İnsan davranışlarının bilimsel olarak incelenmesini ifade eden sosyal bilim, insanların davranışlarına ve bu davranışların çoğunun sosyal bir çevrede olduğu gerçeğine işaret eder (Punch, 2020: 11). Sosyal bilimde temel olan şey, insan davranışlarının niçin veya nasıl oluştuğunu anlamaktır. Bu anlama biçimi, farklı yaklaşımlara dayandırılarak geliştirilen yöntembilimlerin sağladığı araç ve teknikler ile elde edilmektedir. Bu bağlamda nitel araştırmanın insan davranışını içeren olgulara zengin bir anlayış ve çözümleme getirdiği söylenebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 39). Araştırmada çalışan kadın yoksulların işgücü piyasasındaki konumlarına ve çalışma koşullarına ilişkin deneyim biçimleri sorgulanmaktadır. Bu çerçevede kadınların güvencesiz ve esnek çalışma koşulları içerisinde kadın emeğini nasıl ortaya koyduklarına bağlı olarak, çalıştıkları halde yoksul

kalma durumlarını nasıl anlamlandırdıklarını ortaya koyma amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Buradan hareketle bireylerin deneyimleri ve toplumsal gerçekliklerini bir bağlam içerisinde gerçekleşen eylemler ile nasıl yeniden inşa ettiklerine ilişkin süreci anlama ve yorumlama olarak yorumlayıcı bir yaklaşım benimsenmektedir. Bu yaklaşım, insanların içerisinde yaşadıkları dünya hakkında bir anlam arayışı içerisinde olduklarına inanmaktadırlar (Creswell, 2017: 8-9). Toplumsal olay ve olguların gerçekleşmesi birbirinden bağımsız değildir, bu nedenle yorumlayıcı yaklaşımın kendine özgü araştırma yöntemi olarak bütüncül bir yaklaşım benimsenir. “Nitel yöntemler metin ve imgesel verilere dayanır ve veri analizinde özgün adımlara ve farklı desenlere sahiptir” (Creswell, 2017: 183). Nitel araştırma bu tez çalışmasında kadınların algılarını, bakış açılarını ve deneyimlerini anlamayı sağlamaktadır. Çünkü:

Nitel araştırma dünyadaki gözlemcinin yerini tespit eden konumlandırılmış bir aktivitedir. Nitel araştırma, dünyayı görünür hale getiren bir dizi yorumlayıcı, materyal uygulamalarından oluşur. Bu uygulamalar dünyayı dönüştürür. Bu uygulamalar dünyayı; alan notları, mülakatlar, konuşmalar, fotoğraflar, kayıtlar ve kendinize yazdığınız notları içeren bir temsiller serisine dönüştürür. Bu düzeyde, nitel araştırmanın dünyaya dair yorumlayıcı ve doğal bir yaklaşımı vardır. Bu, nitel araştırmacıların kendi doğal ortamlarındaki şeyleri insanların olaylara verdiği anlamlar açısından anlamlandırmaya çalışması veya yorumlaması anlamına gelir. (Denzin ve Lincoln’dan akt. Creswell, 2020: 44).

Nitel araştırma yöntemleri karmaşık, değişken birçok yöntem ve araştırma uygulamalarının olduğu bir alandır (Punch, 2020: 132). Bu tez çalışmasında hem araştırma sürecinde hem de verilerin analizinde feminist yöntem ve perspektiften yararlanılmıştır. Farklı deneyim alanlarına sahip veya farklı anlam dünyalarını temsil eden toplumsal cinsiyet rolleri ve konumun, kadınların araştırma fenomenine (çalışa kadın yoksulluğu) dair deneyimleri ve anlam dünyalarını nasıl şekillendirdiğini, ancak feminist epistemoloji ve yöntemin katkılarıyla anlamak mümkün olmuştur. Bu yaklaşım, araştırma sürecinde kadınların duygularını, kaygılarını ve özellikle dezavantajlı durumlarına ilişkin deneyim dünyalarının araştırmaya dâhil edilmesi bakımından önemli bir yer tutmuştur. Stanley ve Wise atıfla Serpil Çakır ve Necla Akgökçe (1996) ise bu konuyla ilgili şunlara dikkat çekmişlerdir:

Feminist araştırma nasıl olmalıdır? Sorusuna kendilerinin verdiği cevabı şu şekilde formüle ederler: feminist araştırma sürecine katılması gereken en önemli unsurlardan biri duygudur, deneyim feministlerin sorgulamalarını analitik açıdan güçlendirici bir öğedir ve feminist araştırma süreci dinamik bir süreçtir, deneyimlerin ışığında sürekli gözden geçirilir, eleştiri üstü olmayan, kutsal görülmeyen teoriye varılır böylece. (Stanley ve Wise’den akt. Çakır ve Akgökçe, 1996: 9).

Öztan’ın (2015) dikkat çektiği gibi feminist yöntem, sosyal hayatın bilgisinin nasıl, ne şekilde üretildiği ve bu bilginin kadınların toplumsal gerçeklikleri ile nasıl ilişkilendirileceği ile ilgilidir (Öztan, 2015: 276). Feminist epistemoloji, duygu ve değerlerden soyutlanmış bir

araştırma pratiği yerine bazı değerlerin ve çıkarımların akademik bilginin üretiminde katkı sağladığı gerçeğine dayanmaktadır (Harding'den akt. Bektaş Ata, 2019: 40). Bu bağlamda, araştırmada, çalışan kadın yoksulların çalışmalarına rağmen yoksul olma durumlarına ilişkin deneyim ve anlam dünyalarını kadınların kendi bakışından görmek, anlamak ve daha derin anlamlara ulaşmak açısından feminist araştırmanın nitel yöntemle bir arada kullanıldığı belirtilmelidir. Feminist teori ve perspektiften konuya yaklaşmanın bir diğer nedeni, Harding'e atıfla feminist teorinin, “sorunların kadın deneyimleri açısından ele alınmasıdır. Aynı zamanda bu deneyimlerin kabul görmüş varsayımlara karşı ‘gerçeklik’in önemli bir göstergesi olarak kullanılmasıdır” (Harding, 1996: 40). Bununla birlikte çalışan kadın yoksulların yoksulluk ve çalışan kadın yoksulluğuna dair deneyim ve dezavantajlı konumlarının kadın olmakla ilişkisini kurabilme ve buna yönelik bir anlayış geliştirme sağlayabilmesidir. Kadınların toplumsal cinsiyetiyle ilgili deneyimleri, sadece kültürel kategorilere göre farklılık göstermez. Aynı zamanda bunlar tek bir kişinin deneyimleriyle de çelişebilir (Harding, 1996: 40). Stanley ve Wise’inde belirttiği gibi “farklı kadınların yaşadığı, çalıştığı, mücadele ettiği, yaşamlarına anlam vermeye çalıştığı toplumsal bağlamlar hem dünyanın değişik bölgelerinde hem de değişik kadın grupları arasında geniş ölçüde farklılaşmaktadır” (Stanley ve Wise, 1996: 68). Bu açıdan çalışan kadınların yoksulluğu deneyimleme biçimleri birbirinden farklılaşabildiği gibi, kendi yoksulluklarına atfettikleri anlamlar da değişebilmektedir.

Bu çözümleme, kadın veya erkek araştırmacıyı tıpkı verili ana konuda olduğu gibi eleştirel bir düzleme yerleştirerek, araştırmanın sonuçlarını dikkatle incelemeyi sağlayacak olan araştırma sürecinin tümünü gerçekleştirmeye yarar. Bir başka deyişle, kadın/erkek araştırmacının sınıf, ırk, kültür ve toplumsal cinsiyetle ilgili varsayımları, inançları ve davranışlarının hepsi, araştırmacının boyamaya yeltendiği tabloda bulunmak zorundadır (Harding, 1996: 42).

Bu araştırma biçimi de feminist araştırmacının araştırma nesnesine karşı kayıtsız kalamayacağını, araştırma sürecinde bilinçli bir taraflılık izlemesi gerektiğini bildirir (Çakır ve Akgökçe, 1996: 9). “Araştırmanın süreci hem araştırma öznelere (sosyal bilimciler) hem de araştırma nesnelere (hedef grup olarak kadınlar) için bir bilinçlenme süreci olarak işler” (Mies, 1996: 55). Bu araştırmada, örneklem grubundaki kadınların farklı yönlerden dezavantajlara sahip olmaları ve ayrımcılığa uğramaları açısından feminist araştırma süreci, özellikle görüşmelerin gerçekleştiği ortam ve paylaşımlarda farklı bir anlayışın geliştirilmesinde büyük katkılar sağlamıştır. Çalışan kadın yoksulların işgücü piyasasındaki toplumsal cinsiyete dayalı dezavantajlı konumları (Kandiyoti, 1996: 130) ve emeğin toplumsal cinsiyet temelinde değersizleşmesine bağlı olarak kadınların yoksulluk olgusuyla ilgili deneyimlerini anlamak için nitel araştırma deseni olan fenomenolojik bir yaklaşımla

veriler analiz edilmektedir. Fenomenolojik yaklaşımdan hareketle kadınların dünyasını anlamak, kadınların farklı alanlarda karşılaştığı eşitsizlikleri açıklamada yardımcı olur. Fenomenolojik yaklaşım, birkaç kişinin bir olgu veya kavramla ilgili deneyimlerinin ortak anlamlarını keşfeder (Creswell, 2020: 79). Fenomenoloji yalnızca bir betimleme değildir, araştırmacının katılımcıların deneyimlere ilişkin yorumlamada bulunduğu yorumsal bir süreçtir (Creswell, 2020: 79). Bu açıdan, çalışan kadın yoksulların ‘neyi’, ‘nasıl’ yaşantı haline getirdikleri yorumlanarak analiz edilmektedir.

Bu tez çalışmasında, kadınların kendi deneyimlerine yönelik kapsamlı ve derinlemesine anlatılarına ulaşabilmek için amaçlı örneklem tekniği kullanılmıştır. Amaçlı örneklem, Yıldırım ve Şimşek’e (2011) göre, “zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir” (2011: 107). “Bu, belirli bir amaçla veya odaklanılan konuyla ilgili olarak örnekleminden önceden düşünülüp belirlenmesi demektir” (Punch, 2020: 183). Örneklem, yalnızca kimlerle görüşme yapılacağına veya hangi olayların gözlemleneceğine karar vermekle oluşturulmaz, bununla beraber ortam ve süreçlerin hangilerinin seçileceğine karar vermek gerektiğini belirtir (Punch, 2020: 183). “Örneklem oluşturma, zengin bilgi elde edilecek kişilerin belirlenebilmesi için çok sayıda girişimde bulunulması anlamında ardışık bir nitelik arz edebilir” (Punch, 2020: 184).

Araştırma sürecinde, örneklem grubundaki katılımcılara kartopu tekniği ile ulaşılmıştır. Araştırma, çalışan kadın yoksulların işgücü piyasasındaki konumlarına ve çalışma koşullarına ilişkin deneyim biçimlerini sorgulamaktadır. Çalışan kadın yoksul olma deneyiminin “özünü” anlamak açısından, feminist yöntembilimin esasları da dikkate alınmış ve katılımcı veya iş birliğine dayalı araştırmaya özen gösterilmiştir. “*Katılımcı veya iş birliğine dayalı* araştırmada, araştırılan kişiler araştırma tasarımı ve süreçler hakkında karar verir ve böylelikle araştırmacı ile araştırılan arasındaki ayrım ortadan kalkar. Katılımcılar pasif özneler olmak yerine, araştırma sırasında araştırma hakkında karar verirler” (Punch, 2020: 136). Bu yaklaşım ve perspektif, çalışan kadın yoksulluğunun ayırt edici boyutlarını anlamaya katkı sağlamaktadır.

Bu tez çalışmasında, nitel yaklaşımın bir tekniği olan, “derinlemesine görüşme tekniği” kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme, ya da etnografik görüşme olarak da nitelendirilen, standartlaştırılmamış, açık uçlu ve derinlemesine görüşme tekniği, araştırma sorunsalına ilişkin yüzeysel bilgilerden çok, katılımcıların düşünce, imgelem ve deneyimleriyle ilgili veri elde etmek istendiğinde kullanılan bir görüşme tekniğidir (Punch, 2020: 169). “Derinlemesine görüşme beceri, duyarlılık, yoğunlaşma, bireyler arası anlayış, öngörü, zihinsel uyanıklık ve disiplin gibi pek çok boyutu kapsamaması açılarından hem sanat

hem de bilimdir” (Pottan’dan akt. Yıldırım ve Şimşek, 2011: 119). Dolayısıyla açıklık, duygusal adanma, karşılıklı güven geliştirme ve uzun süreli bir ilişki gerektiren feminist görüşmeler yapan araştırmacılar, kadınları konuşurken dinleyerek, ilgili görüşmelerle ulaşılabilecek olguları belirleyerek, daha öncesinde “karanlıkta olan görülmezlerin” anlaşılmayan deneyimlerini ortaya çıkarırlar (Brecht’ten akt. Mies, 1996: 49). “Başarılı bir derinlemesine görüşme, uzatılmış ve samimi bir sohbetin birçok özelliğini paylaşır” (Punch, 2020: 169). Araştırma kapsamındaki katılımcılar ile yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler, ilgili literatür bağlamında ele alınarak analiz edilmiştir.

2.4. Araştırma Deseni ve Bulguların Analizi

Araştırmada derinlemesine görüşme tekniğiyle gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda elde edilen veriler, ilgili literatürle ilişkilendirilerek, aşağıda belirtilen temalar ve alt temalar şeklinde sınıflandırılarak yorumlanmaktadır.

- Çalışan Kadın Yoksulların Sosyo-Ekonomik Durumları
- Çalışan Kadın Yoksulların Çalışma Koşulları ve Deneyimleri
- Çalışan Kadın Yoksulların Yoksulluğu Tanımlama ve Deneyimleme Biçimleri
- Çalışan Kadın Yoksulların “Çalışan Yoksulluğu” ve “Çalışan Yoksul Olma” Durumları
- Çalışan Kadın Yoksulların Gündelik Hayat Pratikleri ve Yaşama Stratejileri
- Çalışan Kadın Yoksulların Yoksullukla Başa Çıkabilme Stratejileri
- Çalışan Kadın Yoksulların Formel ve Enformel Dayanışma Ağları ve İlişkileri
- Çalışan Kadın Yoksulların Gelecek Beklentileri

2.4.1. Çalışan Kadın Yoksulların Sosyo-Ekonomik Durumları

Çalışan yoksul araştırmalarının önemli bir kısmı, insanların çalışmasına rağmen yoksulluklarının devam etmesine neyin sebep olduğuna odaklanmaktadır (Savran, 2007). Bazı araştırmalar, çalışanlar arasındaki yoksulluğun nedeninin daha karmaşık olduğunu ve yetersiz tam yıl veya tam zamanlı iş sağlamayan işler ya da çok düşük ücret ödeyen işlerde daha fazla saat çalışsalar bile, çalışan yoksulların yoksul kalmaya devam edeceklerini tartışırlar (Kim, 1998: 65). Birçok farklı veya karmaşık faktörün neden olarak sunulmasıyla beraber, yine bazı araştırmalar bunun nedeninin düşük ücretler olduğunu ve yoksulların tüm yıl boyunca aynı ücretler ile çalışsalar bile yoksulluktan kurtulamadıklarını göstermektedir (Denzinger ve Gottschalk’dan akt. Savran, 2007: 1-2). Öte yandan, düşük ücretle çalışmak, yalnızca bireysel bir özellik taşıırken, çalışan yoksulluğu ise daha çok hane halkı yapısı ile ilgilidir (Kapar, 2010: 54). Dolayısıyla düşük ücretler çalışan yoksulluğunu belirli ölçüde besleyen bir

unsurdur. Bu bakımdan düşük ücretli çalışma, çalışan yoksulluğunu ortaya çıkaran sebeplerden sadece biridir. Aynı zamanda düşük ücretler, bireysel ve belirli ölçüde hane halkının harcanabilir gelirini etkilemesinden dolayı, çalışan yoksulluğu açısından besleyici bir unsurdur (Kapar, 2010). Çalışan yoksulluğunu belirleyen hane halkı kompozisyonun besleyici unsurlarından biri olarak düşük ücretler, özellikle enformel sektörlerde güvencesiz ve kayıt dışı istihdamda yer alanlar için büyük bir sorundur. Araştırma bulguları, katılımcıların büyük çoğunluğunun düşük ücretle çalışarak geçimlerini sağlamaya çalıştıklarını ortaya koymaktadır. Bu durum aşağıda yer verilen katılımcıların ifadelerinden de anlaşılmaktadır:

“...Ayda üç milyar (3.000 TL) devletten, evet üç milyar yatıyor işte o da altı yüz işte kiraya veriyorum, ceyran, su derken çocukların filan yemesi içmesi, okula gidiyorlar, yetersiz yani yetmiyor. Evet evet tam geçim sağlayamıyoruz...” (K1: 30, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Miktar haftalığımız 900 (TL)...Haftalık çalışıyorum aylığa vursan ne kadar edi...3600 (TL) mü edi aynen. Valla heç sağlamıyorum bu para ile heç sağlamıyom bir şeye güç yetmi bir şeye elimizi vuramık yani...” (K5: 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...haftalık alım 900 (TL) kâğıt alım. Yok valla heç geçim edemim, yok heç karşılayamım...” (K6: 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

Anlatılardan kadınların aldıkları düşük ücretlerle geçimlerini sağlamakta zorlandıkları görülmektedir. Düşük ücretle geçimini sağlayamama durumu, hane halkı yapısı ve özelliklerine göre değişebilmektedir. Katılımcıların aldıkları ücretlerin kendileri için yetersiz olması hem hane halkında çalışan sayısına bağlıdır hem de hanede yaşayan bakıma muhtaç bireylerin varlığına bağlıdır.

“...Haftalık çalışıyorum 750 (TL) alıyorum. Ya geçim sağlıyabiliyoz dersek olmaz yok olmuyor yani babam burdayken oluyodu ama yok şimdi gidince sağlıyamıyoz...” (K14: 16, lise, bekar, kiracı).

“...Yani benim kendi maaşımla babamın maaşı altı veya yediyi buluyo. Babam engelli olduğu için onun engelli maaşıyla benim aldığım para altı veya yediye yakın buluyo. Hayır karşılamıyor, yetmiyor yani...” (K22: 17, lise, bekar, kiracı).

Bazı dul katılımcıların ise hem hane halkında tek çalışan olmaları bakımından hem de hanede bakıma ihtiyaç duyan çocuk sayısına bağlı olarak aldıkları düşük ücretlerin kendilerine yetmediğini ifade etmişlerdir. Dul veya hane reisi olan kadınların, düşük ücretlerle geçimlerini sağlayabilmekte daha fazla zorlandıkları görülmektedir:

“...Bana 900 (TL) veriyor onlar 2 çocuk olduğu için. Valla çalışmamda da 3 gün 4 gün ya gidiyorum ya gitmiyorum çünkü evde kalan yok o da bize yetişmiyor zaten okula yetiştiremiyorum daha doğrusu geçim o kadar zor. Zor yani zor yetişmiyor...” (K15: 28, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...Ben 700 (TL) getiriyorum haftalık. Getirmiyo yok geçim sağlamıyor...” (K18: 55, okur-yazar değil, dul, ev sahibi).

“...Dört bin yüz elli tl geçiyor elime. Kızım staj yapıyor ona da aylık bin yedi yüz elli veriyorlar...Günlük alıyorum yüz seksen alıyorum. On iki saat çalışıyorum. Zor mümkün değil...” (K25, 45, ilkokul, dul, kiracı).

Katılımcıların ifadelerinden de görüldüğü gibi düşük ücret, çalışan kadın yoksulların yoksulluğunu azaltmamakla birlikte elde edilen gelir geçimlerini sağlamaya bile yetememektedir. Anlatılar, çalışan kadın yoksulluğunun bir nedeninin düşük ücretle çalışma olduğunu ortaya koymaktadır. Kadınların aldıkları ücretlerin büyük bir bölümünü barınma, elektrik ve su giderlerine ayrılmaktadır. Geriye kalan çok az bir miktar, asgari düzeyde temel gıdanın karşılanmasında ve çocuk ihtiyaçlarının giderilmesinde harcanmaktadır:

“...En çok makarna (gülüyor ve ağlıyor) aynen makarna iki güne bir makarna yapım, niye çünkü o daha ucuz olduğu için. Üç milyarlan (3.000 TL) bir ay nasıl geçim yapacaksın? Çocuklar da okula gittiği için bunların ihtiyaçları oli, tokaları oli, çorapları oli, giyimleri oli mecbur alınıyor onlar hepsi bunların içinden alınıyor ceyran su kira hepsi bunun içinden veriliyo. Kira verim bir de küçük kızım var onun sütü var bezi var...Altı yüz milyon (600 TL) kira verim. Burası annemin değil. Annem de kirada oturi evet üstte o kirada oturi. Bir göz oda zaten. Ne mutfağımın dolabı var ne bi şeysi var...” (K1: 30, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Onu da aha ceyrana verim aha suya verim eşim de elli getiri kırk getiri o da boğazımıza gidi. Yani gelirim yok bir o geliri de ceyrana suya kiraya harcım, evin kirasına ceyranına suyuna öyle. Kira 600 (TL) verim. Ya işte ne alıcıkkiine gidim bakkaldan acık bulgur acık sumit acık ekmek acık yumurta böyle gidi hepsi zaten ceyrana suya kiraya gidi bi de zatene tedavim var ilaçlarım var...” (K17, 43, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Evin içine, kira, elektrik, su...” (K20: 40, ilkokul, evli, kiracı).

Aldıkları ücretlerin büyük bir bölümünü evli kadınlar ile aynı ihtiyaç kalemlerine ayıran dul kadınların harcamalarında da en fazla giderin kira, elektrik ve su faturaları olduğu görülmektedir:

“...İnan git bak dolabıma bak yani afedersin sıçan düşse başı yarılır hiçbir şey yoktur. Misal yav bunun elektrik geli inan elektriğim aha iki fatura oldu ödeyemim gene yatıramım. Aha suyum [faturayı kast ediyor] birikmiş bana bir ara bir elektrik geldi bir milyar dört yüz (1.400 TL) ister istemez tuttum onu yatırdım borçlan tamam elektrik yardımım var bir milyar iki yüz yatırdım (1.200 TL), suya verim yani zaten en çok bunlara gidi kalmıyor ki sana para...” (K2: 46, okur-yazar değil, dul, ev sahibi).

“...Çocukların en çok boğazına gidiyor. Su ceyran kiracıyız. Kırımı yetiştirebilirsek veriyorum. Yani onlar da anlıyorlar 34 aydır zaten buradayım. Onlar da yani anlam gösteriyor sağ olsunlar. Biliyorlar yani durumum olmadığını...” (K15: 28, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...Mesela yani evin nohudu yok, simidi, şekeri yok, çayı yok, yağı yok. Yeri geliyi torunlar var, torunlara harciyik ufak tefek şeyler. Bu yani...” (K3: 48, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“... Evin kirası elektrik, su, yeme içme, mutfak gıdası...İki bin lira kira veriyorum...” (K7: 60, ilkokul, dul, kiracı).

Evli ve dul kadınlardan farklı olarak, bir kadının hem yaşından hem yaşına bağlı olarak ortaya çıkan sağlık problemlerinden hem de tek başına yaşama dezavantajlılığından dolayı elde etmiş

olduğu düşük ücretin büyük bir bölümünü kira, elektrik, su faturalarının yanı sıra, ilaç ve sağlık hizmetlerine ayırdığı görülmektedir.

“...650 (TL) kâğıt aliler onu da benden. Ev kirası verim, suyu parası yatırım, ceyran parası verim, ilaç alim, doktora verim...” (K4: 73, okur-yazar değil, dul, kiracı).

Aşağıda yer alan bir katılımcının anlatısında ise en çok giderin elektrik ve su faturası olduğu görülmektedir. Bu katılımcı diğer katılımcılardan farklı olarak kira yerine ev kredisi ödediğini aktarmıştır. Katılımcı için elektrik, su ve ev kredisinden sonraki ilk harcamanın ise çocuklarının ihtiyacı ve temel gıda kalemleri olduğu anlaşılmaktadır:

“...Çocukların masrafı okula gidiyorlar zor yani bize zor yetiyor yani bize yetiyorsa da kendimizden bir şeyleri kısararak bize yetiyor dört dörtlük olmuyor yani. Ev kredisi var. Mesela her şeyden önce elektrik ve su veriyoruz, evet yani elektrik suyumuz kesilmesin diyoruz ilk önce onu yatırıyoruz korkuyoruz kesilir diye bize pek çok zaman ihbarname geliyor diyorlar ki bu gün bu tarihte ödediniz ödediniz ödemediğiniz taktirde kesiriz elektriği suyu diyorlar o yüzden ilk önce elektrik su veriyoruz, evin masrafı, buz dolabına bir şeyler, baklagillerden falan her şeyden önce önceliğimiz çocukları şey yapıyoruz her yönden elbise diyelim, boğaz diyelim, her yönden onlara öncelik veriyoruz...” (K26, 28, okur-yazar değil, evli, ev sahibi).

Yoksul olan aileler için kira, hanenin aylık ihtiyaç harcamalarında önemli bir sorun oluşturmaktadır. Barınmak için kiranın yanı sıra, elektrik ve su faturaları katılımcılar için giderler listesinin en başında yer almaktadır. Kadınlar, aldıkları düşük ücretlerle kira, elektrik, su ve barınma ihtiyaçlarını karşılamayı ön planda tutmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılar tarafından dışarıda aç kalmaktansa “bir çatının altında aç kalma”yı yeğlemek ifadesine sıklıkla rastlanmıştır. Dolayısıyla beslenme, açlık sınırında bir yoksulluk içindeki kadınlar için sıklıkla karşılaşılan ve zorunlu “bedensel bir oruç”un tekrarlanmasına dayalı bir durumu tarif etmektedir. Katılımcılar için “beslenme” dengeli ve yeterli ya da sağlıklı beslenme değil, açlıktan ölmek anlamına gelmektedir. Bora’nın (2019) da ifade ettiği gibi “ekmek, makarna ve bakliyata dayalı bir beslenme rejimi” söz konusudur (2019: 109). Kadınların anlatıları beslenmenin ciddi bir sorun haline geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla katılımcıların çoğunluğunun harcamalarındaki en büyük payı, barınma (çoğunlukla kira) ve gıda kalemlerine ayırdıkları görülmektedir. Bu durum, elde edilen gelirin yetersiz/düşük olmasının yanı sıra, elde edilen bu ücret dışında herhangi bir gelirlerin olmamasıyla da ilgilidir.

“...Gelir dışında başka hiç gelirim de yok...” (K1: 30, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Eve çalışmamız dışında bir gelir gelmiyor...” (K26: 28, okur-yazar değil, evli, ev sahibi).

“...Bazen kredi kartından halledim sonraki ay ona verim ordan alim oraya verim bu şekil idare edim.

Yok başka bir gelirim yok...” (K28: 37, ortaokul, dul, kiracı).

Bazı katılımcıların, bazı kurum veya çevrelerden gelen nakdi destekten yararlandıkları da görülmektedir:

“...Başka bir şey almım işte bi de şu pandemiden yatırımlar hala yatırımlar o da aydan aya 600 milyon (600 TL) para yatı her ay...” (K5: 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Gelirim işte bu destek yardımıyla yararlanık pandemi desteği mi ne...” (K6: 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Ramazan Bayramı olur Kurban Bayramı olur komşularım bana hayrını verir bir gelirim o var. He şey...Zekât diyorlar he zekât verirler onun gibi şeyler gelir başka para gelmez...” (K30: 29, ilköğretim, dul, kiracı).

Kimi kadınların da aldıkları ücret dışında herhangi bir gelirlerinin olmadığı ve bunun kendilerinin özel durumlarına (göçmen olmak veya eşin evi terketmesine rağmen resmi olarak hala evli görülmesi) bağlı olarak ortaya çıktığını ifade etmişlerdir:

“...Çalıştığım gelir dışında bir şey yok zaten mülteci olarak geldiğimiz için pek bir şeyden yararlanamıyoruz...” (K11: 25, üniversite, bekar, kiracı).

“...Yok dulluğa başvurduğum diyorlar sen evlisin dedim koca kaçtı inanmıyor...” (K16: 43, okur-yazar değil, dul, kiracı).

Başka bir kadının anlatısı ise elde edilen ücret dışındaki gelirin (dulluk maaşının) sigortalı bir işe başlamasıyla sonlandırıldığı görülmektedir.

“...Valla dulluk parası aldim onu da bu işe girdim niye sigortam yatı diye kestiler hemen gettim bir iki defa gene de orali olmadılar listede adım görünmüş...” (K29: 52, ilköğretim, dul, kiracı).

Anlatılarda yetersiz/düşük gelir ve maddi kaynaklardan yoksunluk, çalışan yoksulluğunu besleyen faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda kadınların anlatıları, çalışan yoksulluğu literatüründeki çalışmaların da gösterdiği gibi istihdam edilmenin ya da bir işte çalışmanın yoksulluğu azaltmadığını ortaya koymaktadır (Suğur vd., 2010; Savran, 2007). Aşağıda yer verilen bir katılımcıların anlatısında, çalıştıkları işyerlerinde sigortalı olmadıkları ve yeşilkart uygulamasından yararlandıkları görülmektedir.

“...Sosyal güvencem yok yeşilkartta yok...” (K11: 25, üniversite, bekar, kiracı).

“...Hayır sigortam yok yeşilkartımda yok para ile hastaneye gidiyoruz işte para alıyorlar sekiz TL muhane parası...” (K14: 16, lise, bekar, kiracı).

“...Yeşil kartım var. Sigorta onlar yapmıyor. Talep ettim. Yapmıyorlar...” (K25: 45, ilköğretim, dul, kiracı).

“...Ben yeşilkartlıyım. Sigorta yapmadılar. Niye daha ucuza çalıştığım için bence maaşım olsaydı yaparlardı belki yani yasal mecbur zaten...” (K23: 23, ortaokul, dul, kiracı).

Bir diğer katılımcının anlatısında ise sigorta güvencesinin kendisi için, yaşından dolayı artık çok geç kalınan bir şey olduğu (geç kalan güvence) ve bu nedenle de sigortanın artık istemiş olduğu güvenceyi sağlayamayacağı düşüncesindedir. Bununla birlikte katılımcının yeşilkartlı olduğu da görülmektedir:

“...Yok. Napacam bu yaştan sonra sigortayı? Yaşım elli yaşında olmuş. Elli yaşında napiyim (ne yapayım) sigortayı. Yeşil kartlıyım ben. Yo ben saten elli yaşını geçtim bu saatten sonra ben sigortalı olsam ne zaman zaten öleceğim ben bu saatten sonra yani şey yapmıyorum yani gücümün yettiği kadar gitmek istiyim...” (K12: 45-50, ilköğretim, evli, ev sahibi).

Düşük eğitim düzeyi ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadınların sigorta haklarının önünde bir engeldir.

“...Yani okuma yazma yok e ben nasıl isticem hakkımı, sigortam yoktu sonra altı ay sigortalı gösterdiler öyle diyilerdi (diyorlardı) onlar ondan sonra kendiler çıkarttılar...” (K2: 46, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...Yeşilkartım var. Sigortam yok. Genel yapmıyorlar, kendileri yapmıyorlar. Ben isterim sigortalı olmak isterim ama yapmıyorlar. Kadınlar bir araya toplandı konuştu. Bir tanesini yaptı. Erkekler sigortalı biz sigortasız. Valla biz isteriz asgari ücret almayı isteriz, ücretimizi az veriyorlar. Yani bizim ücretimiz bize yetişmiyor. Kadınlara az alıyor erkekler fazla alıyor hem emekli parası alıyorlar hem de sigorta parası alıyorlar. Valla bize eziyetli oluyor yani mesela yetişmiyor paramız yetiştiği yere kadar çalışıyor işte şey ettiği yere kadar...” (K18: 55, okur-yazar değil, dul, ev sahibi).

Cinsiyet eşitsizliği, kadınların sigortasız çalıştırılmalarından da gözlenmektedir. Bir katılımcının, “napacam bu yaştan sonra sigortayı? Yaşım elli yaşında olmuş. Elli yaşında napiyim sigortayı” ifadesi, aslında sigorta ve gelecek güvencesinin olmayışına duyulan sitemini ortaya koymaktadır. Bazı kadınlar ise, gelen/gelebilecek sosyal yardımlardan yoksun kalma kaygısıyla sigorta talebinde bulunmamışlardır.

“...Sigorta yok zaten yapsalarda ben istemezdim istemim de çünkü niye dersin yeşil kart daha iyi şimdi bide sigorta olduğum zaman yardımların kesilir diyorlardı o yüzden sigorta istemiyordum...” (K1: 30, okur-yazar değil, evli, kiracı).

Kadınların atölyelerde ve fabrikalarda çalışma durumları sigorta konusu etkilemektedir. Örneğin fabrikada çalışan katılımcılar, sigortalı olmasına karşın küçük ve orta büyüklükteki atölyelerde çalışan katılımcılar sigortasız çalıştırılmaktadır. Aşağıdaki anlatılarda da görüldüğü gibi fabrikada İş ilanı yoluyla çalışmaya başlayan kadınların asgari ücret aldıklarına rastlanmakla beraber sigorta güvencesinden de yararlandıkları gözlenmektedir:

“...Asgari ücret alıyorum. Sigortam var...” (K28: 37, ortaokul, dul, kiracı).

“...Ben asgari ücret alım...He maaşlan çalışım (çalışıyorum). Valla dulluk parası alıdım onu da bu işe girdim niye sigortam yati diye kestiler hemen gettim bir iki defa gene de orali olmadılar...” (K29: 52, ilkokul, dul, kiracı).

“...Asgari ücret. Sigortam var. İlane başvurdum çağırdılar geldim...” (K21: 49, ortaokul, evli, kiracı).

Öte yandan bazı çalışan kadınların sürekli işlerde çalışmalarının önündeki engellerden biri de hastalık durumlarıdır. Aşağıda yer verilen anlatılardan da görüldüğü gibi, katılımcıların belirli hastalıklar ile yaşadığı ve kimi zaman ağırlaşan hastalıklarından dolayı çalıştıkları işe gitmeleri de zorlaşmaktadır:

“...Şeker, kollesterol, karaciğer yağlanması var. Son bir seneden beri öğrendim...Daha önceden beri varmış bilmidim...Sıkıntıdan geldiğini söyli (söylüyor) doktorlar...” (K2: 46, okur-yazar değil, dul, ev sahibi).

“...Astım var...Kalpten de tedavi görüm...astım yedi sekiz senedir bende var. Astım nefes darlığı var işte ilaçları da tam yetiştiremim. Yok çalışmadan önce vardı. Çoktan belli var...Var da yani tozlu yerde çalışmık (çalışmıyoruz) yani biz...” (K5: 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Hastalığımı biraz başımda bir sorun var...Kafamdaki bazı damarlar inceymiş...Bir yıldır var...Doktor dediki sıkıntıdan olabilir darbe yemiş olabilirsin bir yerden, hayat şartları. Aynen bana böyle dedi, bir darbeden dolayı dedi...” (K26: 28, okur-yazar değil, evli, ev sahibi).

Diğer taraftan kadınların yaşadıkları sağlık sorunları genel olarak “ortopedik” ve “psikolojik” ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra işten kaynaklanmadığı bilinen çeşitli hastalıkların gidişatının işyerindeki etkenlere bağlı olarak değişmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber ayakkabı üretiminin gerçekleştiği çalışma ortamının uygun olmayan fiziksel koşulları ile ayakkabı imalatında kullanılan sentetik veya kimyasal ürünlere uzun yıllar boyunca korunmasız (çıplak elle ve maskesiz) bir şekilde maruz kalmak, literatürde iş hastalıkları olarak nitelendirilmektedir. Kümbetoğlu ve arkadaşlarına (2012) göre iş hastalıkları: “İş esnasında ve iş kaynaklı olarak ortaya çıkan, işyerindeki fiziksel, kimyasal ya da biyolojik bir etkene tepki şeklinde oluşan hastalıklardır” (2012: 333-334). Anlatılardan da görüldüğü üzere, birçok katılımcı astım, nefes darlığı, bel ve sırt ağrısı, kronik baş ağrısı ve solunum yoluyla ortaya çıkan akciğer hastalıklarına sahiptir.

Çalışan yoksulların elde ettikleri düşük gelirle yaşamlarını nasıl idame ettikleri, harcamalarını nasıl kontrol altında tuttuklarını, yoksulluk içinde asgari ölçüde nasıl geçinme stratejileri geliştirdikleri; “kıt kanaat geçinmek”, karnına taş koymak”, her şeyden kısma”, “gücünün yettiği kadar almak”, “ağır yemek yapmamak”, Allah ne veriyse”, “modern yemeği görememek” ve “ucuz, ikinci el” gibi ihtiyaç ve tüketim örüntülerini yansıtan söylemlerinde ortaya çıkmaktadır:

“...Genelde en çok bakkaldan yapıyorum, çünkü markete gittiğin zaman daha çok bir şeyler alman lazım çünkü bi de kilodan oli her şey o yüzden yetiştiremim, az az dükkanlardan alım (alıyorum). Binde bir, burda da pek pazar yok, ta şeyde var, Kayaönünde o da uzak hem o kadar para da olmi ki, ayda bi kez gidisem mesela oraya gidim, o da gidersem başka da yok. Soğan, domates, çocuklara ufak tefek meyva. Diyim ya işte üç beş bilmedin dört meyva alım, mesala üç gibi gidim yani daha uygun olsun diye, akşama doğru olduğu zaman biraz daha uygun oluyor aynen. En çok parayı çocukların meyvasına harcim, evet çünkü çocukların istediği çok olduğu için ama kimini alin kimini alamin...” (K1: 30, okur-yazar değil, evli, kiracı).

Katılımcıların, büyük marketlerden ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde yeterli bir paraya sahip olmamasından dolayı alışveriş yapamadığı görülmektedir. Bazı katılımcılar, bunun yerine daha çok bakkallardan ihtiyacına göre kısıtlı bir şekilde alışveriş yaptığını aktarmışlardır. Bununla birlikte bazı katılımcılar, yaşadıkları mahallerden uzak bir bölgede kurulan semt pazarlarına sürekli gidememektedirler. Semt pazarına daha çok fiyatların uygun olduğu akşam saatlerinde gidilmektedir:

“...Bakkallardan yapik (yapıyoruz), ya nasıl diyim sana bura daha çevre yakın olduğu için bakkallara girmek zorundayız. Daha yakın markete gidemik pahalı markete girdiğin zaman illakine şunu almak zorundasın giremin yok olsa girersin, bi aylık gelir yokkine diyesin ki alasin haşlayasın yok o da yok elimize ne geçiyorsa ufak tefek şeyler. Keyvaltı türü daha çok tüketik çünkü benim çocuklarım daha çok sevi ama zatene yani şöyle yemek yapacak malzeme lazım olan malzemeyi bir arada alamak ki o yüzdene de kahvaltılık bari gidik beş milyona (5 TL) zeytin iki milyona (2 TL) yoğurt alık öyle geçindiriz karnımızı. Sabah yiyik yapabilirsek öğlen yapik bir şey yoksa da akşamaça kıvranak akşamda öyle tavuk suyu alık onu pilav yapik. Patates haşlık kızartıp yiyik sonra mercimekli pilav çorba, pilav, makarna, lapa bizde olur, bazen küfte yaparız (çiğ köfte) misal olursa elimizde olursa canlı tavuk almaya gidik ordan alık gelik temizlik pişirip yiyik o da olursa binde yılda bir kez. Pazar kurulmuyor zatene olsa da gitmem, nasıl gidicim. Yok işte olmadığında nerden gidicik pazara...” (K2: 46, okur-yazar değil, dul, ev sahibi).

Yukarıdaki katılımcının anlatısında, düzensiz gelir ve hayat pahalılığı gibi nedenlerden dolayı marketlerden toplu bir şekilde ihtiyaçlarını karşılayabilecek alışverişin yapılamadığı ve bu yüzden de daha çok kahvaltılık türü yiyeceklerin tüketildiği görülmektedir. Bu duruma bağlı olarak kahvaltılık türü yiyecekler, ara ve kimi zaman ana öğünleri geçiştirmek için tercih edilmektedir. Ayrıca katılımcı için çok çocuklu olmanın ve aynı zamanda düşük miktarlarda satış yapabilen mahalle bakkallarının varlığı, kahvaltılık türü yiyeceklerin en çok tüketilen kalemler olmasında etkili olan diğer nedenlerdir:

“...Manavda, bakkalda. Her şeye gücümüz yetmiyi ki. Gücümüz yetmiyi yani daha bi şeylere gücümüz yetmiyi. Patates, şey pilav söylemesi ayıp. Bazen tavuk alırsak tavuk binde bir böyle başka da bi şey yok. Tablet kullanıyık et yerine tablet kullanıyık. Tavuk suyu, tavuk suyu pilav, işte pirinç pilavı, bulgur pilavı. Bazen kıyafet almak istiyim gücüm yetmiyi duriyim alamıyım (duruyorum alamıyorum). Mesela valla yemekler oluyo tabi yetiştirebilirim yemeklik aliyim, sebze aliyim ayıptır söylemesi meyve aliyim, kavalılık aliyim bunları aliyim...Yetiştirmiyi paranın adı yok ki değeri yok ki...” (K3: 48, okur-yazar değil, dul, kiracı).

Katılımcıların, düşük gelirden dolayı ihtiyaç duydukları şeyleri bütünüyle karşılayamadıkları görülmekle beraber, sıklıkla pilav ve patates gibi yiyecekleri tükettikleri bilgisine ulaşılmıştır. Genellikle et alamadıkları ve nadiren tavuk eti aldıkları görülmektedir. Birçok zaman tavuk eti yerine bulyon tablet kullandıkları bilgisine ulaşılmıştır. Aşağıda yer alan yaşlı bir katılımcının anlatısında ise günümüz yoksulluğun bir göstergesi olarak yeterince tüketememenin ve ekonomik güçsüzlüğün yarattığı içerleme duygusuna rastlanmaktadır. Sağlık problemleri yaşayan yaşlı ve dul katılımcının hayatta kalabilmesini sağlayan temel besinler, daha çok mercimek, ekmek ve yoğurt türü yiyeceklerin olduğu görülmektedir. Sınırlı bir tüketimle hayatta kalmaya çalışan katılımcının bazen komşularının getirmiş olduğu yiyecekler ile beslendiği de anlaşılmaktadır:

“...Yani istediğim yemeği yiyemim, canım istediğini alamim. Niye yalan söyylim kuru ekmek yiyik. Bakkallardan, marketlerden gerek olan yerlerden yahut çocuk salım kolu komşu gelinler ısmarlı. Yani

nefes darlığı da var kımıldayamım. Valla ne olursa çorba pişirim, işte patates kaynatıp dürüm edim, domates soyduruk yiyim soğanla. Çaylan ekmek yiyim. Çay alim ekmeği batırım batırım öyle idare edim. Mercimek bulursam pişirim mercimek aşı yani pirinç elime geçerse pişirim. İlaç alamım öylece duruyi cebimde alamazsam ne edim öyle cebimde duruyi bakınıp durim reçete kağıdına. Bir ceket sırtıma alamım şunu komşu verdi sırtıma istim istim gücüm yetmi bir cekede bir ceket alıpta kışın günü sırtıma giyemim. Yok ki neylen alim. Aha işte geçimimiz bu böyle idare edik. Giyimi kuşamı komşunun eskisini eteği oli veri eski buluz oli veri ceket oli veri kazağı oli veri alik giyik duluk diyik ne edek diyik gücümüz yetmi diyik. Heç elbise almadım. Yeni almadım heç almam. Hep kolu komşunun eskilerini giyerim. Çay şeker, yağ, pirinç, bulgur... Bunları gidip paraylan alik gıda tüketik işte gıda alik en çok kahvaltı türü de zaten heç elime geçmez alamam. Yetiştiremim ki alayım. Çay ekmek yiyim. Yoğurt ekmek yiyim kahvaltıda kolu komşu verirse iki yumurta getiriler üç tane getiriler onu yağda kırıp kavurik yiyim zeytin yiyim aha bu tükattiklerim..." (K4: 73, okur-yazar değil, dul, kiracı).

İhtiyaç duyulan kalemler genellikle temel gıdadır. Alışveriş için daha çok ucuz yerlerin tercih edildiği ve bunun için de genelde semt pazarına, fiyatların daha uygun olduğu akşam saatlerinde gidildiği görülmektedir:

"...Valla neresi uygunsu oradan yapıyorum neresi 5(TL) kâğıt eksikse. Evde en çok ne yiyecek ne mesela makarna pilav gibi şeyler patates o tür şeyler ne bileyim et çok nadir. Tavuk bazen para kalırsa o şekilde. Et de zaten en son burada bu arkadaşımın yengesinin çocuğu olmuş. O adak salmıştı...kendim bile isteklerimi içime atıyorum diyemiyorum. Çocuğun bazen o şekilde bir şey oldu mu 1-2 tane alıyorum. Ben bırakıyorum ona yedirmeye çalışıyorum. Çünkü zaman kötü kazanç az. Fiyatlar uçmuş gitmiş. Yaşamaya çalışıyoruz. Baş edemiyorum şu anda çıkarken mesela ne alacam bugün zaten çok aşırısına giden bi şey yani evde ne varsa onu yapmaya çalışıyık hafta boyunca bazen işte ne uygun varsa onu almaya çalışıyorum. Yani o şekilde. Öyle gidip de bi alışverişimiz yok. En büyük payım mutfak oluyo. Çocuk okula gidiyo, o kimsenin eline bakmasın. Bi şeyler alsın. Ben biliyon mu okula gidiyodum babam çalışıyidi yetiştiremezdi. O zaman da arkadaşlarım gazoz alıyodu simit, ben de öyle bakardım niye ki o kadar maddi gücümüz yoktu şu anda hala o simitlen gazoz aklımda (gülüyor)...Çalışıyom yani böyle kimseye şey yapmasın diye harçlığını vermeye çalışıyom...Yani elli yaşına gelmişim bu şekilde..." (K12: 45-50, ilkökul, evli, ev sahibi).

Yetersiz gelir, sınırlı tüketime neden olmakadır. Bu durumun aynı zamanda psikolojik etkileri de vardır. Katılımcının çocuklarının isteklerini ve ihtiyaçlarını karşılayamaması, katılımcının kendisini yetersiz hissetmesine yol açmaktadır. Bununla birlikte alışverişin genellikle daha ucuz yerlerden yapıldığı ve ihtiyaç çeşidinin oldukça sınırlı tutulduğu görülmektedir. Beslenme sorunuyla birlikte barınma ve eğitim sorunu gibi çeşitli sorunların yoksulların baş etmeye çalıştığı sorunların başında geldiği anlaşılmaktadır:

"...Bakkallardan. Onlar da zaten birinin üstüne 5 koyuyorlar hep zam hep zam hep zam. Yani öyle toplu alışveriş yapamıyoruz ki. Markete gidecek halimiz mi var bizim. Toplu edecek yani toplu alıp gelecek. Dolaba da bak ne bileyim biz öyle alışveriş edemiyoruz. Bize zor geliyor. Bakkaldan da ne alırsın 10 şey alırsın 10 şeker alırsın. Veriyor vermiyor değil adama yani geri ödemeye yüzün olmuyor.

Durumuma göre alıyorum ben de. Çay alıyorum şeker alıyorum kahvaltı neyin. Genellikle ben peynir zeytin yağ. Bundan fazla ileriye gidemiyoruz yani. Durum yok. Verir bakkal vermez mi meyveyi bile iki iki üç alıyoruz ne yalan söyleyeyim...Ekseriyet çorba yapıyoruz biz. Çorba tava, mercimek çorbası. Çocuklar artık bunlara alışmışlar ne pişirsem neyle büyütürsen çocuk da ona alışır, çocuklarının önüne ne korsan neyi korsan onu yiyorlar, makarna en iyi yemekleri makarna. Kurbanım onlara fazla bir şey istemiyorlar, yani ne görmüşler ne ile yetiştirdiysem onu istiyorlar. Her şey durumuna göre, ya çok mesela artık her şey ilerledi çocuklar da artık her şey istiyorlar. Eve mesela divan istiyorlar şunu istiyorlar bunu istiyorlar çocuğun duyguları başka oluyor. Büyük gibi değil. Ayrı oda istiyorlar. Bilgisayar istiyorlar yok yani olmadığı için durumumuz üstüne de gelemiyorlar zaten. Yok nasıl yapacaksın ki. Bir telefonumuz var başka hiçbir şeyimiz yok zaten. O alıyor o alıyor bir saat o ilgileniyor. Boğuluyorum. Çok boğuluyorum (ağlıyor) zaten psikiyatriye de gittim, yine de yani üstümde var çok boğuluyorum elimde değil, bazen çocuklara çıkışıyorum yani. Yetişmiyor artık olmuyor. Hiç gitmem bak bir kömürün var. Bir dal odunun bile yok daha odunum yok. Daha odun bile alamadım. İşe gidenler olanlar veriyorlar artık az 20 20 mi alırsız 30 30 mu alırsız böyle alıp yakıyoruz zaten, çuval çuval yarım çuval mı alırım bir çuval mı alırım idare ediyoruz artık böyle böyle bir yakıyorum ne yapayım. Güzel sonra en büyük payı valla kiram suyum ceyranım var onları vermezsen ev sahibi bir ayarlar iki ayarlar üçüncüde ne yapar?..” (K15, 28, okur-yazar değil, dul, kiracı).

Kadınların, giderleri kısmak için yiyecek çeşitliliğini sınırlandırmaları aynı zamanda bir geçim stratejisidir. Et çok az ya da hiç tüketilmemektedir. Evde yemek üretmek, masrafları kısmanın yaygın bir yolu olarak görülmektedir. Çalışan kadın yoksulların en önemli idare stratejilerinden biri hane giderlerini kısmaktır. Çoğu zaman hane halkının alışveriş tercihini hesaplı olmasından dolayı semt pazarları oluşturmaktadır. Semt pazarlarına gitme sıklıkları da gelir durumlarına bağlı olarak farklılaşmaktadır. Kadınların alışveriş sıklıkları, hane halkının toplam gelirinin ne kadarını alışveriş için ayırabileceği noktasında değişkenlik göstermektedir. Katılımcılara en çok harcama yaptıkları alanlar sorulduğunda ise; sağlık, gıda harcamaları, elektrik ve su gibi temel ev giderlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Pazar alışverişlerinde daha çok tercih edilen ürünler, sebze ve kahvaltılık (peynir, zeytin, yoğurt, yumurta vb.) yer almaktadır. Tüketime yönelik bu bulgular ekonomik gelir yetersizliğinin beslenme üzerindeki etkisini de ortaya koymaktadır. Beslenme ya da tüketememe sorunu yoksulluğun aldığı boyutları göstermektedir. Gelirin temel ihtiyaçları karşılayamaması durumunda borçlanma da bir stratejiye dönüşebilmektedir (Kart, 2015: 162). Elde edilen bulgulardan gelir gider dengesinin sağlanamadığı gözlenmektedir. Katılımcıların gelir gider dengesini kurabilmek için farklı stratejiler geliştirdikleri gözlenmektedir. Borçlanma ve temel ihtiyaçlardan kısma bu stratejiler arasında gelmektedir:

“...Aya geleneçe ordan (ay başı gelene kadar) borç burdan borç alım mecbur aldığım ufak tefekleri de onlara verim. Onu yabancından almım annemden alım, kardeşim oli mesela para yetmiyince öbür aya bırağım (bırakıyorum) bazı ihtiyaçları borçları ya da öbür ay verim diye. Böyle geçi...” (K1, 30, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...çok ihtiyacım olursa da dediğim gibi bir gün çalıştım 2 gün fazla çalışırım öyle geçiştiriyorum yani şimdi birinden borç alsam diyelim borç aldım ben belki gidemedim o gün işe ayağını yorganına göre uzatır verir bana borç vermez değil sever yani karşı komşu ben çok memnunum. Allah razı olsun veriyorlar yani ne zaman elinde olursa geri veriyorum zaten vermek zorundasın işe gidiyorsun çünkü öyle oluyor başkada kimseye gidemezsin...” (K15, 28, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...Veriyorlar ama borç verirler mesela zor durumdaysam ya da sıkıntım varsa onlara söylersem halimi veriyorlar borç veriyorlar sonuçta onlar da benim gibi çok değil ama...” (K26, 28, okur-yazar değil, evli, ev sahibi).

Çalışılmayan süre zarfında katılımcıların borç altına girmesi kaçınılmaz bir durum olmaktadır. Gago ve Cavallero’ya (2022) göre, “borç, acil durumlarla karşılaşıldığında ve diğer destek ağları yitirildiğinde ortaya çıkan kaynaktır” (2022: 32-33). Devamlılığı olmayan işlerden elde ettikleri gelir, bir birikim sağlayamayacak, dahası olması gereken ölçüde ailenin yeniden üretimini bile karşılayamayacaktır (Buğra ve Keyder, 2003: 23). Bu durumda borç, kadınların daha enformel çalışma koşullarında düşük ücretler karşılığında çalışmak zorunda kalmalarına yol açmaktadır. Kadınların yetersiz ve düzensiz gelirleri aylık giderlerin karşılanmasına yetmemektedir. Ayrıca bazı katılımcıların gelirlerinin yetmediği durumlarda yakın gördüğü kişilerden ek maddi destek aldıkları görülmektedir. Aynı zamanda bazı katılımcılar sosyal çevrelerinden borç almakta bazıları ise bankalardan aldıkları kredi kartlarını kullanmaktadır:

“...Borçlara veriyoruz, oğlana verdim ondan sonra işte eve harcıyoruz. Başka bir şey etmiyoruz sadece evlere harcıyoruz, borç ediyoruz falan onları ödüyüz...” (K18, 55, okur-yazar değil, dul, ev sahibi).

“...Yetmi işte borç buluk (buluyoruz) alık...Mesela samimi arkadaşım oli acı bana para veri gidim ilaçlarımı alım...Sağ olsun veri...mesela niçin alım çalışım bende sana veririm diyim...çalışmasam da alamam öyle kalır...” (K6, 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Maddi yönden çok zordayız yani benim kredilerim var. Borcum var. Kızımı evlendirdim. Ayda 5 binden fazla ödemem gerek benim aylığımı aşıyor yani öbürlerini korsan (koyarsan) aylığımı aşıyor zaten borçlarım...” (K21, 49, ortaokul, evli, kiracı)

“...Olmayınca komşuya gidim boynumu büküm yetişmezse borç alım bir şey yapım işte...” (K28, 37, ortaokul, dul, kiracı).

“...Kart işte birkaç kartım var onlarla dayanıyorum...” (K20, 40, ilkokul, evli, kiracı).

“...Bazen olmadığı yerde patrandan para istik (istiyoruz) ustaya söylük o patrandan alıp veri bize...” (K5, 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

Enformel dayanışma boyutunda aile ve akrabaların desteği öne çıkmaktadır. Ancak yoksul kişinin enformel ağındaki diğer kişiler de yoksuldur. “Herkes aynı, onlarda da yok” ifadesinden bu anlaşılmaktadır.

2.4.2. Çalışan Kadın Yoksulların Çalışma Koşulları ve Deneyimleri

Katılımcıların, uzun yıllardır ayakkabı üretiminde çalışmalarına rağmen yoksullukları devam etmektedir ve yoksulluktan kurtulabilme olanakları oldukça zor görünmektedir.

Ayakkabı işi zanaatkârlık gerektiren bir iştir. Richard Sennett’e (2019) göre, “zanaatkârlık sürekli, temel insan dürtüsüne, kendi iyiliği için bir görevi güzel yapma arzusuna işaret eder.” (2019: 21). Kadınların uzun yıllara dayalı çalışmayla oluşan ayakkabıcılığa dair mesleki deneyim ve bilgileri, aynı zamanda bu alanda birer hüner sahibi olmalarını da sağlamıştır. Kendi iyiliği için (yaşamını sürdürmek için maddi kazanç) ayakkabı işini yıllarca güzel yapabilmek uğruna verilen çaba ve emeğe karşın bugün birer ayakkabı zanaatkârı olan çalışan kadın yoksullar, günde en az on saat ile verdikleri “göz nuru” emeğe karşın yaşamlarını garanti altına alamamaktadırlar. Aşağıda yer verilen bir katılımcının anlatısından da görüldüğü üzere, ayakkabıcılık zanaatının geçmişten miras alınan bir meslek olmasına rağmen katılımcının kendi hayatını idame ettirebilmesi için artık yeterli bir gelir kaynağı olarak görülmemektedir:

“...Ayakkabı olmasa durabilir misin yalın ayak bunlar hep atadan deden kalan şeyler...Güzel çalışım işimi yapım emeğimi alım ama beni doyurmuyor karnımı doyurmuyor...” (K2, 46, okur-yazar değil, dul, kiracı).

Katılımcıların aşağıdaki anlatılarından da anlaşıldığı üzere, uzun yıllardır verilen emek ve zanaatkârlık gelişimi, enformel çalışma koşullarından dolayı artık karın doyuramamaktadır:

“...Ben yirmi senedir çalışım yok sadece bir yerde çalıştım bi altı ay bir sigortam vardı o da kendileri çıkarttığı için o sigortayı almadım yani okuma yazma yok ben nasıl isticem hakkımı. Fabrikada sanayide çalışım. Tam tamına yirmi yıldır çalışım (çalışıyorum) ayakkabıda...” (K2, 46, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...Kendimi bildim bileli içindeyim. Çocuktum on altı yaşında filandım. Ne biliyim işte gittim, önce içeri girdim, ağladım. Patron da dedi zırlamaya mı geldin dedi çalışmaya mı geldin? Dedi. Sesimi kestim. Bilir bilmez çalıştım. Yok, halamın kızlarıyla gittim, daha küçüktüm bilmiydim. Rahmetli babam sağdı beni gönderdi. Ben de bilir bilmez gittim. İtilirke, düşerke, kalkarken (itile kalka), ezilirke eyi kötü şey ettik, çalıştım. Öğrendik...” (K3, 48, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...25 senedir belli ben bu mesleğin içindeyim erkek kundurası yapiler (yapıyorlar). Bu işe başladık çaresizlikten başladım çaresizlik ekmeğe muhtaçlıktan yokluktu derken yani mağdurdum. Mecburiyetten koydum gendimi işe işte. Ayakkabıya girdim ki üstüme bir kazak alayım bir tişört mişört bişey alayım diye heçbir şey alamım ama gene de öyle böyle yetmi işte He birinin tanıdığıyla gittim arkadaşlarımla gittim...” (K5, 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Bu işte on beş yıl falan oldu. Suriye de başladım. He orda da ayakkabı işi yapardım orda kadın ayakkabısı yapardım...” (K27, 53, okur-yazar değil, evli, göçmen, kiracı).

Anlatılardan da görüldüğü gibi uzun yılları kapsayan ayakkabı zanaatkârlığı, katılımcılar için “bir kazak” alabilmeyi bile mümkün kılmamaktadır. Katılımcıların işe giriş koşullarına bakıldığında, küçük ve orta büyüklükteki atölyelerde çalışan katılımcıların genellikle işe sosyal ağları üzerinden, bir tanıdık ya da akraba yoluyla girdikleri görülmektedir:

“...He arkadaşım vardı önce sayaya gittim daha önce saya küçük atölye gibi bir şey ondan sonra görümüm yanına almaya çalıştı ablam orda çalışıyordu...” (K2, 46, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...Damadım çalışıdı, kızım çalışıdı, kızım rahmetli oldu he damat çocuklar üst üste kaldı damat işi bıraktı kızım öldü, ben başladım. Yani onların koltuğuna sineniydım (sığmıyordum) başladığımda ama onlar gidince benim kötü oldu işte çalışmak daha zorlaşıydı...” (K4, 73, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...Benim arkadaşım işte dedi işe giden mi bende dedim ki nasıl gidem amelatliyim nasıl gideyim hastayım dedim dedi ben seni yordurmam, gettim alıştım beraber gidik beraber gelik, çalışık...” (K6, 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

Fabrikalarda çalışan katılımcıların işe girişleri ise enformel ilişki ağlarından çok iş ilanları yoluyla gerçekleşmektedir. Anlatılar, katılımcıların ya kendilerinin iş ilanı ile doğrudan işe başvuru yaptıkları ya da aile bireylerinin yardımıyla internet üzerinden iş ilanlarına başvuruda bulunduklarını göstermektedir:

“...Oğlum ilanlan başvurdu bende gettim görüştüm dediler çalışabilin mi bu yaşta ağır olmaz mı dedim çalışırım mecbur çalışıcım acık ne edim borçlar var allah razı olsun işe aldı beni orda çalışan...” (K29: 52, ilkokul, dul, kiracı).

“...İş ilanı vardı internetten başvurdum tabi arkadaşım vardı o söyledi o şekil başvurdum. Sonra çağırdılar bir görüşme yaptılar başladık valla...” (K28, 37, ortaokul, dul, kiracı).

“...Valla işsizlik çok zor durumdaydım ilanı gördüm başvurdum geldim hani dediğim geçici olarak başka bir iş bulana kadar idare edeyim hani zordaydım. Kiramı bile veremiyordum baktım girdim bir daha da çıkmadım...” (K20, 40, ilkokul, evli, kiracı).

İstihdama farklı şekillerde dâhil olma, farklı istihdam örüntüleri ortaya çıkarmaktadır (Toksöz, 2012: 169). Bu bağlamda elde edilen verilerin Ecevit ve Sarıtaş Eldem’in (2013) de ifade ettiği gibi “Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı, istihdamı, emeklerini işgücü piyasasına sunma biçimleri ve çalışma yerlerindeki konumları ve koşulları ile ilgili eğilimleri”yle örtüştüğünü söylemek mümkündür (2013: 12). Katılımcıların çalıştıkları ortam hakkındaki gözlemler, kadınların sağlıklı bir yaşam sürdürebilmesi için gerekli asgari nitelikleri barındıran ortamlarda çalıştırılmadığını göstermektedir. Çalışma ortamı, kadınlar tarafından ‘soğuk’, ‘havasız’ ‘kirli’, ‘mikrop’, ‘zehir hep’ ‘gürültülü’ ve ‘kokuyor’ söylemleriyle ifade edilmiştir:

“...Çalışın nefesin daralı (daralıyor) kokudan yemek yiyemin (yiyemiyorsun) hemen başlin işe sürekli gürültü oli kafan ağrı yani hele bi kadın için daha şey oliyo bazı zaman çok boği (boğuyor) ortam...” (K2, 46, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...Ortam kötü işte ne edicin idare edik nefes alamin o ortamda zehir hep lastik koki (kokuyor) gelim yeşillik alim (alıyorum) acık içim temizlensin diye...” (K16, 43, okur-yazar değil, dul, kiracı).

Kadınlar, çalıştıkları işyerlerini yazın aşırı basık ve sıcak, kışın ise çok soğuk, rutubetli ve loş olduğunu belirtmişlerdir. Kadınlar, sıcak ve soğğun yanında, sentetik kokular ve aşırı gürültüden yakınmaktadır. Kadınlar için işyerlerinin çoğunda yüksek sesle müzik çalınması ve makine sesleriyle birlikte bu müziğin oluşturduğu gürültü, rahatsız edicidir. Ayrıca işyerinde

karton kutular (alerjik hastalıklar için), deri ve suni deri sayaları, yapıştırıcılar, boya gibi uçucu maddelerin yoğun bir şekilde çalışanların vücuduna temas ettiği gözlenmiştir:

“...Sonuçta ayakkabı yapıyoruz sonuçta bali kokusu tiner kokusu dedim işte önceden de başımda biraz bir rahatsızlık var işte o balinin kokusu tinerin kokusu zor...Yani erkekler de sigara içiyor duman altı oluyor. Biraz rahatsız olduğum için de mesela müzik sesli yüksek sesle yani bunu kapatın diyeceğiz söyleyemiyoruz... Yani bide sonuçta ayakkabı ellerimiz parmaklarımız hep çivi hep eğiliyorsun sürekli insanın sırtı gel de o kürsüde otur sürekli parmaklarınla ellerinle çivi sök çak. Kimyasal hep parmaklarımıza yapışıyor hep nasıl ellerimiz valla hep derisi kalkıyor...” (K26, 28, okur-yazar değil, evli, ev sahibi).

Katılımcılar arasında ayakkabı işine yeni başlayanların bir kısmı, daha önce farklı işlerde çalıştıklarını ifade etmiştir. Kadınların daha önce çalıştıkları koşullar ile şu an çalıştıkları koşullar pek farklı değildir. Bazı katılımcılar ise uzun yıllardır ayakkabı sektöründe olup, geçici bir statüde sürekli farklı işyerlerinde çalıştıklarını, farklı iş kollarına daha çok ayakkabı sektöründe iş bulamadıkları zaman başvurduklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar, ayakkabı sektörünün sezonluk olmasından dolayı yılın en az bir ayını en fazla üç ayını işsiz olarak geçirmektedirler. Bu nedenle işsiz kaldıkları dönemde daha çok yaşadıkları yerlere yakın tarım bölgelerine, gündelik tarım işçiliği yapmaya gittiklerini aktarmışlardır:

“...Yani yapmadığın yok kömür bile toplayıp sattık, yanmış kömürleri satardık. Yanmış kömürleri eleyip satardık onu bile sattık. Oduna giderdim, yardım ederdim aynı çırak hesabı 100 (TL) kağıt 50 (TL) kağıt verirlerdi kömüre giderdim öyle öyle geçirdim işte o zamanlarda. Ne iş olursa giderdim poşete de giderdim çembere de giderdim ayakkabıya giderdim cırt keserdim sayacı da çalıştım her şeyi yaptım valla namustan hariç her şey oldu. Tarlaya bile giderdim yani ben maydanoz, naneye, tereye...Sabah ezanı gidersin o çocukları atar giderdim...” (K15, 28, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...Bibere giderdim fasulye falan toplamaya bazen patlıcan toplamaya giderdim onlar toplardım işte sarımsağa giderdim. Günlük yevmiye senin gücüne göre bağlı 50 milyona (50 TL) da çalışırdık 30 da çalışırdık şimdi 150 200 yani şu zamanda...” (K18, 55, okur-yazar değil, dul, ev sahibi).

“...Valla çok küçüktüm kazağa gittim yalan söylemiyim. Fabrikasına gittim, selpakta çalıştım, sayacıda çalıştım, ayakkabıcı, terlik çalıştık da çalıştık işte...” (K3, 48, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...Yok daha önce işte burda çalışmıştım bıraktım. Düzenli olarak çalışıyoruz şu an ama kapanabiliyor bazen sezonluk yani gidin diyorlar gidiyoz telefon geliyo tekrar geliyoz...” (K13, 18, lise, bekar, kiracı).

Öte yandan bazı katılımcıların da toplumsal cinsiyet rollerine dayalı ayrımcılıktan dolayı ailedeki erkek üyeler tarafından çalışmalarına izin verilmediği görülmektedir. Bu katılımcıların daha sonrasında çalışmaya başlamaları ise ailede ekonomik olarak aktif bireylerin ya olmamasından dolayı ya da katılımcının aile üyeleriyle bağlarını kesmesi (evlilik aracılığıyla) sonucunda gerçekleşmektedir. Anlatılardan da anlaşıldığı gibi kadınların çalışmış oldukları daha önceki işkolları da enformel istihdam biçimleri olarak ifade edilmektedir. Bazı katılımcılar, çalıştıkları işlere ‘sürekli’ veya ‘düzenli’ olarak gittiklerini ifade etmişlerdir. Ne var ki, sürekli ve düzenli olarak tarif edilen bu çalışma tarzı, daha çok fabrikada çalışanlar

tarafından ifade edilmiştir. Bu katılımcılara göre düzenli veya sürekli çalışmak aslında “sezonluk” çalışmak anlamına gelmektedir:

“...Bu sürekli geliyorum ama burada şöyle bir şey var mesela bazen iş oluyor şu anda iş yok diyolar mesela iki üç hafta içinde ne yapacaksın gideceksin bakkala borçlanacaksın. İki üç gün olmadı mı elinde bi şey olmadığı zaman sayaları oluyor...” (K12, 45-50, ilkokul, evli, ev sahibi).

“...Yok daha önce işte burda çalışmıştım bıraktım. Düzenli olarak çalışıyoruz şu an ama kapanabiliyor bazen sezonluk yani gidin diyorlar gidiyoz telefon geliyo tekrar geliyoz...” (K13, 18, lise, bekar, kiracı).

“...He sürekli çalışırım yılda bir kez felan bir ay sezondan dolayı kapanır iş...” (K28, 37, ortaokul, dul, kiracı).

Bazı kadınların ise işverenin veya ustabaşının beyanı ile ikinci bir çağrıya kadar süresiz işten ayrıldıkları görülmektedir. Kadınlar, işverenin ya da ustabaşının tekrar ‘bir telefon’ ile işbaşına dönmesi için vereceği talimata kadar beklediklerini aktarmışlardır. Bu durumda kadınlar ya işsiz kalıp ev içi işlerinde çalışmaktadır ya da başka işkollarında geçici bir statüde düşük ücretli, yevmiyeli bir şekilde çalışmaktadırlar:

“...Yok düzenli değil. Mesela şimdi çalıştığım yer çalışıyın (çalışıyorsunuz) bir ay iki ay her neyse bir sene iki sene bilemedin. Bi yerden bi takasa (arıza) veriyi illa bi takasa veriyi ya kalfa (kalfa) gidiyi ya kalfa olunıyi (oluyor) işi çevriyi ya tezgâhta bi tane adam iki tane adam gidiyi noliyi o tezgâh çökiyi (çöküyor). Beni çağırıyiler ben gitmiyim. İş var diyiler gel diyiler çağırıyiler tamam diyim gidiyim. Bir ay, iki ay, üç ay bilemedin dört ay bilemedin beş ay ondan sonra takasa veriy...” (K3, 48, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...Öyle sigortalıyı çok paralı işlerde hiç görmedim çalışamadım çünkü almadılar zaten, çünkü niye 2 gün 3 gün 4 gün hiç kabul etmezlerdi anlayan yani alır çalıştırırdı idare eden ederdi. Bayanlar yani yanımda gidenler idare edelim işte diğer rezil olma diye böyle giderdim yani arada giderdim mesela arkadaş olarak toplandık beni idare edin derdim 3 gün 4 gün tamam derler de giderlerdi. Hiçbiri çünkü onlar da zaten benim gibilerdi durumları yani o kadar durumu yüksek olan hiç olmadı...” (K15, 28, okur-yazar değil, dul, kiracı).

Enformel çalışma, kadınların yoksulluk durumunu etkileyen önemli bir etkiye faktördür. Çalışan yoksulluğunu besleyici bir unsur olarak düşük ücretlerin yanı sıra, enformel işler, yoksulluğun kadınlaşmasında da rol oynamaktadır:

“...Sekizde iş başı yapık altı buçukta bırakık yedi de evde olik (oluyoruz). Zor işte nasıl zor paketlemeye kalkım (kalkıyorum) gün boyu ayaktayım ayaklarımda romatizma var öylesine fazla da gelemin bazen o işi paketlemeyi bitirdikten sonra ayakkabı kutulim ben o bittikten sonra biraz oturim kutu kapak yapım acı gidim arkadaşlara daban (ayakkabı tabanı) yapım...” (K5, 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Sabah saat yedide geliyoruz akşam yedide yedi buçukta çıkarız. Yani işte ben bu makinenin başındayım akşama kadar böyle kambur kambur oturuyorum belim uyuşuyor resmen valla...” (K13, 18, lise, bekar, kiracı).

“...Günde işte hesap et saat yedide gidiyoruz altı buçukta geliyoruz. Mesela yemek yiyoruz ayrı gidiyoruz erkekler yarım saat önce geliyor yemek yiyorlar çaylarını içiyorlar namazlarına gidiyorlar biz

de yarım saat sonra gidiyoruz yemeğimizi yiyoruz namazımızı kılıyoruz çayımızı içiyoruz işimize dönüyoruz yani ortamı iyi. Yarım saat yarım saatten bile az bazen iş acil olursa hemen ayakta yemek yiyoruz ayakta çay içiyoruz kaçıyoruz hemen iş acil bazı dış devletten gelip istiyorlar ya yani her şey dış devletten istiyorlar hemen acil kimi paketleniyor kimi boyasını yapıyor acil olunca ayakta yemeğimizi yiyoruz yani...” (K18, 55, okur-yazar değil, dul, ev sahibi).

Uzun saatler çalışmak, çalışan kadın yoksullar açısından daha özgül bir deneyimi ifade etmektedir. Araştırma gözlemlerinde çalışan kadınların mesai saatlerinden sonra da ev içi işlerinde çalıştıkları ve hanede bakıma muhtaç bireylerin ihtiyaçlarına zaman ayırdıkları gözlenmiştir. Çalışan kadın yoksulların işyerinde önemli bir yakınması, yaptıkları işin zorluğudur. Kadınların çoğu yaptıkları işin erkek işi olduğu ya da kendilerinden bu tarzı işlerin beklendiğini anlatmışlardır. Bazı kadınların ise “temizlik”, “çuval kaldırma”, “kaldır indir yapma”, “oraya buraya gitme” gibi işlerde çalıştıkları görülmektedir:

“...Yani gücümün yetmediği işleri yaptırıyorlar mesela ağır kaldırıyorlardı. Çuval filan şu anda taban işine işinde geçmişte başka bir ayakkabıcıda çalışmıştım onda da yapmadığım balyalar falan vardı onları kaldırıyordu bilmediğim işleri bana zorla yaptırıyorlar vardı yani hep bir zorunluluk vardı işin içinde. Yani hak etmediğim davranışları olduğu için çok ağrıma giden bir şeydi yani hak etmiyordum sürekli bir zorluktaki...” (K19, 18, lise, bekar, kiracı).

“...Var tabii var mesela ayakkabıları tablalara koyuyoruz mesela bu evin boyunda bundan az bir şey küçük onu kaldırıyoruz 2 kişi onda zorlanıyorum mesela çuval benim boyumda buraya kadar çuvalı kaldırıyorum zorlanıyorum. Tahta çuval kaldırmadan makineyi aktarmada zorlanıyorum. Yani illa bir zorluğu var...” (K18, 55, okur-yazar değil, dul, ev sahibi).

“...Uygun del zor çok çalışık uzun saatler sürü bazica (bazen) ağır çuval kaldırım o ağır oli erkek işi de yapmıyık del (değil) yani...” (K16, 43, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...Zorluğu şu saya çuvalı beni yoruyo yani bence onu erkekler yapmalı çok ağır...” (K14, 16, lise, bekar, kiracı).

Katılımcıların yaptıkları işlerin zorluğu, bedensel güçlerini aşmaktadır. Kadınların, uzun saatler boyunca sürekli belirli bir çalışma pozisyonunda oturarak, aynı işi yapmaları, genel sağlık durumlarını olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle görüşmelerde kadınların çoğu genellikle fiziksel ağırlardan yakınmaktaydı. Bununla birlikte kadınlar aldıkları düşük ücretten dolayı ev ve işyeri arasındaki mesafeyi genellikle yürüdüklerini belirtmişlerdir. “Paranın yerine zamanı ikame ederek” iş ve ev arasındaki mesafeyi yürümeyi tercih ettiklerini aktarmaktadırlar (Harvey’den akt. Yiğit, 2022: 387). Öte yandan fabrikalarda çalışan katılımcıların ise ulaşım ve yemek ücretleri çalıştıkları işyerine ait olduğu görülmektedir:

“...He öğle yemeği onlara ait...Gendimize (kendimize) sabah acık bir simit oli bazı evde akşamdan yemek kali onu götürik (götürüyoruz) yiyik he yol parası yoğ he servisi var fabrikanın aha şo (şu) aşağı yolda duri (duruyor) ben beklim geli beni ali eyi o konuda uzak zaten gettiğimiz yol bir saat sürü (sürüyor)...” (K29, 52, ilkokul, dul, kiracı)

Orta ve küçük ölçekli atölyelerde çalışan kadınların ulaşım ve yemek ücretleri ise kendilerine aittir:

“...Heç uygun değil niye dersen yol parasını ben cebimden verim yemeyi içmeyi mesela ben alıyorum çoğu zaman yürüyerek gidip gelik yen (çok) soğuk olduğunda dolmuşla gidip gelik iş yeri yakın del ya kolay bi şey del ayağım işte çalıştığımda hep ağrıyo niye yürüyoruz ya ondan...” (K1, 30, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Dolmuşlan gidik dolmuşlanla da gelik, dolmuş parasını biz verik patron vermi, zaten dolmuş parası haftalığın için de onun içinde...” (K6, 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

Katılımcıların çalışarak elde ettikleri gelirin bir kısmı da yemek ve ulaşım masraflarına gitmektedir. Kadınlar, aldıkları haftalık ücretlerden yemek ve ulaşım masraflarını karşılamaktadırlar. Kadınların ulaşım masraflarını ve güçlüklerini mümkün mertebe azaltmaya çalıştıkları görülmüştür. Kadınlar, ev ve işyeri arasındaki yaklaşık kırk beş dakikalık yolu yürümeyi kış dönemlerinde olmasa da yaz dönemlerinde sıklıkla tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda küçük ve orta büyüklükteki atölyelerde çalışan kadınlar ile fabrikada çalışan kadınlar arasında işyeri ile ev arasındaki mesafeyi ve zamanı planlama açısından aralarında farklılıklar bulunmaktadır. Küçük ve orta büyüklükteki atölyelerde çalışan kadınlar, işyeri ile ev arasındaki mesafeyi yürümek zorunda kalmaktadırlar. Bununla birlikte, birçok kadının kahvaltı ve öğle yemeklerini evden getirdikleri gözlenmiştir. Görüşülen kadınların çoğu aldıkları ücretlerin yeterince düşük olduğunu ve bu nedenle de dışarıda yemek yemenin çok maliyetli gelebileceğini ifade etmişlerdir. Çalışan kadın yoksullar, çok düşük ücretler ile bir haftayı idare etmek zorunda kalmaktadırlar. Öte yandan çalışan yoksulluğunu belirleyen hane halkı özellikleri dikkate alındığı zaman, bu düşük ücretler, kadınların özellikle de hane halkında tek çalışan ve hane reisinin kadın olduğu ailelerde, hanenin geçimini sağlayabilme olanağının çok zorlaştığı belirtilmelidir. Gelir yetersizliğinin, çalışan yoksulluğu üzerinde daha derin etkilere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü çalışan yoksullar, bir işte çalıştığı için eş zamanlı olarak gelir getirebilecek başka işlerde çalışmamaktadır. Bu durum çalışan kadın yoksullar açısından daha dezavantajlı bir hale gelmektedir. Çalışan kadın yoksullar, bir işte çalışmanın yanında, aynı zamanda ev işlerinde de çalışmaktadırlar. Kadınların ev, bakım ve çalışma yaşamını aynı zamanda idare etmek zorunda kaldıkları düşünüldüğünde, kadınların dezavantajlılıklar ile çalışma yaşamına dahil oldukları anlaşılmaktadır (Kabeer vd., 2017: 45). Dolayısıyla kadınların gelir getiren işlere ulaşabilmesinin önünde öncelikle ücretsiz ev işleri veya karşılıksız bakım hizmeti gibi eşitsiz toplumsal cinsiyetin rol bariyerleri durmaktadır. Kadınlar için bir başka sorun ise çalışma koşullarını kendilerine uygun olmamasıdır:

“...Valla hiç uygun del (değil) para maddi durumu yönünden hiç uygun değil... İşe beş dakika kalasiye paydos edik sağı solu süpürük temizlik saatimiz doli (doluyor) çıkık işte idare eder şartlar...” (K5, 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Yani saatler uygun ama işte çalışma biçimi yorucu çünkü sürekli eğilmiş şekilde boynun önünde çalışıyorsunuz bu insanın kemiklerine zarar veriyor...” (K11, 25, üniversite, bekar, kiracı).

“...Uygun değil dediğim mesela sigortasız çalıştığım zoruma geliyo. Yani aklı başında düzgün bir işim olsaydı benim geçimimi iyi olurdu. Bana göre bir iş olsaydı sigortalı, bana göre zorlu bir iş olmasın. Onun için fabrika biraz bana zor geliyo bir de sigortasız...” (K18, 55, okur-yazar değil, dul, ev sahibi).

Kadınların çok uzun saatler çalıştırıldıkları halde çalışan haklarından yararlanamamaktadırlar. İş koşulları sorulduğunda kadınlar, öncelikle fiziksel koşulların rahatsızlığından ve yorgunluktan şikâyet etmişlerdir. Kadınlar, işyerlerindeki güvenlik denetiminin çok az olduğunu belirtmişleridir:

“...Ya ne diyeyim bize bir kâğıt çıkarttılar adı neyse yasaklar çıktı filan o kâğıdı bizim elimize vermediler. Polis falan geldiği zaman hemen çıkartıyorlar elimize onu veriyorlar onu gösteriyorlar genel normalde her zaman elimize vermiyorlar hemen polis geliyor işte o zaman elimize veriyorlar hele her zaman elimize verin vermiyorlar bazen doktor geliyor ondan sonra o gösteriyorlar gelin diyorlar kimse gitmiyor yani doktorun yanına inanmadılar inanmıyorlar doktor mesela geliyo bizi odaya çağırıyor diyor ki nereniz ağrıyor ilaç yazalım e biz de korkuyoruz yani sahte doktor olur şey olur inanmadık yani yanına gitmedik bile hiç gitmedik 1-2 sefer geldi gitmedik...” (K18, 55, okur-yazar değil, dul, ev sahibi).

Yapılan işlerin kadınlar açısından uygun olmaması, cinsiyete dayalı iş bölümünün yarattığı eşitsizlikten kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte yaş faktöründen dolayı bazı katılımcılar için çalışma koşulları daha ağır olabilmektedir:

“...Uygun değil hem yaşıma göre hem bünyeme göre uygun değil nasıl desem yani istemiyordum o işe gitmek istemiyordum ama bir yandan da mecburdum o işe gitmeye çünkü her işe girmek için güvenli bir yer değil bilindik bir yerdi sonuçta tanıdığımız kişiler olduğu için mecburen o işe gidiyordum. Yani zamana bağlı iyi de oluyordum kötü de oluyordum mesela işte bazen haksızlık oluyordu. Bana mesela çok iş veriyorlardı onlara az iş veriyorlardı ben mesela diyordum haksızlık yapıyorsunuz niye böyle bir şeyler yapıyorsunuz diyordum sert çıktığımda sürekli bir kavga oluyordu bazen de iyi oluyordu. Yok yani herkes kendi çıkarını düşünüyor. Yani bir değer nasıl desem kendim için çalıştığım için bir değeri var ama şu zamanda çalıştığım için de pek bir değer saymıyorum yani parası ucuz hem parası ucuz hem çalışıp verdiğim emeğe saygı olmuyor onun için...” (K19, 18, lise, bekar, kiracı).

“...koku çok var bu koku üzerine yapışır sürekli burnuna o koku gelir. Çok saat çalışmak var. Patron erkek o var. Burda yaşıyoruz bu da zor. Belki bir banyo yapmak seet (dinlenmek) etmek uzanmak rahat rahat yok. Ama gelebilir birisi korkuyorsun kadın için zor zahmet bu böyle. Saat çok uzun az para veriyor. İyiler bana bir şey yaptıkları dedikleri yok. Ama işte kadın olunca zor mesele olur. Oturup kalkman zor olur rahat konuşamazsın. Yemek ayrı yemek yersin...” (K27, 53, okur-yazar değil, evli, kiracı).

Kadınların aldıkları ücret karşısında bu koşullar ağır bir yük oluşturmaktadır. Kadınlar, çalışma arkadaşlarıyla ilgili düşüncelerini genellikle “iyi” ya da “fena değil” olarak

nitelendirse de kimi anlatılar işyerindeki ilişkilerin toplumsal cinsiyet rollerine göre belirgin bir şekilde biçimlendiği göstermektedir:

“...Vardı gene böyle ters olan şeyler amma pek dokinmidim kimseye yani herkes kendi ekmeği için orda habire çalışsın kim sana şey eder ya da sen kime bi şey diyebilirsin ki amma vardı. Gene de iş yeri ortamı yarı evin gibi ordaki ilişkilerin olmazsa orda barınmazsın. Şimdi bazen olurdu kadınlar kadınları çekiştirirdi bazı kavgalar olurdu gene barıştırılırdı ya işte kız oğlan meseleleri bilmem dedikodular şey işte falan kişi kocası şöyle birisi onun herif erkekliği yok ama pis erkekler de olidi (oluyordu)...” (K1, 30, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Misal ortam orda çalışanlara bağlı çalışanlarda bed (kötü) niyetliyse ne bilim herifin fikri namuslu delse (değilse) veya şöyle söyliyim herkes yaptığı işi doğru yapmazdı. Kimi de olurdu herkes işinde gücünde olurdu yav diyilerdi ki bu geç geli yeri geli biraz erken çıkın o laf oli yani bide bunu usta yapmi çalışanlar dedikodular filan yapı işte...” (K2, 46, okur-yazar değil, dul, kiracı).

Katılımcıların işyerindeki çalışma arkadaşları ile ilişkileri hakkındaki değerlendirmelerin temelinde güvensizlik duygusu yatmaktadır. Katılımcılar için bu güvensizliğin başlıca nedenleri ise daha çok işyerindeki toplumsal cinsiyet rollerinin ayrımcılığından kaynaklanmaktadır. Öte yandan bütün işyerlerinde çalışanlar arasında az sayıda kadın bulunması, katılımcılar için bir dezavantajlılıktır. Dolayısıyla erkeklerin büyük çoğunlukta olduğu işyerlerindeki ilişkiler ve ortam, daha çok erkeklere göre biçimlenmiştir. Araştırmada, kadınlara göre erkeklerin kendi aralarında kurmuş oldukları ilişkilerde daha rahat olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bazı kadınlar, yaptıkları işin kendileri için anlamlı olduğunu ve ayakkabı işinin uzun yıllara dayalı bir emek ürünü olduğunu belirtmişlerdir. Ancak verilen onca emeğe, çabaya, incelikli çalışmaya ve anlama karşın yaptıkları işlerin kendilerinin “karnını doyurmadığı” da aktarmışlardır:

“...Ayakkabıcılığı seviyorum bi de babamın mesleği ilerde de yapmak istiyorum o yüzden benim için değerli bir iş öğrenmeye çalışıyorum. Yani şu an çok bi emek vermiyorum ama yine de aldığım parayı yani hakkımı tam verdiklerini düşünmüyorum...” (K9, 16, lise, bekar, ev sahibi).

“...Ayakkabı hep emek işidir. Mesela diyorum bu ayakkabıları hep ben elimle yapıyorum ben hep bu nakışı bu deriyi tabanını ben yapıyorum bunu mesela diyorum içimden kadınlar giyecek çocuklar giyecek bunlar hep benim ellerimle yapılıyor bunlar hep benim emeğimle yapılıyor. Diyorum mesela bunu giyecek insan acep düşünüyor mu bu bir kadının elinden yapılmış bu bir kadının emeğinden yapılmış...yani nakışları olsun şu olsun bu hepsi el emeği göz emeğidir ben bir kadını ve kadınlar yaptığı işi daha temiz ve düzgün yapmayı seviyorlar güzel yaparlar ben diyorum daha sağlam yapayım nakışlarını yapayım yani yapınca keyfim geliyor bitince ben diyorum bunu insanlar giyecek ama bir taraftandan üzüldüğüm diyorum acaba her insan bu ayakkabıyı satın alabilecek mi?...Acep her insan bunu satın alamaz...Kendimden de benim gibi olan insanları da düşünüyorum diyorum yani alamazlar ama insan da var alıyor ama insan var benim bu yaptığım ayakkabıyı satın alamıyor da. Yani çalışırken hep böyle şeyler düşünüyorum insanları hayatları kadınları bu zamanın zorluğunu geçimi düşünüyorum. Mesela ağır bir ayakkabısa, ağır bir modelse ben bir gün akşama kadar o ayakkabıyla uşraşıyorum yapıyorum diyorum mesela karşılığını da almıyorum. Yani üzüldüğüm bu emeğe verdiğim emeği

kimse vermiyor ben bir kadının mesela zor modeli var kolay modeli var ellerimle tek tek uğraşıyorum emeğimin hakkını vermiyorlar ama bu zoruma gidiyor...” (K26, 28, okur-yazar değil, evli, ev sahibi).

Kadınlar, yaptıkları işe verdikleri kendi emeklerinin tam olarak karşılığını alamadıkları ifade etmişlerdir. Emek-yoğun işlerde çalışan kadınların aldıkları düşük ücretlerin yanı sıra, kendi emeklerinin de bir değeri olmadığını ya da “değer” verilmediğinden yakınmaktadırlar:

“...Öğlen yemeğinde o geliyo işi arıyor öbür geliyo işi arıyor işte onu görüyorum mesela sana şunu vereceğim çalışır mısın öyle diyor o zaman bana yol görünüyor. Güle güle. Emeğin hiç boşa gidiyor işte o kadar emek veriyorsun işini seviyorsun mesela ben diyelim 50 milyona (TL) çalışıyorum verdiğim emeğin hepsi çöpe gidiyor ne olacak başka zoruna gidiyor bir de zoruna gitmez mi?..” (K15, 28, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...Ben kendi emeğime saygı duyuyorum ama bir başkası asla saygı duymuyor. Kötü hissettiriyor nasıl söyleyeyim o kadar çalışıyorum bir teşekkürü bile bir eline sağlığı bile çok görüyorlar...” (K19, 18, lise, bekar, kiracı).

“...Kendi emeğinin karşılığını bulamıyorsun ki düşüncelerini söyleyesin. Karşılığını bulamıyorsun ki. Yani on iki saat yüz seksen TL ancak bu kadar...” (K25, 45, ilkokul, dul, kiracı).

Bazı kadınlar, günde en az on saat bir çalışmayla ortaya koydukları emeklerinin karşılığını alamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu durumun başlıca nedeni kadınların işgücü piyasasındaki ikincil konumundan kaynaklanmaktadır Emek piyasasının cinsiyet katmanlı yapısı, kadın emeğini vasıfsız ya da yarı vasıflı işlerde yoğunlaştırarak değersizleştirmektedir (İlkaracan, 2012).

2.4.3. Çalışan Kadın Yoksulların Yoksulluğu Tanımlama ve Deneyimleme Biçimleri

Araştırma bulguları yoksulluğun toplumsal cinsiyet açısından farklı anlamlara işaret ettiğini ve dolayısıyla farklı şekillerde tecrübe edildiğini ortaya koymaktadır. Katılımcıların anlatıları, yoksulluk tanımlamalarının, anlamlarının ve deneyimlerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelinde farklılaştığını göstermektedir. Yoksulluk katılımcıların ifadelerinde şu söylemlerle ortaya çıkmaktadır: “her şeyden yoksun olmak”, “istediğin şeyin olmaması”, “kısıtlama”, “eksik”, “varla yok arası”, “yetememek”, “kolu kanadı kırık olmak”, “zahmet bir hayat”, “bir adım geride olmak”, “parasızlık”, “ateşten gömlek”, “sadece hayal etmek” ve “boğazın taş kesilmesidir”. Bazı kadınların yoksulluğa dair tanımlamaları, kendilerinin yaşamış olduğu yoksulluk deneyiminden hareketle ortaya konulmaktadır:

“...Yoksulluk her şeyden kötü, ataştan gömlek bana karşı ataştan gömlek, yani her şeye yani möhteç (muhtaç) olduğun için eline geçmediği için zor bir dava... Elin yediğini içtiğini sende alıp yiyemin, kudretimde yok yapamim...Mecbur her şeyi gendi kesemize çekik...” (K4, 73, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...Çok zor bir şey. Çok zor...Fakirlik kadar kötü bir şey yoktur...Mesela şunu alsam mesela şunu almım, şunu alsan mesela şunu alamin, zor bir şey, bir şeyi çocukların bir ihtiyacını geliştiremin çocukları sevindiremin...” (K5, 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Yoksulluk her şeye geli...Geçimimi de yapamım, ben bana da bakamım, aha bak üç çocuğum yedi yaşında şu giydiği elbiseye bak bir elbise alıp üstüne atamım, hurdaya gidi kocam hurdadan şey kadın üst baş şey çöpün kenarına koyi bulursa getirik giyi...Bir elbise alamık üzerimize bir elbise bile alamık yani...durumumuzda yok çünkü niye kiraya ceyrana suya ulaştıramık...” (K17, 43, okur-yazar değil, evli, kiracı).

Yoksulluk gelir yetersizliği, yetersiz maddi kaynaklar ve yapabilirlikten yoksunluğun getirdiği zorunlu geçim stratejileri çerçevesinde de tanımlanmaktadır:

“...Çok kötü yani her konuda yani kısıtlama yoksulluk benim için kısıtlama. İşte alışveriş yapma, bir şey görüpte alamama gibi her şeyde kısıtlama oluyor. Kötü bir duygu veriyor bu. Hani şu şekilde anlatım bir çocuk olarak düşünelim hani bir şey göri (görüyor) arkadaşında ya da çevresinde bu gerek giyim olsun gerek yimek olsun gerek işte ayakkabı olsun gerek yeme içme olsun görüyo, ondan istiyio ama yoktur. Yani alamıyo ailesine de söylüyemiyo belki, söylese bişey değişmiyecek yine alamıyo, benim için bu...” (K22, 17, lise, bekar, kiracı).

“...Yoksulluk benim için bilmiyorum ne anlama geliyor ben için ilk sağlığı düşünüyorum çocuklarımın sağlığını o yüzden yoksulluktan önce sağlık geliyor aklıma...” (K7, 60, ilkokul, dul, kiracı).

Aşağıda yer verilen diğer iki katılımcı ise yoksulluğu, gelir/tüketim eksikliğinin yanı sıra, eğitimsizlik, güvencesizlik ve sağlık sorunları gibi yoksunluk durumlarıyla değerlendirmektedir:

“...Yoksul demek ni demek (ne demek) bilin mi yoksul adam kolu kanadı kırık adam oli. Şimdi yoksul hep bi tarafı karanlıktır soğuktur sert bir yastıktır acık kafanı ne yöne verin o taraf ağrı yani o kafa yastıkta rahat etmi ne diyim sağa dönin sola dönin gene de daş (taş) gibi sert sana rahat ettirmi niye yok işte...” (K29, 52, ilkokul, dul, kiracı).

“...Bir adım geride olmak her yönden mesela istediğim saatte arkadaşlarımla dışarıya çıkamamak çünkü onların parası vardır benim yoktur. Ya da ne bilim arkadaşım benden daha iyi giyinir belki benim tarzım onun gibidir ama ben onu istiyordum ama olmuyor benim için bir kısıtlamadır, bir adım geride olmaktır. Kötü bir duygu...” (K24, 19, lise, bekar, kiracı).

Kadınların yaşamış oldukları yoksulluk çok yönlüdür. Kadınların yoksulluk tanımları, birbirinden farklılaşan deneyimlerine göre değişmektedir:

“...Yoksulluk nedir bilin mi? aha şu boğazın taş kesilmesidir taş kesili ya ney bakın görün duyın kokuyu alin amma nefsin geli boğazında düğümleni öyle yani...” (K16, 43, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...Yani yoksulluk başkasında olup sende olmayıp senin onun üzüntüsünde kalmandır. Yoksa bakarsın sadece hayal edersin...” (K13, 18, lise, bekar, kiracı).

Bazı anlatılarında ise kadınlar, içinde yaşadıkları çevrenin de kendileri gibi yoksul olduğunu belirtmişleridir. Bu kadınlar, sizin için kim ya da kimler yoksuldur sorusuna verdikleri yanıtların çoğunda kendilerinin yoksul olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun nedeni ise yaşadıkları yoksulluğun algıları ve yaşam biçimleriyle yakından bağlantılı olmasıdır (Can,

2019: 302). Bazı kadınlar ise “evsizlerin”, “dilencilerin”, “kalacak yeri olmayan”, “yiyeyeceği olmayan”, “engelli veya yaşlı hastaları” yoksul kişiler olarak gördüklerini ifade etmişlerdir:

“...Valla yoksul diyince ne bileyim yoksul diyince aklıma ben gelim kim geli çocuklarım geli yoksulluk kötü bi şey işte bi şey alamin mesela markete gidip elini ayağını doldurup gelemin gidip çocuklarına en ağır elbiseleri kıyafetleri alamin yoksulluk bu işte başka ne...” (K1, 30, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Kimse biz gelik aklıma başka kimse gelmi...” (K6, 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Başka var mı benden daha yoksulu?..” (K16, 43, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...Bizim gibiler fakir bizim gibiler zor geçim yapıyor memleketi yok, ekmek zor herkes her şey kötü davranmak bize yani zor...” (K30, 29, ilkokul, dul, kiracı).

“...İşte var yani şuradan sokağa çıkınca dilenciler var sonra ekmek alamayan insalar var görüyorum ben mesela geçen bakkala bir çocuk girdi iki milyonu vardı ekmek alacaktı abi bu paramız var ekmek alabilir miyim dedi adam yok dedi ben adama çok kızdım ne olacak ya sonra dedim ben verim parasını şimdi söylemek de şey değil hani ama işte var ya...” (K13, 18, lise, bekar, kiracı).

“...He mesela dilenciler var ya da işte parkta uyuyanlar var he onlar gibi...” (K28, 37, ortaokul, dul, kiracı).

“...Mesele sakat olan hasta olan var. Onlar için fakir olmak zor...” (K27, 53, okur-yazar değil, evli, kiracı).

Bir katılımcı da kimlerin yoksul olup olmadığını kendisinin yaşamış olduğu yoksunluk durumlarıyla karşılaştırarak açıklamaktadır. Katılımcı yoksulluğun kişiden kişiye değişebileceğini ve yoksulluğun üç farklı boyutu olduğunu aktarmıştır. Katılımcı bir taraftan kendisinin yaşamış olduğu yoksulluk üzerinde tartışırken bir taraftan da temel gereksinimlerin nasıl karşılandığı üzerinde bir kıyaslama yaparak, yoksulluğun ve yoksul olan kişilerin bir analizini sunmaktadır:

“...Mesela fakir, her çeşit çeşit çeşit fakirlik var. Fakir var sen bakıyorsun aşırı fakir aşırı fakir gidiyorsun başını o evin içine koyuyorsun sen diyorsun ki yarabbi! Yarabbi! Diyorsun ki ben fakirim ama o evin içini görünce halinden şükrediyorsun yani fakir var ortadır fakir var az hallidir fakir var aşırı fakirdir. Bence üç çeşit fakir var mesela diyelim en çok fakir olan aşırı fakir olan pilavını soğuk suda yapar. Orta derece fakir diyelim mesela pilavını et suyundan yapar yeni en hafif yoksulluk diyeceğimiz olan da et yiyor mesela fakir var kiracıdır, diyor ben fakirim o fakirdir mesela fakir diyor ben evi var ama gene fakirim diyor ama evi olan kiracı olana bir kademe daha iyidir mesela sonuçta kiracı değilsin kiraya vereceğin parayı mesela o parayı evine harcarsın ama sen kiracıysan ilk önce o parayı kiraya vereceksin o zaman yemeğini kısarsın ihtiyaçlarını iki kat daha kısarsın. Dersinki her şeyden önce kirayı vereyim ama ev senin olsa dersin zaten ev benim bu parayı başka bir şeye harcarım. Bence kademe kademe fakirlik de var...” (K26, 28, okur-yazar değil, evli, ev sahibi).

Başka bir katılımcı ise “dul” kadınları yoksul olarak göstermektedir. Katılımcı, bu kişilerin toplumda daha dezavantajlı olduğunu bildirmektedir. Çünkü bu kişilerin hane halkı yapısı özelliklerinden dolayı daha fazla yetersizlik yaşadığını belirtmiştir:

“...Yoksul diyince dul kadınlara derim ben dul kadınlar şu anda yav getiren yok götüren yok bir yardım gelirse onu alırsa iyi dünyanın en iyi kadını o gerçekten böyle bir yerden bir yardım gelirse bir yerden bir şey alırsa dünyanın en iyi kadını o...” (K2, 46, okur-yazar değil, dul, kiracı).

Kadınların ekonomik bir gelire ve kaynaklara yeterli düzeyde erişememeleri, mal ve varlıkların yönetimi üzerinde yeterince bir güce sahip olmamaları ve yetersiz gelirin yanında yoksulluğun aileden aktarıldığı düşüncesi, kadınların yoksulluğunda belirleyici rol oynamaktadır. Bazı kadınlar için aile, mal ve mülkiyet yoksunluğu ve “işini bilmemek” yoksulluğun nedeni olarak ortaya çıkmaktadır:

“...Niçin malın olmasa, mülkün olmazsa, bir faaliyetin yoksa tabiki yoksul olursun...Dağ bağımız yok tarlamız yok evimiz yok, barkımız yok o zaman ne olur sefil olin işte...Boynunu eğin mecbur verdiğine vereceğine şükürler olsun diyik...” (K4, 73, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...Yoksulluk işte ne bilim ben artık büyüklerimizden mi kaldı yoksulluk temelimizden mi kaldı büyüklerimizden mi kaldı bize bilimim tabi aileden geli ailemizde bir zengin insan yokki gerçek yok. Babam dersin “küküm” (yani kendi halinde olan boynu bükük gariban demek) fukara Kilis’te gendi halinde bir aylığını yaşlılık aylığını ali onlan geçini e bu yani başka da zengin insanımız yok, zengin çevrem yok, akrabam yok yalan söylemim bir şeyimiz yok yani bağlanacak bir şeyimiz yok...” (K6, 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Cahil olduğundan mı artık işini bilmediğinden mi bilmiyorum durum olmadığından ben hep şöyle düşünim babamın da bişeyi kalmamış e bizden de çocuklarımıza hiçbir şey kalmaz çünkü yoğ nasıl yok adam adam değilkiye doğru dürüst çalışsın sürekli iyi olsun mesela ev bark sahibi olsun çocuklarının istediklerini alsın e öyle biri de değil ha öyle biri olsa o adamın bir çalışmasıyla gene her şey yapabilirsin ama adamda öyle bi şey del..maddecı bir adamdan ne çıkar heç bi şey...” (K1, 30, okur-yazar değil, evli, kiracı).

Aşağıda yer verilen bir katılımcının anlatısında ise yoksulluğun “hayat pahalılığı”ndan kaynaklandığı görülmektedir:

“...Yoksulluğu ortaya çıkaran ney pahalılık bir şeye dokunamin bir şeye elimizi vuramık, bir çöpe elimizi vuramık ne bir sebze ye vurabilin ne bir şeye vurabilin heçbir şey yani...” (K5, 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

Bazı kadınlar ise yoksulluğun, kendilerini aşan, ilahi bir takdir veya “kader” olduğunu belirtmişlerdir. Kadınlar, yaşadıkları yoksulluktan kurtulabilmeleri için tek yolun mucizevi bir şeylerin olması gerektiğine inanıyorlar:

“...Biraz aileden geliyor biraz insanın kendine bağlı başı boş serseri olursa zaten yoksul olur Allah verirse olmaz vermezse de fakirlik demek ki bir kaderdir...” (K11, 25, üniversite, bekar, kiracı).

“...Niye mi var Allah’ın bir adaleti. Allah istese kiminin zengin ediyor kimini yoksul ediyor. Kimini daha kötü kimini daha iyi. Hepsı onun takdiri ilahisi. Bu şekilde yani ben ona bağlıyorum...” (K12, 45-50, ilkokul, evli, ev sahibi).

Katılımcıların, yoksulluğun nedenleri konusunda verdikleri yanıtlar genel olarak gelir yetersizliği, bireysel sorumsuzluk ve kader söylemlerinden oluşmaktadır. Öte yandan bazı kadınlar, yoksulluğun toplumdaki gelir adaletsizliğinden kaynaklandığını belirtmişlerdir:

“...Yoksulluk yani nasıl desem herkese aynı pay düşmediği için zenginler çok zengin oluyor fakir çok fakir oluyor herkese eşit bir miktarda para dağıtılmadı için ya da fakirler istediği bir imkânda çalışmadıkları için aynı ortamda aynı seviyede olmadıkları için...Çünkü zenginler parası oldukları için onlar daha çok üstün görülüyor fakirler hep bir geri planda hep arkada kaldıkları için... Fakirler hiç göz önüne alınmıyor...” (K19, 18, lise, bekar, kiracı).

“...Yoksulluk niye var ekonomik, yani her şey pahalı... Geçmişte herkes bir nevi hani geri kafalı düşündükleri için yok okutmama yok şöyle yapma gibi durumlardan dolayı...” (K22, 17, lise, bekar, kiracı).

Başka bir kadın ise yoksulluğu sadece bireysel nedenler üzerinden açıklamamaktadır. Katılımcı, yoksulluğun nedenlerine ilişkin anlatısında özellikle sorunun bir “kader” meselesi olmadığını belirtmekle beraber, aynı zamanda yoksulluğun zengin ve fakirler arasındaki eşitsiz gelir dağılımına bağlı olduğunu ifade etmiştir:

“...Her şeyden önce adalet... İnsanlar hep gecekonduda yaşıyor ayakkabısız çıplak aç yaşıyorlar soğğun içinde sobasız ceyransız mesela bu fakirlere daha fazla vermeliler hakları daha fazla olmalı biraz yardım etmeleri lazım ...Zengin olan zaten zengindir fakire vermelidir...” (K26, 28, okur-yazar değil, evli, ev sahibi).

Kadınlar için, yoksulların yoksulluktan kurtulabilmelerinin önündeki engellerden biri, toplumsal eşitsizliktir. Başka bir kadın ise toplumsal dayanışmanın zayıflığından veya hiç olmayışından yakınmıştır. Bu bağlamda yeni yoksulluğun bir özelliği olarak, yoksulların toplumla bütünleşebilme olanaklarının oldukça zayıf olduğunu belirten Buğra ve Keyder’in (2003) de ifade ettiği gibi günümüz yoksulluğu sadece enformel işler anlamına gelmemektedir. Aynı zamanda toplumsal dayanışmayı sağlayan formel ve enformel ağların çözülmesinin de bir sonucudur (2003: 23). Aşağıda yer verilen bir katılımcının anlatısından da görüldüğü üzere, toplumsal yardımlaşma ve dayanışma ağları ve ilişkilerinin zayıflamakta olduğu anlaşılmaktadır:

“...Toplumdan da kaynaklanıyor. Mesela benim elimde diyelim dar değil mi ben oğluma verdim adı neyse kimse bana yardım etmedi yetmedi danışan olmadı demedi ki elin dar mı? Eşyasını aldın mı? Kimse kapımı açmadı oğlum dâhil kimse bir şey söylemedi onun için yani biraz zorlandık. İsterdim sormalarını gene isterdim. Hiç para vermesinler sormalarını isterdim. Onu da yapmadılar. Zoruma geldi daha onu stresindeyiz biz. Daha abisine kızıyor abisine diyor ki sen bana yardım etmedin ben senin her şeyine yardım ettim sen bana niye yardım etmedi öyle birbirlerine giriyorlar...” (K18, 55, okur-yazar değil, dul, ev sahibi).

Katılımcıların yoksulluk algılarına dair anlatılarından birçok katılımcının kendilerini yoksul olarak tanımladıkları görülmektedir. Bu tanımlar kendi içerisinde yoksulluğun farklı boyutlarına işaret etmektedir:

“...Her zaman. Yoksuluz. Çalışyorsun yüz seksen TL para alıyorsun eve gelene kadar bitiyor. Yoksulsun. Bir ekmek alsam, bir kilo makarna alsam bitiyor. Bu yoksulluktur işte. Dört haftadır pazara gidemiyorum. Yok işte bu yoksulluktur. Alamadıktan sonra yoksulluktur ne yalan söyleyeyim.

Üzülüyorum sadece. Çocuklarıma yetişemiyorum kötü bir şey yani ne kadar şey yaparsan yap kötü bir şey...” (K25, 45, ilkokul, dul, kiracı).

“...Öyle görüm gendimi... Ne yapak yav hayat şartları ev kira bir gün elektrik suyu vermesem ne olur ev sahibi gözünün yaşına bakmaz seni dışarı kor ev de yok hepten yıkıldı...” (K3, 48, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...Düşünim tabiki düşünmem mi? Sen varlığı mı seven yoksulluğu mu seven? Ne kadar olsa varlık iyi olur. Ama yoksul oldun mu boynun bükük olur sefil olursun, kimsenin yanında sevgin olmi, saygın olmi, ama ben iki üç kuruş zengin olsam paralı olsam evim barkım olsa bana hizmet eden hürmet eden çok olur o aç onunla ne işimiz var diyeler ...” (K4, 73, okur-yazar değil, dul, kiracı).

Kadınlar yaşadıkları yoksulluk deneyiminden hareketle kendilerinin yoksul olup olmadıklarını, yoksun kaldıkları şeyleri işaret ederek açıklamışlardır. Aşağıdaki anlatıda ise katılımcının farklı yoksulluk biçimleriyle baş başa kaldığı görülmektedir:

“...Bazen düşünüyorum. Çünkü yani yapamadığım şeyleri düşünüyorum diyorum ki herkes yapıyor sen neden yapmıyorsun acaba diyorum paran mı yok yok var. Yoksul muyum? Hayır değilim neden yapamıyorum? Bazen çok farklı düşüncelere giriyorum. Hem ekonomik nedenlerden dolayı hem işte ailevi sorunlar bence bunların hepsini alabiliriz. Ekonomi ailevi, kendi benliğimiz ya da kendini bir yerlere koyamama insanlar da oluyor ya oraya ait hissetmiyorsun kendini. Bu da bence bir yoksulluk. Mesela burada çalışıyorsun ama kendini buraya ait hissetmiyorsun. Boş zaman geçiriyorsun. Bu da bir yoksulluk sonuç olarak yoksul iken de boş zaman geçiriyorsun hiçbir şey yapmıyorsun zaman da burada yaptığın zaman da hiçbir şey yapmamış gibi oluyorsun çünkü bir şey öğrenemiyorsun. Evet, bir şey öğrenememen hissettirdi...” (K10, 23, üniversite, bekar, kiracı).

Aşağıdaki anlatıda da katılımcı, mal ve gelir yoksunluğundan dolayı yoksul olduğunu belirtmiştir. Katılımcı, bu durumun kendisini yetersiz hissetmesine yol açtığını ifade etmiştir:

“...Yoksulum tabi bir yerden bir gelirin olmazsa bir yerden bir tutunacak bir şeyin olmazsa bir malın mülkün olmazsa ben de öyleyim tabi bir tarafa para atamazsan. Mesela eşim hasta eşim yoğun bakımında yattı bir çöp alıp gidemedim adama bir eşofman alıp gidemedim adama olursa alırsın olmazsa alamazsın...” (K5, 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

Ekonomik sorunların yanı sıra, sosyal, kültürel, politik ve psikolojik sorunlar da bireylerin yaşamını her açıdan zorlaştırmaktadır. Katılımcılar için yoksulluğun getirdiği zorlukların başında, “hep hesap yapmak zorluğu” bulunmaktadır. Öte yandan katılımcıların çoğunun özellikle hane düzeyinde yaşamış oldukları zorluklar genelde kış aylarında ısınmak için yakacak sorunu yaşadıkları görülmektedir. Bununla birlikte en temel gereksinimlerin karşılanmasında yaşanan yetersizlik ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kısıtlı davranma, katılımcıların bu yöndeki benzer deneyimleridir. Yetersiz gelir yoksunluğu veya çok düşük refah düzeyi katılımcıların temel yapabilirlik kapasitelerini hem sınırlamaktadır hem de yapabilirlik kapasitelerinin gelişimi için gerekli olan kaynakların yetersiz olmasına yol açmaktadır. Gelir yetersizliği ve olanakların sınırlılığı, kadınların benzer deneyimleridir:

“...Yoksulluğun getirdiği zorluklar hangi kapıyı açarsan aç zorluktur işte eksiklik çevrenin eksikliği benim eksikliğim toplumun eksikliği eksiklik işte. Yetiştirememek. Birini alsam birini alamıyorsun diğerini alsan diğerini bulamıyorsun eksiklik bunlar işte toplumun eksikliği de çok işte hakkını verememek hakkını alamamak o da toplumun verdiği bir eksiklik çevrenin de hani eş dost destek çıkmaması, yardım etmemesi bu da bir eksiklik...” (K25, 45, ilkokul, dul, kiracı).

Kadınların dışlanmışlık duygusunu yoğun yaşamaktadırlar. Yeterli destekten ve sosyal ağlardan yoksunluğa dair anlatıları bunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte kadınlar, toplumda yoksul kadın olmanın zorluklarına da işaret etmişlerdir:

“...Ben bana da bakamım, gelirim de yapamım, ilacımı da alamım, hiçbir şeyde alamım. Giden sene kömür yoktu, odunum yoktu, haliye kadar yaktık yastıklara yaktık. Durumumuzda yok. Olmadığında ne yapıcın ki. Umudum da yok gelecekten. Niye durumumuzda yok. Evde dolabım yokki dolaba bir şeyler alım koyım. Makinem yok bişey e yani yıkım, makinem var bir tane bazı çalışı bazı çalışmı su motoru gibi çalışı. Yani zenginlikte ayrı fukaralıkta ayrı. Şöyle bir koltukta oturma var eyi yerde yaşama var aha şükür olsun her günümüze binlerce kez şükür olsun kötü gün kötü yerde yaşama da var eyi yerde yaşama da var abi ama yeri işte kötü yerde yaşı aha. Ben kiracıyım evde bir banyo yapacak yerimiz yok. Banyo yapacak yerimiz yok e mecbur şunu üstüne kazan koyık kazanda su kızartık çoluk çocuk burda banyo yapabili. Eyi yaşam olsa güzel yerlerde otururuk, eyi eşya alırsın içinde yaşarak, eyi yiyeceğin içinde yaşarsın, otururuk hani o da yok...” (K17, 43, okur-yazar değil, evli, kiracı).

Katılımcıların ve ailelerinin yaşamış oldukları zorluklar, olumsuz etkileriyle beraber yaşam faaliyetlerini kısıtlamaktadır:

“...Çok zorluğu var icabında bak odun alamım bak odun yok...aha kömür belediye verdi sence bu kömür kışı bitirir mi yetmez... Antep’in kışını düşün bir ay kar yerde...kar yağı üst üste...Kömürüm yok odun yok... Zorlukları bu işte ...” (K2, 46, okur-yazar değil, dul, kiracı).

Katılımcıların yaşadıkları yetersizlik duygusu ve yapabilirlikten yoksun olma hali, aynı zamanda onları içerisinde bulundukları sosyal ağlardan veya gruptan dışlanmalarına neden olmaktadır. Katılımcılar yaşadıkları sosyal çevreden dışlanmalar da deneyimlemiş oldukları yetersizlik duygusu ve yoksunluk, katılımcıların kendilerini içinde bulundukları ortam ve ağlardan izole etmelerine yol açmaktadır:

“...Her yönden zor fakirlik işte. Her yönden zordur çok zordur fakirlik yemeden, içmeden, gezmekten, kimse gelmiyor insanın evine, fakir mesela ailedekiler bile nahoş görüyor seni bi misafir gelecek ya işte diyor bu fakirdir ben bunun yanına neye gidecem, bunun evi şöyle böyle bunun parası yok, hor görüyorlar yani sonuçta. Yani akrabaların bile hor görüyor diyorlar bu fakir parası yok, bir şey indirecem yemek için indiremiyorum, yani zor her yönden zordur fakirlik...” (K26, 28, okur-yazar değil, evli, ev sahibi).

Katılımcıların yaşadıkları zorluklar, onları psikolojik, ruhsal, fiziksel ve sosyal olarak derinden etkilemektedir:

“...Zor mesel çok zor şeyler var hep derdin var acep aç mısın, acep yarın ne olacak, acep iş olacak mı, acep nasıl yapacağız hep zor mesele...yemek zor, elbise zor yan diyorum heyet (hayat) çok zor mesele olur öyle...” (K27, 53, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Çok fazla şey vardır. Mesela arabası olan bir insanla yoksul olan bir insan çok farklı...Yoksul olan yürüyerek gider daha zor değil mi...Bir şeyi alamayınca kendini çok kötü hissetmek bile zor bir şey bunun ruhani tarafını çekmekte çok zor bir şey, sonra yetemiyorsun bir şeylere...Mesela aç kalma korkusu, çevrendekiler gibi olamama...” (K8, 17, lise, bekar, kiracı).

Hangi hayatların “tanınabilir olduğu” ve “yası tutulabilir olduğu” (Butler, 2020), hangi hayatların kıymetsiz ve dışarıda tutulduğu, toplumsal tabakalaşmanın hangi konumunda yer alındığına ve sahip olunan konumda yaşanan yoksulluk ve yoksunluğun hangi seviyede yaşandığına bağlıdır. Derin yoksulluk durumu, başkalarına bağımlılığa neden olmaktadır. Bu bağlamda, bir insanın açlıktan ölme korkusunun yarattığı sosyal gerilim ve yalnızlık, her açıdan sürdürülemez bir sosyal yaşam içerisinde askıda bir hayat biçimi doğurur. “Askıda hayat” (Foggo, 2022) biçimi, bireyin toplumsal hayatta, en temelde ekonomik olarak ve toplumsal ilişkilerde kendisini yeniden üretebilecek tüm yapabilirliklerden yoksunluğu ifade etmektedir. Bunlar, bir işe yarama duygusundan sosyal beğenilere, yeme, içmeden ve giyinmeye, jestlerden mimiklere, kısaca toplumsal varoluşa katılım için elzem olan tüm yaşama pratikleridir. Hatta insana yaraşır bir şekilde ölme ve defnedilme kurgusudur. Bir katılımcının aşağıdaki anlatısında sunduğu ölüm kurgusu da yoksulluğun getirdiği en büyük zorluklardan ve yaşanan korkulardan birini göstermektedir:

“...Getirdiği zorluklar bu işte anca böyle düşünebilim. Valla her zorluğu çıkarıyo misal diyim bana bir şey olsa ben ölsem misal benim cenazem yerde kalır benim cenazemi kim kaldırır diyim böyle ben valiyetli (varlıklı) değilim, beş on kuruş bir tarafa atım ölürsem millet gele o paraylan beni kurtara benim ölümü kaldıra diyim...” (K4, 73, okur-yazar değil, dul, kiracı).

Kadınların yoksulluğu, erkeklerin yoksulluğundan farklılaşmaktadır. Bu bağlamda katılımcıların yoksul kadın olmanın zorluklarının temelinde özellikle toplumsal cinsiyet rollerinin eşitsizliğinden kaynaklanmaktadır. Katılımcılar, bu zorlukları özellikle hane içerisindeki eşitsiz roller bağlamında ifade etmişlerdir:

“...Yani bi kadın için çok zor ağır yoksulluk bir şey alamim bir şey yapamim misala herkes ayağına botunu çeki giyini ben giyinemim niye öncelik onların ben ne edim ben alamim. Ben çocuğu da ayakkabı alamim misal istediğim ihtiyacım olan şeyi alamim aha kadın için bu zorluklar yoksulluk...” (K2, 46, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...Çok zor valla ben bazen diyorum keşke ben olmasaydım bu dünyada fakir bir kadın için her şey çok zordur. Kadındır yoktur. Erkek gene erkektir, nasıl olsa bir şekilde kendisini kurtarabiliyor, nasıl olsa illa bir şey yapıyor bir şey söylüyor kadın ama bir şey yapamıyor. Mesela bana bir şey gerek oluyor ben gönlüm istiyor ben satın alacam ama alamıyorum ben içime atıyorum ben eşime bile söylemiyorum ben biliyorum ki onda da yok ama o çıkıp gidiyor dışarıda ben sonuçta kadınıym yani her yönden fakirlik kadınlar için daha aşırı zordur. Sonuçta kadındır yani...” (K26, 28, okur-yazar değil, evli, ev sahibi).

Kadınların anlatıları, yoksulluğu erkeklere göre daha derin boyutlarda yaşadıklarını göstermektedir. Kadınların bedenleri, duyguları ve düşünceleri çok fazla zarar görmektedir:

“...Kadın aç kali soğukta kali çalışı dert çeki zor kadına daha ne zor olmucu (olmayacak) yav kadın diyin sen kadın kolay şey mi öle (öyle) kadın dağ taşı (taşıyor) sırtında kimsenin haberi olmi. He yaşiler elbet...diyim sana kadın demek her türlü zorluk oli niye...Kadın yemez yedirir, kadın içmez içtirir, kadın giymez giydirir ey kadın kocaya baki çocuğa baki kadın yeri geli atasına baki kadın çalışı daha ne olucu erkek hema(ama) ne olucu yaptı yaptı onun adamlığına bağlı ama yapmaz çekip giderde aha benim oğlum işe getmezse yatarsa acık hanımınlan ilgilenmezse ne olur bu kadın bunalıma girer siniri stresi olur diyim...Kadın çocuk doğuri niye doğuri...o doğurma nasıl zor bilin mi ölsen daha eyi erkek ne edi gendine dert etmi...” (K29, 52, ilkokul, dul, kiracı).

Erkek ve kadın yoksulluğundaki farklılıklar, temel olarak eşitsiz toplumsal cinsiyet rollerine bağlıdır:

“...Mesela evdeyim bakıyorum bir yemek yapacam mesela bu yok şu yok ben sonuçta kadın olduğum için ben yemek yapıyorum ben elbiseleri yıkıyorum mesela bakıyorum kaliteli bir deterjan yok ya bakıyorum bir halım yok ya da işte mutfığa ben giriyorum buzdolabına bakıyorum acep dolapta ne var ne yok diye mesela erkekler öyle değil eşyalar mutfak ev temizlik yemek erkeğin umurunda değil...” (K26, 28, okur-yazar değil, evli, ev sahibi).

Yoksul kadınlar, ev içi işlere yoğun emek harcamaktadır. Kadınlar çalışmalarının yanında, ev içi işleri (ev temizliği, yemek pişirmek, çamaşır ve bulaşık yıkamak, alışveriş vb.) ile bakım işlerini (muhtaç bireylere bakmak, çocuk yetiştirmek vb.) gerçekleştirmektedir.

2.4.4. Kadınların Deneyimlerinde Çalışan Kadın Yoksul Olmak

Çalışan kadın yoksulluğu, kadınların kendi durumlarını genel olarak iyileştirememek ve verilen onca çabaya rağmen emeğin yorgunluğuyla “aç” kalmak anlamına gelmektedir. Bazı katılımcılar, çalışan yoksulluğunu “ucuza çalışmak”, “aç aç çalışmak”, “yetmiyordur”, “her şeyden mahrum olmak” ve “boşa kürek çekmek” şeklinde ifade etmişleridir. Bazı katılımcılar için de çalışan yoksulluğu, uzun saatler çalışmaya rağmen hayatını idame ettirebilecek kadar kazanamamak anlamına gelmektedir. Katılımcıların aşağıdaki anlatıları, çalışan kadın yoksulluğunun açlıkla, emeğinin karşılıksız kalmasıyla özdeşleştirildiğini göstermektedir:

“...Çalıştığının karşılığını tam alamayan kişi gelir aklıma ben yani kendim öyleyim ama genelde fabrikada çalışan insanları böyle görüyorum çalıştıklarının çok karşılığını alamıyorlar düzen öyle düzenden kaynaklı oranın düzeni öyle o kadar çalışıp çok da bir şey almıyorlar...” (K9, 16, lise, bekar, kiracı).

“...Çalışıp da geri arkana dönüp baktın mı bişey kalmadı mı kötü. Çalışıyorsun ama meydanda bir şey yok...” (K12, 45-50, ilkokul, evli, ev sahibi).

“...Çalışan yoksul zaten çalışsa çalışsa eline bir para geçmiyor istediği kadar çalışsa kendini istediği kadar zorlasa mesailerine kalsa gecesini gündüz etse ne kadar çalışsa da yine de elinde bir toplu para biriktiremiyor mesela bu çok çalışsa da olmuyor az çalışsa da olmuyor bir türlü eline para geçmiyor

çünkü tek kendi için çalışmıyor mesela ailesini düşünerek çalışıyor geleceği düşünerek çalışıyor ne kadar çalışsa da bir türlü olmuyor...” (K19, 18, lise, bekar, kiracı).

“...Boşa kürek çekmek benim için neye kürek çekin mesela boşa...” (K28, 37, ortaokul, dul, kiracı).

Bir işte çalışıyor olmak, kadınların yoksulluklarını değiştirmedeği gibi, çalışarak ortaya koydukları emeğin de bir değeri olmadığını göstermektedir. Kadınlar çalışan yoksulluğunun nedenlerini düşük ücretler, hayat pahalılığı ve hane giderlerinin yüksekliği olarak açıklamaktadır:

“...Bir aylıkla geçinebilecek zaman değil bana yetmiyor bu para tabi ki bende çalışan yoksulum ya benim de yetmiyor bir şekilde yetmiyo...” (K7, 60, ilkokul, dul, kiracı).

“...Mesela ben çalışıyorum. Çalıştığım halde yoksulluk görüyorum. Bir desteğim yok bir yardım yok sahip çıkılım yok kendi ayaklarımın üstünde durmak eskisi kadar kolay değil. Her şey pahalı oluyor zor... Mesela ben 3-4 gün gidemedim işe beni aradı dediler ki bak seni işten çıkaracaklar gelmiyorsun elim iyi olamıyor ki şuramda toplanıyor burası uyuşuyor kalıyor yani elim kilitleniyor açılmıyor artık soğuşa da gelmiyor ilaç ilaç... Gelirim diyorum ben zor da olsa mecbur gideceksin. Sinir sıkışması var damarlarım tıkalı ameliyat edilecek ameliyat ediyorsa ben ne yiyeceğim içeceğim doktora durumu anlattım ilaç verelim dedi biraz kullan yani kolum çok kötü zorluğa gelmiyor artık işler de zorlaştı kolay ekmek mi var artık yok... İşi yapıyoruz mecburuz yani nereden kazanacaksın yoksa?..” (K15, 28, okur-yazar değil, dul, kiracı).

Kadınların, çalışmalarına rağmen yoksullukları devam etmektedir. Katılımcılar, yoksulluğun getirdiği farklı sorunlar karşısında pek fazla çözüm üretememektedirler:

“...Evet, bende öyleyim anlatım işte iki kişi çalışıyoruz adam bi de ben gene de fakiriz yani yetmiyor nasıl yetmiyor işte elimizde hiç para kalmadı şu güne kadar...hem çalışıyoruz kadın olarak hem böyle yokluk içinde hayatı yaşamaya çalışıyoruz... benim gibi olanları da görüyorum mesela üzüliyorum günahım geliyor bizim gibilere yani hayatları zor oluyor çok aşırı zor oluyor. Mesela biraz zengin olsam biraz param olsa derim kadınlara benim gibi olan kadınlara al bu parayı git ihtiyaçlarını gör, yardım ederim...” (K26, 28, okur-yazar değil, evli, ev sahibi).

Çalışan kadın yoksulluğu, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler zemininde şekillenmektedir. Bu durum kadınların işten önce ve sonrasında devam eden ev içi emek yoğun işlerin oluşturduğu ağır yüklerden ortaya çıkmaktadır. Kadınlar, işten eve geldiklerinde de ev işlerinde (yemek, bulaşık, temizlik, alışveriş ve çocuk veya yaşlı bakımı) çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Uzun çalışma saatlerine dayalı bu çift vardiyanın kadınlar üzerinde derin fiziksel, psikolojik ve sosyal etkileri söz konusudur. Toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünde erkekler geleneksel olarak ev işlerinden muaf tutulmaktadır. Bu durumun kadınlar için ağır bir yük oluşturmaktadır:

“...Zor işe gidin çalışın gelin evde çalışın ha ben şimdik çalışmım gelin var evde amma çok yaşadım bunu yav misal işe gidicin kalkın sabah acık ev düzenli olsun diyin çay kahvaltı diyin gidin işe acık geli yemek yapın, temizlik yapın bazı zaman misafir geli zor çok zor oli...” (K29, 52, ilkokul, dul, kiracı).

“...Param yoktu bir ay işe gidim gelim yorgun üstüne bazen anneme de yardım edim evde ama erkekler gelince abim mesela o yemeğini yiyiyor televizyonun karşısına geçip çayını bekliyo ben gidiyom ona mı hizmet edim ama edim işte...” (K8, 17, lise, bekar, kiracı).

“...Zor, kötü dediğim gibi her konuda eziliyorsun hem çalışıp hem yoksul olmak kadın olmak felan eziyolar yani insalar. Şey genelde bizim mahallenin ya da işte bizim ailenin bi lafı var ‘çalışan kadın değişir falan diye’. Herkesin öyle bir düşüncesi var ki bizim ailede de hiçbir kadın çalışmaz kızda çalışmaz ve sadece ben çalışıyorum ve hep bu düşüncedeler ve ben ne zaman güzel giyinip süslenip püslenip bir yere gittiğim zaman arkadaşlarımla gittiğim zaman işte bak bu işe gidiyor değişti diyorlar. Ama ben işe onun için gelmiyorum ki benim ihtiyacım var ben işe bu yüzden geliyorum. Ama onların düşünceleri çok farklı. Eve gelince iş devam ediyor mesela kimse demiyo ya bak helal olsun hem çalışıyor ailesine destek oluyor hem annesine yardım ediyor halı yıkıyor. ...” (K22, 17, lise, bekar, kiracı).

Kadınların ekonomik olarak bağımsızlıklarını kazanmalarının önündeki engellerden birinin ataerkil aile yapısı ve çevre baskısının olduğu görülmektedir. Kadınlar, ataerkil yapının geleneksel baskısıyla sürekli olarak karşılaşmaktadırlar:

“...Zor ve dışardan görünümü çok kötü bişey çok kötü yani, mesela kendimden hep örnek verim başkalarından değil, mesela çalışıyorum sabaha çıkıyorum mesela servise binsem bile bu kimin arabasına bindi oluyo iş karanlık çöktüğü zaman evime girdiğimde bu acaba nerden geliyor bir yere gitceğimiz zaman da aynı şekilde oluyo. Bide işten sonra geliyom kızım ile ilgileniyom onun işleri oluyo anne zaten usanmış oluyo bir de anneme ev işinde yardım ediyom mesela ben keşke ev diye bir şey olmasa diyom niye ev işleri felan zor bazen konuşurken uyuduğum oluyo herkes yani ailem bana gülüyo...” (K23, 23, ortaokul, dul, kiracı).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadınların sadece çalışma hayatında karşılaştıkları bir durum olmamakla beraber geleneksel çevre baskısı da çalışan kadın yoksulların önündeki zorluklardan biridir. Kadınlar hem iş hem de ev yükünü beraber üstlenmek zorunda kalmışlardır. Bu çifte vardiya, çalışan kadın yoksulların aşırı iş yükleri ile uzun saatler çalışmak zorunda kaldıklarını gösterir. Aşağıda yer verilen katılımcıların anlatılarından da görüldüğü gibi, kadınların işten sonra da bakım hizmeti ve ev işleri gibi yoğun emek gerektiren işlerde uzun saatler çalıştığı anlaşılmaktadır:

“...Benim için bu zorluklar valla zor olan sürekli çoluk çocukla uğraşıyorum bi yandan çalışım yoruluyorum artık bende tükenim. İşe git işten gel aynı işi evde de yap. Sabah mesela işe gitmeden önce erken kalk evin işlerini bitir çocukları hazırla okula gidiciler ondan sonra geri kalk işe git tabiki de zor yani...” (K1, 30, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Yav benim ev işlerim var bak işte şimdi evde iş yaptım geldim, yani hem çalışıyorsun bir taraftan yetmiyo bir taraftan her bir şeyin hesabını da tutumak zorunda kalıyon. Kadın başına bunların hepsi sırtına biniyo. Sonra bir de eşin olmazsa veyahut eşin işe yaramazsa öyle bütün yük kadının sırtına biniyo kadın da ne yapabilir yoksulluktan mı çeksin, çalışsın mı eve mi baksın, dilensin mi? çocuklar var, hem yemek yap hem çalışırsın yani benim bu sorunun pek yok ama kadınların diğer kadınların var...” (K7, 60, ilkokul, dul, kiracı).

“...Her şeyden önce bir kadın olduğum için çok zor. Belki erkek olsaydım bu kadar zorlanmazdım ben erkeğim derdim çalışırdım düşünmezdim... Hakkımı da vermiyor, bide eziliyorsam daha üstüne beni hor görüyorlar bütün bunlar zor yani çok zor...” (K26, 28, okur-yazar değil, evli, ev sahibi).

Kadınların ev içi işlerden sorumlu tutulmaları ve erkeklerin bu konudaki ataerkil tutumları, çalışan kadın yoksulluğunun toplumsal cinsiyet temelli yönünü ortaya koyar. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin neden olduğu dezavantajlılıklar, çalışan kadın yoksulların yoksulluktan kurtulabilmek için daha fazla çaba sarf etmelerine neden olmaktadır.

2.4.5. Çalışan Kadın Yoksulların Gündelik Hayat Pratikleri ve Yaşama Stratejileri

Eril tahakküm, kadınları her türlü faillikten yoksun bırakmaktadır. Kadınların gündelik hayat kurgusunun nasıl ve ne şekilde inşa edildiğini anlayabilmek için toplumsal cinsiyet perspektifi önemlidir. Bu çerçevede Dorothy Smith’e atıfla Gardiner’in (2016) belirttiği gibi toplumsal cinsiyeti, “kadınların deneyimlerinin belli yerel tarihsel alanlarını cinsiyetlendiren toplumsal ilişkileri inceleyerek, özgüllükleri koruyarak, soyut ve bütünsel olarak değil, çoklu ve bazen çelişkili ilişkiler olarak içeriden ele almaktır” (2016: 262). Gündelik hayat, belirli toplumsal aktörlerin rutin, ancak oldukça ustalık gerektiren pratikleri ve hünerleri aracılığıyla üretilir (Gardiner, 2016: 267). Dorothy Smith’e (1987) göre, gündelik yaşam dünyası kendi içinde tamamen anlaşılabilir değildir. İçinde ne tümüyle bulunan ne de görünür olan toplumsal ilişkiler yoluyla örgütlenir (Smith’ten akt. Gardiner, 2016: 270). Kadınlar ev dışında çalışma yaşamına katılmalarına rağmen, kamusal alanlar hala erkek egemenliğindedir. Katılımcıların ev dışında, uzun saatler boyunca çalışmasına rağmen yoksulluktan kurtulamaması, gündelik hayat pratiklerini belirli alanlarda yoğunlaştırmalarına neden olmaktadır. Düşük ücretler, belirsiz izin veya tatil günleri, aile, yakın akraba veya komşuların geleneksel toplumsal cinsiyet yargıları ve katılımcının kendisini toplumsal olarak yeniden üretebilecek kaynaklardan yoksun oluşu, beraberinde sosyal izolasyon veya toplumsal tecrit getirmektedir. Katılımcıların ev dışında herhangi bir sosyal etkinliğe dâhil olma veya yakınlarıyla ilişkilerini sürdürebilme olanakları oldukça düşüktür. Çünkü katılımcıların çoğunluğunun yaşadığı ataerkil aile yapısı, kadınların kamusal hayatları önünde bir engeldir. Bununla birlikte hane halkında çok sayıda ve küçük yaşta çocukların bulunması, ailede bakıma muhtaç bireylerin varlığı, aynı zamanda “parasızlık” faktörü, kadınların yaşam alanlarını ve toplumsal pratiklerini sınırlamaktadır. Kadınlar günlerini hem bir işte çalışarak hem de işten sonra da ev işi olarak yemek yapma, bulaşık, çamaşır, yatakları toplama, temizlik, alışveriş, çocuklara bakma, yaşlı veya hasta bakımı, evde ek iş olarak üretim yapma vb. sayısız işlerde çalışarak geçirmektedirler:

“...İşe gidim sabah kalkım aha bunların (çocukların) okul gıyafetlerini hazırlım, acık kahvaltı koyım sonra koşa koşa servise sonra işe başla akşama kadar çalışım sonra altıda gelim yemek yap çay yap derken uyukluyorum minderin üstünde hemen. Evde temizlik yapım, genel bir temizlik yani evin her yeri olur. Çocuklara banyo yaptırım...Böyle gider belki akşam biraz erken işim biterse acık yatım öyle...” (K28, 37, ortaokul, dul, kiracı).

“...Valla bir günümü çalışarak geçirim şu kadınlar bir günümüzü çalışarak geçirir sabah kalkık sekizde işe başlık tabana kaçım mesele daban baskısına gidim ütü yapım. Akşam altı buçukta çıkık yedide sekizde evde olik yemek yemek yapmak derken aha saat dokuz oli. Çalışmadığım günlerde evde iş tutim bir haftanın işini mesela salon yıkım, makine, ev temiliği yapım, mutfığı temizlim sağı solu temizlim...böyle yani...” (K5, 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Bir gün ne yapıyorum, burda çalışıyorum akşam gidiyorum evimde dinleniyorum, bir şeyler yapıyorum biraz kızıma yardım ediyorum temizlik bulaşık belki sonra yatıyorum. Çalışmadığım günler de dinleniyorum Pazar günü yani dediğim gibi evde pek iş yapmıyorum çünkü kızım ve gelinim var. Doktora götürüyorum, ilaçlarını alıyorum...” (K7, 60, ilkokul, dul, kiracı).

Kadınlar işten geldikten sonra da çalışmaya devam etmektedir. Kadınlar ev işlerinde çalışmanın yanı sıra, ev içinde çocuk ve bakıma muhtaç bireylere duygusal destek sağlayarak onlara zaman ayırmaktadır:

“...İşe gidim gelim çocuğa bakım onun karnını doyurım kendi karnımı doyurım bulaşıkları yıkım ev temizliği yapım bazı komşulara yardıma gidim onlar ceviz kırıyorlar giderim onlara yardım ederim...Sabah kalkım çocuğa hemen bir şey yedirim öğlen için de bir şey hazırlım komşuya verim versin çocuğa diye sonra işe gidim çalışım akşam oli eve gelik çocuğu alım komşudan yemek yedirim bende yiyim sonra belki komşuya giderim bir çay içmeye belki uyuruz böyle geçi. Çalışmadığım zaman olmiki (olmuyorki) işe gitmezsem fıstık alım kırım. He çuvalı on kilo oli on kilosunu yirmi beş milyona (25 TL) kırık ekmek alım yoğurt alım çocuğa on kilo ama nasıl on kilo çuval dolu oli elli kilo gibi. Sonra temizlik yaparım, sobanın içini temizlerim komşu halı yıkarsa yardıma giderim öyle geçip gidi akşam oli işte...” (K30, 29, ilkokul, dul, kiracı).

Kadınların gündelik yaşam pratikleri, mahalle ve komşuluk ilişkileri hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Geleneksel yoksullukta yoksul olanların kent ve toplumla bütünleşebilme olanakları bir açıdan formel ve enformel ilişkiler ağı sayesinde gerçekleşmektedir (Buğra ve Keyder, 2003). Ancak günümüz yoksulluğunda bu olanakların ortadan kalktığı ve yoksulların toplumla bütünleşebilmelerinin bir yolu olan akrabalık, hemşerilik, komşuluk ve enformel ilişki ağları zayıflamış veya ortadan tamamen kalkmıştır (Buğra ve Keyder, 2003: 23; Işık ve Pınarcıoğlu, 2021: 68-72). Yılmaz (2008), yaşanan bu dönüşümü ifade etmek için eski modeli “içermeci bütüncül yoksulluk”, yeni modeli ise “dışlayıcı bütüncül yoksulluk” olarak adlandırmayı önermektedir (Yılmaz, 20008: 133). Yine Yılmaz’a göre, bu kavramsallaştırma aynı zamanda şunu görmemize olanak tanımaktadır:

Türkiye’deki genel yoksulluk modeli değişmemiştir ve yoksulluk toplumun genelindeki yaygınlığını sürdürmektedir; bununla birlikte, sosyal tabakalaşmanın en alt tabakasındaki bir kısım yoksulun hayat koşulları kötülemekte ve sosyal dışlanma şeklinde adlandırılabilir bir konuma itilmektedir. Daha açık

bir anlatımla, eskiden geçerli olan ve büyük oranda enformellikten beslenen toplumsal içirme (bütünleşme) unsurları en alttakiler için artık aynı işlevi görmemektedir. (Yılmaz, 2008: 133).

Kadınların aşağıdaki anlatıları da eski yoksullukta geçerli olan komşuluk, akrabalık ilişkilerinin yardımlaşma ve dayanışma örüntülerinin, yoksulluğun tüm kesimleri giderek içermesinden dolayı aşındığını ortaya koymaktadır:

“...Öyle bir şey yok onlar 20 sene 30 sene önce vardı şimdi öyle bir şey yok. Millet kendine yetmiyor. Ben şimdi evime alıyorum o bana yetmiyor ben karşıya nasıl vereyim onu...” (K21, 49, ortaokul, evli, kiracı).

“...Valla mahallede komşuluk ilişkilerim iyi yani gidip gelme pek olmaz ama öyle bazen mahallede otururuz çay falan içeriz ama bir yardım falan olunca kimse şey yapmaz mesela kardeşim ameliyat olacaktı annem bulamadı bir yerden babamda komşudan isteyelim dedi annemi gönderdi ama vermediler sonra babamda kızdı bizde bir şey olursa vermeyelim dedi...” (K13, 18, lise, bekar, kiracı).

Anlatılarda, yoksul kişilerin içerisinde bulundukları ağlarda yer alan kişiler ile benzer bir yoksulluğa sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu durum günümüzde, yoksulluğun aslında hem giderek geniş kesimleri etkisi altına aldığını hem de bu kesimlerin kendi aralarında oluşturdukları ağ ve ilişkilerde bir çözülmeye yol açtığını göstermektedir. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder’in de (2003) ifade ettikleri gibi, günümüz yeni yoksulluğunda dayanışma ağları ve komşuluk ilişkileri giderek çözülmektedir:

“...Onlara da yani herkese Allah yardım etsin şimdi geçim o kadar zor ki herkes ailesine göre yarım yırtık yapıp yediriyor. Bazen benim sofradan aç kalktığımda oluyor. Çocuklarım doysun diye komşularım bana ne oluyor bak arada çayım olmuyor istiyorum veriyorlar sağ olsunlar. Yer geliyor şekerim olmuyor istiyorum veriyorlar ama şöyle bir kendine düşünüyorsun ne zamana kadar istersin? Çünkü zaten senin kimsen yok yardım edenin de yok o da bir yere kadar. Komşu komşuya da iyi olmalı birbirinden helallik almalı gördükleri kadar ne yapacaklar başka bir şey yapamazlar belki onların da eşleri izin vermez zaten çünkü o da kadın kadını anlar...” (K15, 28, okur-yazar değil, dul, kiracı).

Katılımcılar zor ve sıkıntılı durumlarda genel olarak kendilerine en yakın gördüğü kişilerden yardım istemektedir. Genellikle kadınların yardım istedikleri bu kişiler yine kadınlardır. Katılımcılar için yardım istedikleri kişinin kadın olması, kendilerinin daha iyi anlaşılabilceği düşüncesinden kaynaklanmakla beraber yardım istediği kişinin erkek olması dâhilinde “karşılıklı ilişkisinde” (Buğra, 2021: 23-24) gelişebilecek tatsız olaylardan kaçınmak nedenidir. Kadınların çoğunluğu zor ve sıkıntılı durumlarda ilk önce kimseden yardım istemediğini ancak acil durumlarda sorunlarla baş edemeyeceklerini kabullendikten sonra en yakınlarından yardım talebinde bulunduğunu aktarmaktadır. Bu kişiler genellikle, anne, kız kardeş, kadın arkadaş, “başka çare” kalmadığında ise babaya başvurulmaktadır:

“...Kime giderim mesela hani yapabildiğim kadar gücümün yettiği kadar kendim çözmeye çalışırım önce sonra da babama anneme felan mı söylesem diye düşünüyorum. Ama bakıyorum onlar da benim gibi fakir ben kalkıp o sıkıntıyı elimden geldikçe kendim çözmeye çalışıyorum onlarda yardımcı olursa oluyorlar ellerinde yoksa yapacak bir şey yok. Babama giderim kız kardeşlerim var onlardan yardım

isterim. Kız kardeşim var onunla paylaşırım her şeyimi ona ağlarım o da bana ağlar anlatır...” (K26, 28, okur-yazar değil, evli, ev sahibi).

“...Sıkıntı olduğunda kimseye gitmim içime atım kimsele paylaşmım. Çünkü karşıyı da üzmem istemim mesela annem var mesela çikim bir iki sohbet edim diyim geri inim çünkü annemde rahatsız üzmem istemim. Diyim kendi kendime öyle ağla sızla düşün yat ağlıyorum işte...” (K1, 30, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Daha çok annemle paylaşırım bir de arkadaşım var onunla paylaşırım. Annemden yardım isterim annemde yoksa arkadaşşımdan isterim onun dışında zaten kimse yok...” (K13, 18, lise, bekar, kiracı).

“...Ya ilk başta kendim çözmeye çalışıyorum baktım olacağı yok ailemden birinden yardım almaya çalışırım ama genelde kendim halletmeye çalışıyorum...” (K19, 18, lise, bekar, ev sahibi).

Katılımcıların herhangi bir sorunla karşılaşmaları durumunda pek fazla çözüm geliştiremedikleri gözlenmektedir. Kadınlar sorunlar karşısında çözüm üretmedikleri için bu sorunların yarattığı ekonomik, sosyal veya psikolojik etkilerini tek başına yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Kadınların yaşamış oldukları gelir yetersizliği ve kaynakların yoksunluğunun yanı sıra sosyal ağ ve ilişkilerinin de sınırlı olması, katılımcıların sosyal sermayeden yoksun olduklarını göstermektedir. Diğer taraftan kadınların sıkıntılı ve zor durumlarda yardım veya destek isteyebilecek sosyal ağlarının sınırlı olması nedeniyle genellikle bu tür durumlarda pek fazla bir şey yapmadıklarına rastlanmakla beraber, aynı zamanda “çaresiz” kaldıkları da gözlenmektedir:

“...Çok kötü hissedim çare bulamım ki öyle oturim ağlim çareyi kimde aricim (arıyacağım) diyim... Can sıkıntısı oli işte moralim bozuli. Evde oturim gendi gendime... Gendi gendime bağırım stres edim işte çözüm nasıl üreticik işte hiçbir çözüm üretemikkine (üretemiyoruz ki) ...” (K5, 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Çare ne bulucumkine (bulacağım ki) iki maddeciylen (uyuşturucu bağımlısı) ne yapıcım... herif desen yati akşamaça çare çalışım gene de çare olmi zaar (galiba)...” (K6, 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“... Çare yok bulamık...giden yıl ekmek yoktu bulamadıkdı akşamaçe evde aç kaldık herifi deli oldu yok çünkü ne yapıcın sonra getti dışarı bir yerleri gezdi bir kapıda kuru bayat ekmek asmışlar onu getirdi acık kötü tarafını temizledik makarna bulduk bir yerden öyle karnımızı doyurduk...Çare bu...” (K17, 43, okur-yazar değil, evli, kiracı).

Bazı katılımcıların, sorunlar karşısında daha aktif davrandıkları ve farklı çözüm arayışlarına girdikleri gözlenmektedir. Bu çözümler arasında yakın çevresi veya tanıdıklarından fikir veya maddi destek almak ya da borçlanmak gelmektedir:

“...Çare borç alım komşudan gidim öte berimi alım yok komşuda da yoksa almım taş koyık karnımızın üstüne yatık. Böyle he...” (K16, 43, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...Kart işte birkaç kartım var onlarla dayanıyorum...” (K20, 40, ilkokul, evli, kiracı).

“...Yani borç alarak çözüm üretiyorum ya da işte ödünç alıyorum arkadaşşımdan annemden falan derken böyle çözüyorum olursa çok zor falan arkadaşşıımın kredi kartını kullanıyorum...” (K22, 17, lise, bekar, kiracı).

“...Kredi kartı başvurusu yaptım bunun için hani bir sıkıntı olursa çaresiz kalmıyayım diye...” (K23, 23, ortaokul, dul, kiracı).

Güvencesizlik ve düşük ücretin yanı sıra, toplumsal cinsiyet kuralları da kadınların dezavantajlılığını katmerli hale getirmektedir:

“...Şu an en büyük sıkıntı işte kardeşim ameliyat olacak onun bıçak parası var nasıl edicik bilmim. Babam sigorta yapmıyor işi bıraktı o sonra işsizlik maaşı alamaya başladı sonra gene bir yere işe girdi işsizlik maaşı kesilmesin diye sigorta yapmadı onun yerine elde para ali işte biraz fazla geçiyor öyle eline...” (K13, 18, lise, bekar, kiracı).

“...En büyük sıkıntım sadece oğlumun borcunu ödeyeyim kafam rahat etsin. Kimseye muhtaç olmamak elimden geleni çabalıyorum. Karşılayamıyoruz. Nasıl mesela benim oğlan da çalışıyor cebinde şu anda bir kuruş parası yok. Ben de bugün çalıştım 700 kâğıt (TL) haftalık aldım o da bir ayda bir sefer alıyorum. Ben de mesela dul aylığımı 2 ayda bir sefer alıyorum. Para konusunda geçimim zor...” (K18, 55, okur-yazar değil, dul, ev sahibi).

“...Maddi yönden çok zordayız yani benim kredilerim var. Borcum var. Kızımı evlendirdim. Ayda 5 binden fazla ödemem gerek benim aylığımı aşıyor yani öbürlerini korsan Aylığımı aşıyor zaten borçlarım...” (K21, 49, ortaokul, evli, kiracı).

“...En büyük sıkıntım valla evimiz olsun istim kiralar yen yüksek yetiştiremek valla...” (K28, 37, ortaokul, dul, kiracı).

“...En büyük sorunum en büyük derdim aha şu hayatı bir sıvatsam var ya başka bir şey istemim...Bahçe yav çamur oli kışın günü çamur mırık (toz duman) oli don atıyo sonra çamur oliyo ev kalmıyor artık çamurdan aha şurayı sıvatsam bende yapamım gücüm yetmi işte...” (K2, 46, okur-yazar değil, dul, ev sahibi).

Enformel çalışma koşulları ve hane yapısı özellikleri, kadınların yoksulluktan kurtulmalarının önünde büyük engeller oluşturmaktadır.

2.4.6. Çalışan Kadın Yoksulların Yoksullukla Başa Çıkabilme Stratejileri

Katılımcılar, bireysel veya hane düzeyinde temel ihtiyaçlarını karşılamakta aşırı zorlanmaktadırlar. Kadınlar temel ihtiyaçlarını karşılayamadıklarını ve bu nedenle ihtiyaçlarını ya ertelediklerini ya da kısıtladıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle giyim veya sağlık ihtiyaçları ertelenmektedir. Gıda konusunda “kıt”, “idareli” ve ölçülü”, söylemlerle “kısıtlama”ya gittiklerini ifade etmişlerdir. Kadınlar için beslenme ve tüketim “açlık” ve “yarı tok” şeklinde yaşamak anlamına gelmektedir:

“...En başta dediğim gibi mümkün değil zaten unu alıyorsam diğeri kalıyor diğeri alıyorsam diğeri kalıyor mümkün değil zaten dört bine zaten hiç kimse karşılayamıyordur. Yani bir tek ben değil yoksul olan herkes benim gibidir eminim...” (K25, 45, ilköğretim, dul, kiracı).

“...Bazılarını alıyoruz bazılarını alamıyoruz. İdareli bir şekilde kullanıyoruz bazen de aylarca almıyoruz bekletiyoruz sonra unutmış gibi yapıyor annem almıyoruz...” (K24, 19, lise, bekar, kiracı).

“...Zor yani karşılamık karşılamıyokkine ne geliyor ki ya hafta getirik çocuk zaten 200 300 kâğıt (TL) getiri e onla ucu ucuna harçlım artık benimki de çocukların masrafı oli ona gidi birden harçlasam sabah

yetişemek yok ne yapalım. Yani yemekte pişremik zatene o pahalı oluyor yerine kahvaltılık indirik yumurta ekmek öyle işte bazen oluyo yemek pişremiyoruz para olmuyo pişremiyoruz...” (K2, 46, okur-yazar değil, dul, kiracı).

Yüksek sosyal riskleri ve sağlık tehditleri içeren temel ihtiyaçların karşılanamaması durumu, etkileri ve sonuçları bakımından özellikle kadınlar, çocuklar, yaşlı ve engelliler üzerinde ağır hasar bırakabilmektedir. Güneş’e (2014) göre, “hanenin geçimi, hanenin sahip olduğu maddi ve maddi olmayan toplumsal kaynaklara ve yaşam için gerekli faaliyetleri gerçekleştirme kapasitesine bağlıdır” (2014: 96). Katılımcıların bu temel yapabilirlik kapasiteden yoksun olmaları, aynı zamanda yoksulluktan kurtulabilme olanaklarını da sınırlandırmaktadır. Bu açıdan katılımcıların yoksul olan birisinin yoksulluktan kurtulabilmesine yönelik verdikleri yanıtlar, genellikle olumsuzdur:

“...İmkân olmazsa heçbir şey yapamazsın böyle...Aynen böyle oturursun, açta olsan oturursun, susuz da olsan evinde böyle oturursun...” (K5, 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Yok hayır kurtulamaz her şey çok zor para kazanmakta çok zor kendinizi öldürseniz de yok... Hiçbir şey yapılamaz...” (K14, 16, lise, bekar, kiracı).

Yoksulluk durumu katılımcıların tüm varoluşunu etkilemektedir. Bir katılımcı ise gerçekten hane düzeyinde çalışarak yoksulluktan kurtulabilmenin mümkün olduğunu ancak hanedeki çalışma çağında olan diğer yetişkin üyelerin çalışmaması neticesinde böyle bir durumun pek de mümkün olmadığını ifade etmektedir:

“...Valla çalışırsa elini de tutarsa kurtulabilir... Benim alıştığım 900 kağıtlan (TL) ben ne yeti bana onlan ne kurtulucum ney kurtulucum ki...” (K6, 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“İyi gelir getirici işlerde çalışmak” yoksulluktan kurtulmanın ya da içinde bulunulan yoksulluğu azaltmanın bir yolu olarak görölmektedir. Katılımcılar, yoksulluktan kurtulabilmenin yolunun ancak düzenli bir iş, düzenli bir gelir ve yüksek ücretler olduğunu belirtmektedir. Yoksulluktan kurtulmalarının önündeki engeller, düşük ücretler, düzensiz gelir, eşişsiz paylaşım ve emeğin karşılığını alamamaktır:

“...çalışırsa kurtulabilir yaptığı işe bağlı yaptığı iş verim para getirmeyecek ise yoksul olmaktan kurtulamaz eğer bir üst seviyelerde çalışırsa ya da mesleğini yükseltirsen yoksulluktan çıkabilir yani düzenli bir şekilde çalışması gerekiyor geceli gündüzlü çalışıyorsa da eline para geçmiyorsa o yanlış bir çalışma şekli çalışıp düzenli ve paranın nasıl geleceğini verimini nasıl alacağını düşünerek çalışırsa o parayı getirebilir onun için benim için düzen daha önemli yani düzenli değil tabii ki de çünkü şöyle bir şey işçilerle patronlar arasında patronlar kendi çıkarını düşünüyor işçiler de ben para kazanayım diye gücünün verdiği bütün gücünü vererek çalışıyor ama eline bir şey geçmiyor. Onun için hiçbir şekilde düzen yok eşişlik yok...” (K19, 18, lise, bekar, kiracı).

Kadınlar, ek gelir kazanma ve harcamaların kısılması gibi stratejiler uygulamaktadırlar. Ek gelir için kadınlar ceviz kırma, fıstık kırma, bobin ayıklama, biber sapı çekme ve dikiş nakış işleri de yapmaktadırlar:

“...Yiyecekten kısıyorum fazla bir şey almıyorum...sağa kaçıyoruz çalışıyoruz sola kaçıyoruz çalışıyoruz. Ceviz kırıyoruz fıstık kırıyoruz, onları yapıyoruz işte evde boş kaldığımız zaman el iş el işi yapıyorum...” (K18, 55, okur-yazar değil, dul, ev sahibi).

“...Annem bazen fıstık getirirse onu kırarız on kilosunu beş milyona (TL) on kilo diyorlar ama bence o çuvala elli kilo yalan akşama kadar annem dişiyle çekiçe kırıyor bende acıyorum kadına onunla kırıyorum akşam bir saat...” (K22, 17, lise, bekar, kiracı).

Yoksullukla baş etmek için yeni kıyafetler almak yerine, eskiler tamir edip giyilmektedir. Ek bir gelir sağlamak ve yakacak elde etmek amacıyla, eve ek iş olarak ceviz kırma ve ceviz ayıklama işleri alınmaktadır. Bu faaliyetlere rağmen yine de yoksullukla baş edilmemektedir:

“...Gücümün yettiği kadar baş etmeye çalışıyorum bu kadınlık halimle ama gene de baş edemiyorum. Zor yani baş edilmiyor kısıyorum her yönden kısıyorum yemeden içmeden, elbiseden, şahsımdan. Çalışıyorum yani zaten fakirlikle baş etmek istemeseydim gidip çalışmazdım. Baş etmek için çalışıyorum. Kocama dedim adam ben çalışayım ki belki bu fakirlikle biraz baş ederiz, biraz geçimimiz olur, biraz elimiz rahatlar ama bakıyorum adam da ben de çalışıyoruz ama yine de bu fakirlikle baş edemiyoruz her şeyden mahrumuz bir şey değişmiyor... Mesela kendime ayakkabı alacam ihtiyacım var ama almıyorum eskisini giyerim diyorum ya da kendim tamir ediyorum, etek alacam mesela almıyorum bu eski etekle bir yıl daha geçiririm diyorum yama yapıyorum. Kunduraya gitmezsem yapıyorum mesela kadının mesela mahallede ceviz dağıtıyorlar, çocuklara okula gönderiyorum, sonra gidiyorum bir iki çuval ceviz getiriyorum, fındık var fıstık var kırılıyor mesela getiriyorum kırıyorum. Cevizlerin kabuğunu soba için kullanıyorum onunla ekmek yapıyorum. Çuval ile kırıyorum bir çuval elli kilo valla çuvalını on milyona kırıyorum valla ben ortalama sabahtan akşama kadar bir bir buçuk çuval kırıyorum acele acele yapıyorum hepsini tek tek kırıyorum hepsini tek tek ayırıyorum...” (K26, 28, okur-yazar değil, evli, ev sahibi).

Katılımcıların yoksullukla baş edemedikleri, kimi zaman “aç kaldık”ları ve bu durumun yarattığı psikolojik rahatsızlığa yenik düştükleri görülmektedir. Kadınların yoksulluğun yarattığı çeşitli psikolojik baskılardan dolayı kendilerini kötü hissettikleri ve aynı zamanda aşırı zorlandıkları gözlenmektedir:

“...Baş edemiyom nasıl baş edecem. Çalışırsen para kazanamırsen bulamıyon ki neye çare bulucan hiçbir şey yapamıyorum çare bulamayınca acık çocuklara çatıyorum bağırıp sızlayıp ağlım (ağlıyorum)... Olursa pişiririm olmazsa nasıl pişiririm demi taş mı kaynatım olursa yersin olmazsa ne yiyeceksin...Biz o gün iki gün aç kaldık... Kardeşimi de aramaya utanim artık hep ondan istim diye valla utanim. Bazı zaman oluyoki psikolojim çok kötü oli. Bir şey alamadığını düşün çok kötü olim yani...” (K2, 46, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...Baş edemim gidim gelim aynı şey bir kez acık şekerle yağ bitti para yok nasıl edim gettim bakkala vermedi. Neymiş zam gelmiş artık borca vermiciymiş eyi tamam dedim geldim komşuya gettim o da dedi benim de az var ne edicin baktım çocuklara yok dedim bön aç yatık dedim su verdim yatırdım kurantaları (çocuklar-aile üyeleri) başka ne edicin. Bazı şo (şu) çocukla ekmek kırıntısı toplık (topluyoruz) satık (satıyoruz) davarcılara başka da bişey yok...” (K16, 43, okur-yazar değil, dul, kiracı).

Geçim sıkıntısı yaşamak kadınların başta sağlık olmak üzere birçok alandaki mahrumiyet durumlarını daha da şiddetlendirmektedir. Geçim sıkıntısı yaşayan birçok kadın fiziksel, biyolojik veya psikolojik rahatsızlıklar yaşamaktadır:

“...Valla abi bana geliyorlar bazen diyorum kızı da kendimi de öldüreyim diyorum sonra günah diyorum cehennemlik olur yetmez gibi bu küçük kızın günahı ne diyim sonra ağlıyorum. Susuyorum çıkıyorum sigara içiyorum damda acık ağlıyorum öyle. Bir kez sinirden dişimle pirket kırdım ısırđım pirketi ne edim allama çok şükür artık öle değil ama zor...” (K23: 23, ortaokul, dul, kiracı).

“...Kötü bir şey yani yetmi bir şey yapamin kadınsın zor oluyo her şey anca ağlarsın ben çok ağladım stres sıkıntı bitmi zor işte...” (K28, 37, ortaokul, dul, kiracı).

“...Geçim sıkıntısı bana nasıl hissettiriyor çok zor gerçekten kötü çoğı zaman mesela bir taze ekmek alıyorum bayat ekmek var ben tazeyi çocuklarıma veriyorum, bayatı kendim yiyorum. Zor gerçekten zor...” (K25, 45, ilköğretim, dul, kiracı).

Katılımcıların anlatılarda, geçim sıkıntısının derin psikolojik ve bedensel sorunlar yarattığı görülmektedir. Bu etkiler, hane reisinin kadın olduğu tek ebeveynli ailelerde yaşayan kadınlarda daha ağır yaşanmaktadır. Saha gözlemlerinden elde edilen veriler, reisi kadın olan hanelerin yoksullukla mücadelede daha fazla zorlandıklarını göstermektedir. Bu kadınların ayrıca hanenin geçimi ve idaresinde yüklendikleri kendi sorumlulukları ve görevleri dışında aynı zamanda eşlerinin ailedeki boşluğunu doldurmaya çalıştıkları da gözlenmiştir. Dolayısıyla reisi kadın olan hanelerde yaşayan çalışan kadınların ev idaresi ve çalışma yaşamı dışında çifte ebeveyn rolünü de yerine getirmeye çalışmaları, reisi kadın olan haneleri diğer hane biçimlerinden farklılaştırmaktadır. Bu durum aynı zamanda çalışan kadın yoksulların mevcut dezavantajlılıklarını daha katmanlı hale getiren bir etmendir.

2.4.7. Çalışan Kadın Yoksulların Formel ve Enformel Dayanışma Ağları ve İlişkileri

Kadınların akrabalık, komşuluk veya hemşerilik ilişki ağlarının çok fazla gelişmediğı gözlenmektedir. Kadınların bazıları iş ya da ev bulmaya yardımcı olan yakın akrabalarından söz etmişleridir. Kadınlar, bazı zamanlar nakdi ya da erzak yardımında bulunan kişilerin varlığından bahsetmişlerdir. Bu türden yardımların arada sırada yapıldığını aktarmışlardır:

“...Kimse gelmiyor insanın evine, fakir mesela ailendekiler bile nahoş görüyor seni bi misafir gelecek ya işte diyor bu fakirdir ben bunun yanına neye gidecem. Bunun evi şöyle böyle bunun parası yok, hor görüyorlar yani sonuçta yani akrabaların bile hor görüyor diyorlar bu fakir parası yok, bir şey indirecem yemek için indiremiyorum...” (K26, 28, okur-yazar değil, evli, ev sahibi).

Bora’ya (2019) göre, “yoksullar arasındaki geleneksel dayanışma ağlarına ilişkin anlatılar, bu ağların insanları bir arada tutan, güçlendiren, kaynakların bazı iç kurallara göre yeniden dağıtımını sağlayan ilişki örüntüleri olduğunu vurgular. Böyle ilişkiler içinde kişiler çeşitli stratejiler geliştirebilirler ve güç kazanabilirler.” (2019: 102). Anlatılar, kadınlar için yardımlaşmayı ve dayanışmayı sağlayabilecek bu tür ilişki ağlarının olmadığını

göstermektedir. Kadınların akraba ve komşularıyla olan dayanışma ağı ve ilişkilerinin sınırlı olması, kadınların içinde bulundukları çevrenin de kendileri gibi aynı sosyo-ekonomik düzeye sahip olmasıyla ilgilidir. Nitekim Bora'nın (2019) da belirttiği gibi "bu daralmada en büyük pay, akrabaların ve komşuların da kendileri kadar yoksul olması ve paylaşılacak bir kaynak havuzunun bulunmamasıdır" (2019: 102). Kadınların akraba, komşuluk ve hemşerilik ilişkileri bulunmasına rağmen yinede kendi aralarındaki yardımlaşmanın ve dayanışmanın yetersiz olduğu görülmektedir. Kadınların ailelerinden de pek fazla destek almamaktadır. Kadınlar, ailelerinin de kendileri gibi yoksul olduğunu ifade etmişlerdir:

"...Komşularım dediğim gibi herkes gendi yağında onlarda da yok...Evin içinde otırım öyle aç mısın tok musun yani öyle eskidendi sorma şimdi öyle bir şey yok...Herkes kendi nefisini düşünür şimdi..." (K3, 48, okur-yazar değil, dul, kiracı).

"...Ailem destek olmuyo onlar da annem var o da garip zaten. Yardıma ihtiyaç duyunca annem yani o daha çok manevi oluyo kız kardeşlerime giderim tabi zamanın da bana çok yardımı dokundular yani şimdi yani herkes durumu zor, çok zor zamanında yardım ettiler şimdi de mecbur onlara giderim eşim para bulamayınca onlara giderim yani şimdi de giderim. Ben buraya eşimin akrabaları aracılığıyla zaten çalışmaya geldim onlar bana iş buldu. Eşim tarafı da bana çok yardım ettiler ben de onlardan çok faydalandım. Başım sıkıştığında kız kardeşlerim var, eşimin tarafı var onlardan yardım isterim işte..." (K7, 60, ilkokul, dul, kiracı).

"...Yok ailem kim verecek hepsi benim gibi kurantalarının (çocuklarının) derdinde. Onlarda kurantasının derdine düşmüş yav zaten fakir olmazsan niye çalışsın ki komşum benden kötü komşum ne olacak bir tanesi dul bir tanesi eyle gariban. Komşumun ne faydası olacak olsa olsa gendine olur. Komşun nasıl olur zengin bir çevrede oturursun senin gibi biri gelir der alın bunları bunları eyle yani. Akrabalar bazıları eyi amma bir faydası yok bazıları zaten zengin onlar bize hiç sahiplenmi bile..." (K17, 43, okur-yazar değil, evli, kiracı).

Katılımcılar, akrabaları ve hemşerileriyle aynı mahallelerde yaşamalarına rağmen, oldukça sınırlı ilişkiler içindedirler. Bazı katılımcılar dâhil oldukları hemşerilik ve akrabalık ilişkileri hakkında oldukça olumsuz yanıtlar verdiler. Bazı katılımcılar ise bu gibi ilişkilere hiç girmediklerini ve girmeyi düşünmediklerini ifade ettiler. Akrabalarıyla ilişkileri çeşitli nedenlerden dolayı iyi olmayan, onlardan yarar yerine zarar gördüğünü (genelde maddi) ya da göreceğini belirten kadınlara da rastlanmıştır. Bu kadınlar için akraba, tanıdıklarının veya hemşerilerin kendileri için ne anlam ifade ettiği sorusuna verdikleri yanıtlar, genellikle olumsuz ve suçlayıcıdır:

"...Ellerinden gelse yidiğim ekmeği elimden almaya çalışırlar... Hiçbirinden bir yardım görmedim. Biz mecbur muyuk diyiler biz mecbur muyuk bakmaya vermeye bir tabak yemek veriler bakım sağda solda haneğini yapiler laf ediler. O zaman almak istemim..." (K4, 73, okur-yazar değil, dul, kiracı).

"...Hiçbiri de bir işe yaramaz varlıkları bile zarar..." (K24, 19, lise, bekar, kiracı).

"...Kimse demi sağ mısın aç mısın babasız çocukların var..." (K28, 37, ortaokul, dul, kiracı).

“...Kimse sormadığı için bende gidip kimseye sahiplenmim niye çünkü ben burda tekim hele siz gelin beni bir sorun bu kadın halimle beni kimse sormi. Ben niye gidim onların kapısına o kadar zorluğu tek başıma yaşadım...” (K1, 30, okur-yazar değil, evli, kiracı).

Katılımcıların içinde yer aldıkları sosyal ağların da sınırlı kaynaklara sahip olması, kadınların çevresindekilerden destek alabilmelerini sınırlamaktadır. Nitekim “onlarda aç, bizim gibi yoksullar” ifadesinden anlaşıldığı gibi kadınlar arasındaki yoksulluk düzeyinin benzer olması, kadınları ne bir destek sunmaya ne de böyle bir beklenti içerisine sokmaktadır:

“...Herkes ki burada çalışan insan var hepsi benim gibi. Nasıl yardım etsin nasıl baksın ki burada çalışan insanların hepsi aldıklarıyla ancak geçirebiliyorlar. İnsanlar kendi kendini idare edemiyorlar. Sana nasıl destek olacaklar?..” (K12, 45-50, ilkokul, evli, kiracı).

“...Valla çalışanlar ne yapacak onlarda benim gibi işte dedim gibi onlarda yoksul benim gibiler diyebilirim yok olmuyor öyle destek falan...Patron vermez yani ustaya söylerim o da varsa verir yoksa vermez. Bir kez oldu bana iki yüz milyon lazım dedim haftalığımdan kesin dedim yok dedi kasada para yok dediler bende istemedim bir daha...” (K23, 23, ortaokul, dul, kiracı).

Kadınların, başkalarının kendilerine yardımda bulunmasına ilişkin duygu ve düşünceleri, muhtaçlık ve yetersizlik etrafında biçimlenmektedir. Başkalarının yardımına muhtaç olmanın kadınlar için “haysiyet ve onur” (Sennett ve Cobb, 2021) zedeleyici veya kırıcı olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılar, başkalarından gelen yardımların kendilerini yetersiz hissetmelerine neden olduğunu ve bundan dolayı kendilerini kötü hissettiklerini belirtmişlerdir:

“...Tabi ki ya üzülürsün. Birinden yardım almak iyi değil...” (K7, 60, ilkokul, dul, kiracı).

“...Yani başkası yardım edince kötü oluyorum...” (K19, 18, lise, bekar, kiracı).

“...Çok kötü. Birinden bir şey almak el açmak çok kötü... ben bir defasında ağlamıştım. Kızım evlenirken destek çıkıyorlar diye. Patron da sağ olsun ama ağladım resmen ya çok zoruma gitti. Yani kendinizi aşağılanmış hissediyorsunuz el açmış hissediyorsunuz ben sevmiyorum öyle bir şeyler. Kendi emeğimle yapmak kendim yapmak istiyorum her şeyimi yani kimseden bir şey almak devletten bile bir şey almak kendime yetişirsem başvurmam bile. İstemem, hiç istemem. Çok kişiler var gitsin. Ben aldığım şey için bile alıp başkasına veriyorum bazen çocuğumun varsa olunca başkasına veriyorum. Yani kendimizi göz önüne alarak başkasının da bizim durumda olduğunu düşünerekten. Ama kimseden bir şey almak istemiyoruz. Keşke verdiği yetse devletimizin kimseye el açmasak...” (K21, 49, ortaokul, evli, kiracı).

Tüm sosyal çevrenin aynı sosyo-ekonomik koşullara sahip olmasından dolayı zayıf kalan dayanışma ağlarından yararlanamayan kadınların bir kısmı vakıf, belediye ve kaymakamlık yardımlarından faydalanmaktadırlar. Bu yardımlar, genellikle gıda, kıyafet ve yakacak türünden yardımlar olmaktadır. Bununla beraber bazı kadınların sosyal yardım alırken veya aldıktan sonraki süreçte yardımın kesilmesi durumunda çaresiz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Kadınların böyle bir sorunla karşılaşmalarının nedeni okur-yazarlıklarının ya hiç olmaması ya da düşük bir eğitim seviyesine sahip olmalarıdır. Eğitimsizlik veya düşük eğitim, kadınların

sosyal yardımlara ulaşabilmelerini zorlaştırmaktadır ve bu tür hak arayışlarından yoksun kalmalarına neden olmaktadır. Yardım alanlarda da alınan yardımın yetersiz ve sınırlı olduğu aktarmıştır:

“...Sosyal yardım annem alıyor iki ayda bir veriyorlar...bulgur pirinç, makarna, yağ, şeker gibi şeyler...” (K9, 16, lise, bekar, kiracı).

“...Sosyal yardım kömür veriyorlar bi başka bir şey yok bazen ramazan da olursa devlet patates çuvalı olur yardım paketi olur yılda bir kez dağıtıyor öyle başka yok yani...” (K26, 28, okur-yazar değil, evli, ev sahibi).

“...Yok bi işte yaşlı aylığı alim bide vakıftan alim...iki ayda bir veri iki kilo pirinç iki kilo bulgur, iki kilo simit (köftelik bulgur) bi yağ bi de şeker veri alim yani iki ayda bir gendiler (kendileri) getiri evime...” (K4, 73, okur-yazar değil, dul, kiracı).

Bunun dışında bazı katılımcılardan ise sosyal yardım kurumuna başvurduklarını ancak bazı özel durumlardan dolayı yardımlarının kesildiğini ve sonraki süreçte koşula bağlı bir şekilde tekrardan yardımdan yararlanmaya başladıkları bilgisine ulaşılmıştır:

“...Yardıımı kestiler. Eşin hapisten çıktı eşin artık sana bakar dediler yardıım kesildi kesildi ama ben eşimden şikayetimi almadım onu bırak adam işe gitmi geri bizim adam hapse girdi ben geri gettim hapis kağıdımla geri yardım yazdılar...” (K1, 30, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Bak ben kaç kere devlet şeyine gittim dedim aynı durumun böyle anlattım tamam bak bir kere geldi gördü ben inkâr etmiyorum dedim kocam eve zaten hiç gelmiyor dedim haftalarca gelmiyor hatta boş evlerde gitti bulduk kardeşleri o gün denk geldi ben ne yapabilirim dedim...” (K15, 28, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...Gettim diyiler sen oğlun sigortalı görünüp he diyim çalışık yani normal del mi çalışmıyık mı diyim vermiler gen de ne diyim ben...” (K29, 52, ilkokul, dul, kiracı).

“...Yok vermiler ben sigortalıyım ondan...” (K28, 37, ortaokul, dul, kiracı).

Bazı katılımcıların ise sosyal yardım başvurusunda bulunduklarını fakat başvurudan sonra eve gelen sosyal yardım çalışanlarının tutum ve yargılarının, sosyal yardım almalarının önünde engel olabildiğini aktarmışlardır:

“...Evime geldiler baktılar yazmadılar. Mesela dolabı açtılar. Benim dolabımda da tek domates vardı. Dediler zenginlerin evinde domates yok... Ondan sonra gidişleri o gidiş oldu bir daha gelmediler iki ay üç ay önce bi daha gittim yazıldım daha listede var ki ne zaar araştırmışlar ki daha gelmediler. Geliyoruz dediler yine de gelmediler...” (K18, 55, okur-yazar değil, dul, ev sahibi).

Kadınların bir kesimi sosyal yardımlardan yararlanabilmeyi “başarsa” da bazıları eşlerinin hapiste olması, resmi olarak bir ayrılık olmamasına rağmen (katılımcının eşi uyuşturucu bağımlısıdır veya evine hiç uğramamaktadır) hane geçimini tek başına sağlayan ve hane reisinin kadın olduğu ailelerin bu tür yardımlardan yararlanamadığı anlatılardan anlaşılmaktadır.

2.4.8. Çalışan Kadın Yoksulların Geleceğe İlişkin Beklentileri

Kadınların geleceğe ilişkin düşüncelerini ortaya koyan anlatılarda, şimdi olduklarından daha iyi olabileceğine ilişkin umutlarının olmadığı görülmektedir. Kadınlar hayatlarının bir değeri olmadığını düşünmektedirler. Aşağıda yer verilen bir katılımcının “ben insan değilim ki zaten” ifadesi, çok zor koşullar içerisinde yaşadığını gösterir. Katılımcı yarını düşünmediğini ve gelecekte bir beklenti duymadığını ifade etmiştir:

“...Gelecek ben hiçbir şey beklemim gelecekte bir beklentim yokki sabaha çıkacağımı bilmim yarını da düşünmim. Ben insan değilim ki zaten mesela ben şimdi gider aha yatarım sabaha çıkacağımı Allah bilir garanti yok...” (K3, 48, okur-yazar değil, dul, kiracı).

Aşağıdaki anlatıda ise katılımcının gelecek üzerine bir düşünceye sahip olmadığı görülmektedir. Katılımcı geleceğine dair olumsuzlayıcı tavrını ise aile bağlarının zayıflığına bağlamaktadır:

“...Geleceğimiz yok gelecek yok heç düşünmim ben geleceğimi düşünmim ne olacak ki gelecekte. Benim geleceğim olmaz kötü hissedim ben düşününce. Çünkü anama bakım anamın oğulları bakmıyorlar kendisine. Benim çocuklarım da ben böyle olursam onlar da mı bana böyle yapacaklar...” (K2, 46, okur-yazar değil, dul, kiracı).

Aşağıda yer verilen diğer bir katılımcının anlatısında ise katılımcı için gelecek denilince aklında pek bir şeyin şekillenmediği görülmekle beraber katılımcının geleceğe dair bir umuda sahip olmadığı da anlaşılmaktadır.

“...Gelecek deyince aklıma bir şey gelmiyor. Geleceğe dair bir umudum yok...” (K11, 25, üniversite, bekar, kiracı).

“...Gelecek diyince bir şey gelmiyor aklıma bizim hep böyleydi hep de böyle olacak yani bize göre öyle görünüyor...” (K26, 28, okur-yazar değil, evli, ev sahibi).

“...Yani gelecek diyince bilmiyorum...Kendi işimi yapmayı hayal ediyorum. Bazen umutlanıyorum heyecanlanıyorum bazen korkuyorum yapamam diye...” (K9, 16, lise, bekar, kiracı).

“...Gelecek bilmiyom. Mesela güzel bir işim olmasını istiyorum, güzel parası olacak...Heycanlanıyom ama uzun da sürmüyo hani o heycan rüya gibi...” (K14, 16, lise, bekar, kiracı).

“...Bazen çok korkuyorum bazen çok mutlu oluyorum bir şeyleri başarmamaktan korkuyorum ya da bir yerlere gelemekten. Bazen de mutlu oluyorum başardım diyorum...” (K10, 23, üniversite, bekar, kiracı).

Bazı katılımcıların, geleceği düşünürken ya hiçbir şey hissetmedikleri ya da kendilerini iyi hissetmedikleri görülmektedir:

“...Gelecek yokkine düşünim, hissedim. Gelecek hiç yokkine. Bir şeyin geleceği kalmadı...” (K5, 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Ne hissedecem bilmiyorum ki... İyi hissetmiyorum gelecek benimle ilgili değil ki...” (K7, 60, ilkokul, dul, kiracı).

Geleceğin biçimlenmesinde kendi çabasının etkili olacağını düşünen, bu konuda umut besleyen genç, bekâr kadınların da aslında diğer kadınların düşünce ve hislerine tam olarak

sahip olmadıkları görülmektedir. Bazı kadınların, şu anki koşulların değişebileceğine dair düşünce ve duygularını yansıtan anlatıları, güven duymamak ve inanmamak etrafında biçimlenmektedir:

“...Yok benim o şeyim inancım yok bilmem belki hayattan umudum yok hayattan ortamdaki benim o konuda şeyim yok sıfırım...” (K12: 45-50, ilkokul, okur-yazar değil, ev sahibi).

“...İyi olmuyor iyi olsaydı ben şimdiye kadar bu eziyeti çileyi çekmezdim yokluğu çekmezdim inanmıyorum iyi olacağına. Kadınlar hep dışlanıyor kadın hep eziliyor, yani diyorum iyi olsaydı iyi olurdu ama olmuyor. İnanmıyorum değişseydi değişirdi...” (K26: 28, okur-yazar değil, evli, ev sahibi).

Bazı katılımcılar ise yaşadıkları yoksulluğun kalıcı nitelikte olduğunu aktarmışlardır. Yoksulluğun aileden aktararak sonraki nesillerin de yoksul olduğunu vurgulayan katılımcılar, içerisinde yaşadıkları sosyal ağlarda bulunan herkesin kendileri gibi yoksul olduğunu ve yoksulluğun kendileri için bir tür “kader” ve “mahkûmiyet” olduğu düşüncesini paylaşmaktadırlar. Yoksulluktan hiçbir zaman kendi çabalarıyla kurtulamayacaklarını aktaran katılımcılar, bir yandan da böyle bir kurtuluşun olabilmesi için gerekli veya yeterli kaynaklara sahip olmadıklarını belirtmektedirler:

“...Heç inanmım. Niye dersin çünkü bizim genetikte bizim sülalemizde hep böyle şeyler geçmiş başlarında neysen sonu da o oluyor...yani diyelimki başında yoksul sonu da yoksul değişmiyor, değişmez...” (K1, 30, okur-yazar değil, evli, kiracı).

“...Heç inanmım biz yıllardan beri böylelik yani değişmedi değişmez de aynı. Değişse şimdiye değişirdi ama değişmedi...” (K6, 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

Öte yandan katılımcıların şu anki koşulların neden değişmediğine ya da değişemeyeceğine ilişkin verdikleri yanıtların başında hayat pahalılığı, yapısal faktörler, eşitsiz gelir dağılımı ve paylaşım sorunu bulunmaktadır:

“...İnanmıyorum baksana her şey fırlamış gitmiş başını almış ne olacak bilmem...” (K13: 18, lise, bekar, kiracı).

“...Değişmez her şey almış başını gidi zam pahalı her şey ne olucu...” (K16, 43, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...Zor daha kötüye gedi her şey bahalı bişeye dokunamin değişmez...” (K29, 52, ilkokul, dul, kiracı).

“...İstiyorum yani olur işte dediğim gibi herkese eşit bir şekilde zengin fakir ayrımı olmasın... Zenginlere ne düşüyorsa fakirlere de o düşsün ...” (K19, 18, lise, bekar, kiracı).

Günümüzde yaygınlaşan toplumsal dayanışmanın zayıflamasıyla ilgili eleştirilerde bulunan katılımcılara da rastlanmıştır:

“...Zaman kötü sana ne diyeyim ne bileyim kimse kimseye sormuyor konuşturuyor ne bileyim eskisi gibi insanlar birbirine kaynaşmıyor, birbirine hâl hatır soran yok. Şu andaki koşullar zor işte insanlar zorlanıyor her şeyden zorlanıyor. Ne bileyim valla işte...” (K18, 55, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...Hiçkimse birbirini düşünmi (düşünmüyor) herkes ben olsun diyi nasıl olacak böyle insanların hali?...” (K28, 37, ortaokul, dul, kiracı).

Katılımcılar arasında gelecekte hedeflerine ilişkin sorulara “hiçbir hedefim yok” diyen evli kadınlara göre genç ve bekar olan katılımcıların bu konuda daha umutlu ve bir beklentiye sahip olduklarına rastlanmıştır. Bu katılımcılar hedeflerini anlatırken daha çok içinde bulundukları koşulların kendilerine pek bir fırsat tanımadığını ve toplumsal cinsiyet baskısı karşısında zorlanmalarına rağmen yine de mücadeleyi sürdürdüklerini ve sürdürebileceklerini aktarmaktadırlar. Bu katılımcılarından biri de gelecekte sınıf öğretmenliği yapmak istediğini ve bir taraftan da eğitim için gerekli kaynaklara sahip olmadığını fakat yine de ikisini beraber yürütebileceğine inan genç katılımcı, kendi mücadelesinden söz etmektedir. Bu katılımcı aynı zamanda aile üyelerinin kendisine yönelttiği cinsiyetçi tavır karşısında teslim olmadığını, bu durumun kendisini şu anki yoksulluktan ve ataerkil bağlardan kurtulabilmesi için motive eden bir durum olduğunu ifade etmektedir:

“...Meslek olarak sınıf öğretmenliği istiyorum... tek hedefim o. çalışıp emeğimin karşılığıyla haksızlık torpil falan olmadan emeğimi almak istiyorum. Yoksulluktan kurtulmak istiyorum. Ders çalışıyorum gecemi gündüzüme katıyorum. Ailem bazen bana hep bir kısıtlama mesela abim okuma artık üniversite liseyi bitirdikten sonra yeter üniversiteye niye gideceksin okuyup da ne olacaksın okuyanları görüyoruz neler olmuşlar dışarılarda ne halleri var falan yani onları duydukça daha çok okuyasın geliyor. Sürekli kadınları böyle hep eleştiriyorlar hor görüyorlar onun için ben o kadınlar gibi olmak istemiyorum hep böyle o kadınlar gibi bir erkek eline bakmak istemiyorum kendi ayaklarımın üstünde durup kendi emeğimle kendi paramı harcamak istiyorum...” (K19, 18, lise, bekar, kiracı).

Evli ve çocuk sahibi olan kadınların gelecek veya hedefler ile kurulan bağ, kadınlar açısından pek çok durumda çocukları veya torunları üzerinden kurgulanmaktadır. Kadınlar kendi yaşamlarının iyiye olabileceğine inanmıyorlar ancak bütün çektikleri “eziyet” ve “çileye” karşın çocuklarının hayatının kendilerinininkinden daha iyi olmasını istemektedirler. Bu nedenle genel olarak kadınların kendi hedefleri çocuklarının daha güvenceli işlerde çalışması ve özellikle de memur, öğretmen veya sigortalı işlerde çalışmalarıdır:

“...Dediğim gibi torunlarımın sağlığı okumaları. Başka bir hedefim yok, kendim için yok...” (K7, 60, ilkokul, dul, kiracı).

“...Çocukları büyütüp bir meslek sahibi etmek...” (K20, 40, ilkokul, evli, kiracı).

“...Dediğim gibi tek hedefim evlatlarım...Onları güzel bir yere getirebilmek. Tabii ki her anne babanın tek hayali güzel bir yere gelebilmesi güzel birer meslek yapmaları öğretmenlik yapmasını isterim. Birilerine bir şeyleri öğretebilmelerini isterim...Öğretmenlik isterdim...” (K25, 45, ilkokul, dul, kiracı).

“...Hedeflerim çocuklarım onların okuması... Belki bu düzeni bu kanunu değiştirirler okuyarak...” (K26, 28, okur-yazar değil, evli, ev sahibi).

“...Hedefim okusun bişey demim başka... Okusunlar gendi mesleklerini yapsınlar memur olsunlar memur olsun kimseye muhtaç olmasın yeter...” (K28, 37, ortaokul, dul, kiracı).

Kadınların içinde yaşadıkları koşulları değiştirmelerinin önündeki en büyük engeller, maddi ve sosyal kaynakların yoksunluğudur. İmkân olduğunda neleri değiştirmek istersiniz diye

sorulduğunda, bazı kadınlar evlerini ve mahallelerini değiştirmek ya da kendilerine ve çocuklarına ev almak istediklerini belirtmişlerdir:

“...İmkânım olsa çok şeyi değiştirdim...Tozun torpağın pisliğin içinde oturuyom. Ev mi bu baksana değiştirim her şeyi değiştirim baştan yaratırım ev alırım üzerine ev yaparım gayem olur o benim...” (K2, 46, okur-yazar değil, kiracı).

“...İmkânım olsa oğluma bir ev alırım...Kızıma daha iyi bir ev almak. İmkânım olsa bunları yapmak isterim...” (K7, 60, ilkokul, dul, kiracı).

“...Yani böyle burda yaşamak istemem yani o evde yaşamak istemem mesela evi görsen dersinki doğru söylin o evde yaşamak istemem niye bir göz evim olsun tertemiz olsun e ama ne yapım durumum kötü. Durumumuz kötü. Yani hayat yaşanacak hayat değil haşa burdan lavabo, lavabo girilecek lavabo değil...tahtadan bir şey dökülü her yer kapı tahta kapı lavabonun kapısı tahta...yani o şeyi anahtar yeri yok ne bilim işte mutfak yok bir şey yok aki işte...” (K6, 51, okur-yazar değil, evli, kiracı).

Bazı katılımcılar ise kendilerinin veya aile üyelerinin sağlık sorunlarını gidermek istediklerini ifade etmişlerdir. Yaşlı ve sağ gözünden görme sorunu yaşayan bir katılımcı öncelikle dişlerini yaptırmak istediğini belirtirken, başka bir katılımcı ise kardeşi için bir böbrek temin etmeyi istediğini ifade etmiştir:

“...Valla imkânım olsa Allah beni bu kaygıdan bu şeyden kurtarsın derim başka heçbir şey. Yok yapmım yapmak isterim yav bak yeri geli diyim randevu alamım dişimi kurtaramım (yaptıramıyorum) diyim allahım bu dişimi çıkartım bu yeşilkartla yaptırım diyim yani randevu alım diyim dişlerimi yapım...” (K4, 73, okur-yazar değil, dul, kiracı).

“...İmkânım olsa valla kardeşimin böbreğini değiştiririm ona bir böbrek bulurdum...” (K13, 18, lise, bekar, kiracı).

Yoksulluğun azaltılması yönünde yapılabilecek yardımlar ya da atılacak adımlar konusunda önerileriniz var mı sorusuna, genel olarak yoksulluktan her açıdan derin bir şekilde etkilendiklerini vurgulayarak, özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesi ve çalışan kadın yoksullara bir ek gelirin sağlanmasına yönelik yanıtlar vermişlerdir. Örneğin aşağıda yer alan katılımcıya göre toplumsal sorunların temel kaynağı öncelikle yoksulluk ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Katılımcının içinde yaşamış olduğu yoksulluğa ve maruz kaldığı toplumsal cinsiyet ayrımcılığının yarattığı etkileri aşır bu konuya oldukça rasyonel ve eleştirel bakabildiği görülmektedir:

“...Herkese eşit şekilde davranılmalı verdikleri parayı mesela zengin yoksul ayrımı asla yapılmasın yani tek dileğim bu. Herkese kadına da erkeğe de aynı parayı versinler bu çok zor bir şey değil... Böyle bir eşitlik olsa adalet olsa ayrımcılık olmasa dirlik düzenlik hiç bozulmaz bu adaletsizlik kadınları hor görme kadınları hep bir aşağılamak hep zayıf görmek hep nasıl desem erkekler bir ön planda yani bilmiyorum erkekler niye böyle ön planda yani erkeklerin bizden ne özelliği var onu da bilmiyorum...Yani kızlar o kadar çok hor görülüyor ki kızlar ezik kızlar bir şey yapamaz kızlar güçsüz kadınlar güçsüz... Yani neden acaba bizim erkeklerden bir eksikimiz mi var onların bizden bir fazlalığı mı var neden bize böyle davranıyorlar, kötü hissederim, huzursuz olurum... Yani keşke hiç bunlar

olmasa maddi sıkıntılar olmasa herkes eşit olsa para derdi olmasa mutlu huzur içinde yaşasak. ... Kadınlar hep böyle geri planda... Gerçekten de olumsuz keşke değişse bu ...” (K19, 18, lise, bekar, kiracı).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, yoksulluk ve eşitsizlik aşağıda yer alan başka bir kadın tarafından da eleştirilmekte ve aynı zamanda bu sorunlara çözüm odaklı önerilerde de bulunmaktadır.

“...Mesela devlet çalışan kadınlara bir maaş olur bir gelir olur düzenli ay ay onlara yatırsa... Her şey zaten pahalı ama zengin alabiliyor fakir alamıyor belki fakirler bu sayede biraz rahatlar... Biraz fakirler kadınlar fakir kadınları düşünsünler... Kadın bir topluma girdiğinde bir şey konuştuğunda hemen diyorlar ki sen bir kadınsın sen sus diyorlar. Sen bir eksiksin diyorlar ama bende diyorum hayır ben neden bilmezmişim bu benim fikrim... Yani ben kadın olduğum için ben hakkımı sözümü söyleyemem miyim?..” (K26, 28, okur-yazar değil, evli, ev sahibi).

Bir başka kadın ise sosyal devlet anlayışının güçlendirilmesi gerektiğini, işçilerin ücret ve sosyal haklarının eşitlenmesini ve iyileştirilmesi yönünde önerilerde bulunmuştur:

“...İşçilerin haklarının verilmesi gerek bazı şeylerin parasız olması gerek. Mesela işte hastane okul gibi şeyler paralı olmamalı... Ülkede okuyan çocuk gençlere çalışan kadınlara yardım edilmesi en çok bunu isterim. Eskiden yoksulluk vardı ama böyle değildi. Eskiden yoksulluk zaten hani eskiye bakarsak eski de bu kadar işte teknolojik alet kıyafet konusu olsun yeme içme konusu olsun bu kadar çok çeşit şey yoktu. Yoksulluk eskiden varsa da yine yiyebiliyorlardı içebiliyorlardı buluyorlardı yoksullardı ama yine yiyip içebiliyorlardı. Ama şu an her şeye ihtiyaç var kıyafet var, işte teknolojik şeyler olsun telefon, ne bilim ben araba olsun, yeme içme olsun her türlü şeye ihtiyacın oluyo yani şu anki yoksulluk çok kötü bişey hani ülken zengin ülkende her şey var ama sen yoksulsun...” (K22, 17, lise, bekar, kiracı).

Bir kadın yoksulluğun zengin ve fakir insanlar arasındaki eşitsiz paylaşımdan kaynaklandığını ve öncelikle eşitliğin sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Bu katılımcı yoksulluktan kurtulabilmenin ancak çok çalışmayla, çalışan kadınlar arasındaki dayanışma örüntülerinin güçlendirilmesiyle ve de ezilen kadınların tecrübelerini yeni nesil kadınlara aktarması yoluyla onların bu konuda daha bilinçli hareket etmeleriyle mümkün olacağını ifade etmiştir:

“...Birilerinin bir yerde bir şey yapması lazım başta büyükler sonra toplum... Bir şekilde olacak ama ne şekilde olur onu bilmiyorum eminim ki olacak. Bu yoksulluk son bulacak. İllaki bulacaktır. Yeni nesilde mi olur bir sonraki nesilde mi olur? inanıyorum... Biz ezildikçe güçlenen kadınlarız. Mesela kendimi bildim bileli çalışıyorum ama ben karşımdakine diyorum ki ben yaptım sen yapma. Benim hatalarım sen yapma kendi hakkımızı söke söke iste çünkü benden nihayetinde geçmiştir yani iyi kötü buraya gelmişim. Benden daha uyanık ol eminim ki benden sonrakiler daha iyi ve daha güçlü olacak hayır ben ezilmişim bunu biliyorum. Hani arkasındakiler uyardığım için benden sonraki daha güçlü dimdik gelecektir eminim çünkü tavsiyeler sonucunda daha bir sapa sağlam gelecektir onun için ben öyle dedim Arkadakini daha güçlü getirecektir...” (K25, 45, ilkokul, dul, kiracı)

Gelinen noktada toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin, kadınların ortak deneyimi olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Gaziantep’te fabrika ile küçük ve orta ölçekli atölyelerde ayakkabı üretiminde çalışan kadınlarla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler, enformel çalışma koşullarının ve cinsiyet eşitsizliğinin çalışan kadın yoksulluğunu azaltmadığını göstermektedir. Araştırma bulgularına göre düşük eğitim düzeyi, enformel çalışma koşulları ve hane yapısı özellikleri, çalışan kadın yoksulluğunu beslemektedir. Veriler, kadınların düşük eğitim düzeyine sahip olduğunu göstermiştir. Yalnızca iki katılımcı (K10, K11) yükseköğrenim düzeyine sahiptir. Hane reisi/başısı kadın olan tek ebeveynli ailelerde yaşayan çalışan kadınların iş ve ev işlerinden dolayı daha uzun saatler çalışmak zorunda kaldıkları görülmüştür. Ev işi ve evde bakıma muhtaç bireylere hizmet sunma, kadınların yoğun emekleri üzerinden gerçekleşiyor. Bu durum kadınların düşük ücretli ve sigortasız işlerde enformel biçimde çalışmak zorunda kalmalarına neden olmaktadır. Ayrıca veriler, çalışan kadın yoksulluğunda cinsiyet faktörünün, hane yapısı özellikleri ve iş piyasası gibi değişkenler ile bir araya geldiğinde belirleyici bir faktöre dönüştüğünü göstermektedir.

Araştırma verileri, katılımcıların büyük çoğunluğunun düşük ücretlerle çalıştıklarını ve bu ücretler ile geçimlerini sağlamaya çabaladıklarını göstermektedir. Evli ve dul olan çocuklu kadınların aldıkları düşük ücretle geçimlerini sağlayabilmekte daha fazla zorlandıkları görülmüştür. Bu durum, çalışan kadınların yaşadıkları hane halkı yapısı özelliklerine göre değişmektedir. Hanede yaşayan kişi sayısı, çocuk sayısı ve bakıma muhtaç bireylerin varlığı önemli değişkenlerdir. Bu değişkenler, kadınların aldıkları ücretle geçimlerini sağlayabilme koşullarını etkilemektedir. Veriler, hane reisinin kadın olduğu ve kadının tek çalıştığı hanelerde kadınların, hanenin geçimini sağlamakta daha fazla zorlandıklarını göstermiştir. Kadınların geçimlerini sağlayabilmekte zorlanmalarının en önemli nedenlerinden birisi, düşük ücretle çalışmadır. Kadınların düşük ücretle çalışmak zorunda kalmaları, işgücü piyasasının toplumsal cinsiyet katmanlı yapısından kaynaklanmaktadır. Öte yandan katılımcıların büyük çoğunluğu kiracıdır. Kadınların, gelirlerinin büyük bir bölümünü kira, elektrik ve su giderlerine ayırdıkları gözlenmiştir. Ayrıca barınma ve ısınma sorunu, kadınlar için ciddi sorunlar arasında gelmektedir. Veriler kadınların, bu sorunla baş edebildikleri takdirde yaşamsal ihtiyaçlarını giderebilecek temel gıdaya harcama yapabildiklerini ortaya koymuştur. Verilerde, yetersiz gelirin veya ücretin kadınlar için beslenmeyi ciddi bir sorun haline getirdiği görülmüştür. Veriler, kadınların daha çok kuru gıda ve kahvaltılık türü gıdaları tükettiklerini göstermiştir. Kahvaltılık türünün daha fazla tüketilme nedeni ise başta hayat pahalılığı olmak üzere marketlerden ve semt

pazarlarından toplu alışveriş yapabilecek yeterli nakit paranın olmayışıdır. Genel olarak mahalle bakallarından alışveriş yapan kadınlar için üç öğün yemek yapmak imkansızdır. Tek öğün ve tek tip beslenmenin yaygın olduğu gözlenmiştir. Veriler, kadınların iş ve mesleki hastalıklarının yanı sıra, ev işleri ve yoksulluğun yarattığı psikolojik, fiziksel ve sosyal hastalıklarından da çok fazla etkilendiklerini göstermiştir. Sağlık sorunları ve tedavi masrafları (ameliyat, diş dolgusu, görme sorunu ve ilaç) yine önemli sorunlar arasındadır. Araştırma bulgularına göre, kadınlar için hayatta kalabilmenin yolu, ancak ihtiyaçların sınırlandırılmasıdır.

Derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler, kadınların çalışarak elde ettikleri ücretler dışında herhangi bir gelirlerinin olmadığını ortaya koymuştur. Bazı kadınların faydalandıkları yardımların ise yetersiz ve sürekli olmadığı görülmüştür. Yalnızca bir katılımcının (K4) 65 yaş ve üzeri bireylerin yararlandıkları yaşlılık maaşından faydalandığı görülmüştür. Diğer taraftan fabrikada (K11, K20, K21, K28, K29) çalışan kadınların sigortalı bir şekilde istihdama dâhil oldukları görülmüştür. Veriler, küçük ve orta ölçekli atölyelerde çalışan kadınların ise sigortasız çalıştırıldıklarını göstermektedir. Bazı kadınların yeşilkart uygulamasından yaalandıkları görülmüştür. Araştırma bulguları, kadınlar için sosyal güvencenin önemli bir sorun olduğunu göstermiştir. Araştırma verileri, kadınların çok uzun saatler çalıştırıldıklarını ve ancak elde ettikleri gelirin yetersiz olduğunu ortaya koymuştur. Kadınların işe giriş koşullarına bakıldığında, küçük ve orta büyüklükteki atölyelerde kadınların işe girişlerinin, sosyal ağları yoluyla gerçekleştiği görülmüştür. Fabrikada çalışan kadınlar ise iş ilanları yoluyla işe başlamış olduklarını belirtmişlerdir. Kadınların büyük çoğunluğu çalışma ortamı ve çalışma ortamındaki ilişkiler hakkında olumsuz duygulara sahiptir. Bunun önemli nedenlerinden birisi, çalışma ortamındaki ilişkilerin, toplumsal cinsiyet rollerine göre biçimlenmesidir.

Veriler kadınların, yoksulluğu ağır boyutlarda yaşadığını ortaya koymuştur. Enformel çalışma koşulları, yoksulluğun azalmamasında önemli bir etkiye sahiptir. Kendi emeklerinin karşılığını alamadıklarını aktaran kadınlar, içerisinde bulundukları yoksulluğu hayat pahalılığı, gelir yetersizliği, bireysel sorumsuzluk ve kader gibi değişkenlerle açıklamışlardır. Diğer yandan kadınların yaşadıkları sorunlar, onların kendilerini içerisinde bulundukları sosyal ağlardan soyutlamalarına da yol açmıştır. Araştırma verileri, kadınların kendilerine yardım ve destek sağlayabilecek ilişki ağlarının olmadığını göstermiştir. Kadınların akraba veya komşuları da kendileri gibi yoksuldur.

Görüşmelerden elde edilen veriler, kadınların uzun saatler ayakta emek yoğun işlerde çalıştıklarını ortaya koymuştur. Kadınlar, işten eve geldiklerinde de ev işlerinde (yemek,

bulaşık, temizlik, alışveriş ve çocuk veya yaşlı bakımı) yoğun bir şekilde çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Veriler, uzun çalışma saatlerine dayalı bu çift vardiyanın, kadınlar üzerinde ağır fiziksel, psikolojik ve sosyal etkileri olduğunu göstermiştir. Araştırmadan elde edilen veriler, kadınların ev dışında herhangi bir sosyal etkinliğe dâhil olma veya yakınlarıyla ilişkilerini sürdürebilme olanaklarının olmadığını ya da çok sınırlı olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, hane halkında çok sayıda ve küçük yaşta çocukların bulunması, ailede bakıma muhtaç bireylerin varlığı, aynı zamanda “parasızlık” faktörlerinden kaynaklanmaktadır. Derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler, kadınların temel ihtiyaçlarını karşılayamadıklarını ortaya koymuştur. Veriler, kadınlar için yoksulluğun etkilerini azaltmanın ancak güvenceli, düzenli iş ve gelirle mümkün olabileceğini göstermiştir. Geçim sıkıntısı yaşamak, kadınların başta sağlık olmak üzere birçok alandaki mahrumiyet durumlarını daha da şiddetlendirmektedir.

Araştırma verileri, kadınların geleceğe ilişkin duygularının daha çok çaresizlik ve kaygı ekseninde şekillendiğini ortaya koymuştur. Kadınların, şu anki koşulların değişebileceğine dair düşünce ve duygularını yansıtan anlatıları, geleceğe “güven duymamak” ve “inanmamak” etrafında biçimlenmiştir. Evli ve çocuk sahibi olan kadınların gelecek veya hedefler ile kurulan bağları, kadınlar açısından pek çok durumda çocukları veya torunları üzerinden kurgulanmaktadır. Son olarak kadınlar, yoksulluğun azaltılması yönünde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesine ve çalışan kadın yoksullara bir ek gelirin sağlanmasına işaret etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Acar Savran, G. (2004). *Beden Emek Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin*. Kanaat yayınları, İstanbul.
- Acar Savran, G. ve Demiryontan, N. T. (2020). *Kadının Görünmeyen Emeği: Önsöz, Gülnur Acar Savran ve Nesrin Tura Demiryontan (Der.) Kadının Görünmeyen Emeği içinde*, İstanbul: Yordam Yayınları.
- Açıkalın, N. (2007). Enformel sektör ve yoksulluk: Kentsel işgücü pazarı üzerine etkileri, İstanbul ve Gaziantep örnekleri. *Sosyoekonomi*, 6(6).
- Açıkalın, N. (2014). Yoksulluğun öteki yüzü: Fuhuş pazarında kadın olmak. *Yoksulluk ve Kadın*, 290-314.
- Açıkgöz, R. (2010). Kadın yoksulluğu üzerine bir inceleme. *Hakem Heyeti*, 45
- Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2006). Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma.
- Alptekin, D. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Örüntüsünde Kadının Yoksulluğu ve Yoksunlukları, yoksulluk ve Kadın, içinde, derleyen: Abdullah Topçuoğlu. *Gamze Aksan ve Duygu Alptekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları*.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2010). Kapitalizm ve Ataerkillik Enformel Alanda Nasıl Eklemlenir? Bilinçli Saklama ve Saklayarak Değersizleştirme Mekanizmalarının Ev Eksenli Çalışmada İşleyişi. *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği içinde: Türkiye Örneği*, (Der.) Saniye Dedeoğlu, Melda Yaman Öztürk, 79-124.
- Başak, Z. ve Saracoğlu Ş. D. (2011). “Sermayenin mekân arayışı, kapitalist üretim ilişkilerinde değişim ve yeni sanayi odakları: Gaziantep, quo vadis?” “*Ta Ezelden Taşkıdır...*”Antep. Gültekin, M. N. (der). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketici ve Yeni Yoksullar*. (Çev. Ü. Öktem) İstanbul: Sarmal Yayınevi
- Bauman, Z. (2017). *Akışkan Modernite*. (Çev. S. O. Çavuş). İstanbul: Can Yay.
- Bauman, Z. (2020). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*. (Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Becker, H. S. (2015). *Mesleğin İncelikleri: Sosyal Bilimlerde Araştırma Nasıl Yürütülür*. (Çev. B. Öztürk, L. Ünsaldı, H. E. Mecioğlu, Ş. Geniş, G. Metin). Heretik Yayınları, Ankara.
- Bektaş Ata, L. (2019). Kentsel Dönüşümün Eşiğinde Ev, Mahalle ve Kent Deneyimi: Limontepe Örneği. *Doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*

- Buğra, A. (2001). Ekonomik Kriz Karsısında Türkiye'nin Geleneksel Refah Rejimi. *Toplum ve Bilim*, (89): 22-31
- Buğra, A., & Keyder, Ç. (2003). Yeni yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi. (Çev. A. Yılmaz), Ankara: *Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)*.
- Buğra, A., & Keyder, Ç. (2021). *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru içinde. Önsöz*, (Çev. İsmail Çekem). Hazırlayanlar: Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, İstanbul: İletişim Yayınları. 7-16.
- Buğra, A. (2021). Devlet-piyasa karşıtlığının ötesinde. *İhtiyaçlar ve Tüketim Üzerine Yazılar: İstanbul: İletişim*.
- Bora, A. (2019). Kadınlar ve Hane: Olmayanın Nesini İdare Edeceksin? N. Erdoğan (Ed.). *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğun Toplumsal Görünümleri* içinde (ss. 97-132). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, A. (2021). *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Butler, J. (2020). *Savaş Tertipleri*. (Çev. Ş. Öztürk) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Can, K. (2019). Yoksulluk ve Milliyetçilik. *Yoksulluk Halleri içinde: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, 116-133.
- Cesur, E. E. (2009). İşgücünün Kadınsılaşması ve Çalışan Yoksullar. *Uluslararası Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi Kongre Bildirileri*. (05-07 Mart 2009: Sakarya). 55-64.
- Chant, S. (2014). Kadın Hane Reisliği ve Yoksulluğun Kadınsılaşması: Olgular, Kurgular ve Gelecek Stratejileri. Duygu Alptekin, Abdullah Topçuoğlu , Gamze Aksan (Der.) *Yoksulluk ve Kadın içinde* (ss. 34-88) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Chossudovsky, M. (1999). *Yoksulluğun küreselleşmesi: IMF ve Dünya Bankası reformlarının içyüzü*. (Çev. N. Domaniç), Çivi Yazıları, İstanbul.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları Araştırma Deseni*. (Çev. Ed., Selçuk Beşir Demir), Ankara: Eğiten Kitap Yayınları.
- Creswell, J. W. (2017). *Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. (Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir, Çev. edt.), Ankara: Siyasal Yayıncılık.
- Çakır, Ö. (2008). Türkiye'de kadının çalışma yaşamından dışlanması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (31), 25-47.
- Çakır, Ö. (2002). Sosyal Dışlanma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3): 83- 104.

- Çakır, S. ve Akgökçe, N. (1996). *Kadın Araştırmalarında Yöntem*. (Önsöz). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Çavuşoğlu, B. (2011) “Türkiye’de çalışan yoksulluğunun genel görünümü”. Sosyal Güvence, 1(1), 22-33.
- Ecevit, Y. (2021). Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları. *Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz II Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları*. Ankara: Ceid Yayınları.
- Ecevit, Y. (2012). Feminist sosyal politika bağlamında, Türkiye’de çocuk bakımı ve eğitimine iki paradigmadan doğru bakmak. *Geçmişten günümüze Türkiye’de kadın emeği içinde, Hazırlayanlar: Ahmet Makal-Gülşay Toksöz, Ankey Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara*. 220-265.
- Ecevit, Y. (2003). Toplumsal cinsiyetle yoksulluk ilişkisi nasıl kurulabilir? Bu ilişki nasıl çalışılabilir? *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 83-88.
- Ecevit, Y. ve Sarıtaş Eldem, C. T. (2013). Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı ve İstihdamı. *Türkiye’de Cinsiyet Eşitliğine Elverişli Ortamın Oluşturulması BM Ortak Programı içinde*. 12-52.
- Emar (2022) *Türkiye Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Rapor (4) (içinde)*, 2022/4: 10.
- Erder, S. (2013). *İstanbul’a bir kent kondu: Ümraniye*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, N. (ed.). (2019). Yoksulları Dinlemek. *Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, S. ve Kutlu, D. (2014). Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme. *Çalışma ve Toplum*, 2014/2: 63-114.
- Foggo, H. (2022). *Yoksulluk Günlükleri Askıda Hayatlar*, İstanbul: Doğan Kitap Yay.
- Gago, V. ve Cavallero, L. (2022). *Borcun Feminist Reddi*, (Çev. Bilge Tanrısever), İstanbul: Otonom Yayınları.
- Gardiner, M. (2016). *Gündelik hayat eleştirileri*. (Çev. D. Özçetin, B. Taşdemir, B. Özçetin), Ankara: Heretik Yayınları.
- Gerşil, G. (2015). Küresel Boyutta Yoksulluk ve Kadın Yoksulluğu. *Journal of Management & Economics*, 22(1).
- Gökovalı, U., Danışman I., A., & Ekiz Gökmen, Ç. (2014). Kadın Yoksulluğuna Objektif ve Subjektif Bakış: Muğla ve Mardin Örneği. Duygu Alptekin, Abdullah Topçuoğlu, Gamze Aksan (Der.) *Yoksulluk ve Kadın içinde* (ss. 337-361). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Gültekin, M. N. ve Kuzu, Ş. L. (2011). “Yoksulluğun öteki yüzü: Antep varoşlarında kadınlar”, “*Ta Ezelden Taşkıdır...*” Antep. Gültekin M. N. (der.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Gül, H., ve Sallan Gül, S. (2008). Türkiye’de Yoksulluk, Yoksulluk Yardımları ve İstihdam. *Derleyen: Nurgün Oktik. Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları içinde, İzmir: Yakın Kitapevi*, 361-390.
- Gündoğan, N. (2007). Yoksulluğun Değişen Yüzü Çalışan Yoksullar. Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- Güneş, F. (2014). Yoksullukla Başa Çıkma Stratejileri, Kaynakların Yoksulluğu mu? Kadın Emeği Merkezli Eleştirel Bir Analiz”. Abdullah Topçuoğlu, Gamze Aksan, Duygu Alptekin (Der.), *Yoksulluk ve Kadın* içinde (ss. 89-128). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Güneş, F. (2011). Farklı emek kategorileri açısından kadın yoksulluğu. *Çalışma ve Toplum*, 2, 217-248
- Han, C. (2018). Precarity, precariousness, and vulnerability. *Annual Review of Anthropology*, 47, 331-343.
- Harding, S. (1996). Feminist yöntem diye bir şey var mı? (Çev. Z. Ayman). *Farklı feminizmler açısından kadın araştırmalarında yöntem içinde Hazırlayanlar: Serpil Çakır, Necla Akgökçe*, İstanbul: Sel Yay. 34-47.
- Harvey, D. (2003). *Postmodernliğin Durumu* (Çev. S. Savran). İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi* (Çev. A. Onacak) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hoşgör, A. G. (2011) “Kadın istihdamı üzerinden marka şehir Gaziantep’i yeniden okumak”, “*Ta Ezelden Taşkıdır...*” Antep. Gültekin, M. N. (der.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. (2001). Kent Yoksullarının Ağ İlişkileri: Sultanbeyli Örneği. *Toplum ve Bilim*, 89: 31-61.
- Işık, O., & Pınarcıoğlu, M. M. (2021). *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- International Labour Office (2020). *Global employment trends for youth 2020: Technology and the future of jobs*. International Labour Organisation (ILO).
- İlkkaracan, İ. (2012). Feminist Politik İktisat ve Kurumsal İktisat Çerçevesinde Türkiye’de Kadın İstihdam Sorununa Farklı Bir Yaklaşım. *Geçmişten Günümüze Kadın Emeği içinde, Hazırlayanlar: Ahmet Makal-Gülay Toksöz, Ankara University Press, Ankara*, 201-219.
- Kabeer, N., Sudarshan, R. ve Kirsty Milward, (2017), *Zayıfların Silahları ve Ötesi: Kayıt Dışı Ekonomide Örgütlenen Kadın İşçiler*, (Çev. F. Alikoç), *Kayıt Dışı Ekonomide*

- Örgütlenen Kadın İşçiler: zayıfların silahları ve ötesi içinde*, Hazırlayanlar: Naila Kabeer, Kirsty Milward, Ratna Sudarshan, İstanbul: Kor yayınları. 21-68.
- Kan, A. (2014). Kırsal yoksulluğun tarım ve kadın boyutu. A. Topçuoğlu, G. Aksan ve D. Alptekin (der.), *Yoksulluk ve Kadın içinde* (ss. 211-227). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kart, E. (2016). İstihdam İlişkilerinin Taşeronlaşmış Formları ve" Aracı" Aktörleri: İnşaat Sektöründe Ustabaşılar. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(2).
- Kart, E. (2021). Yeni Yoksulluk ve Hükümlülük: Dışlanma Halinin Çoklu Görünümleri ve Toplumsal İçermenin İmkanları Üzerine. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (46), 259-288.
- Kart, E. (2015). Yoksulluğun mekânlarında borçluluğun ve 'borçlu'nun üretilişi. A. Rıza Güngen & Ü. Akçay (Ed.). *Borçlan(dır)ma ve Türkiye'de borçluluk içinde Praksis*, (38), 155-179.
- Kart, E. ve Öngör H. (2023). Çalışan Kadın Yoksullar ve Yoksulluğuna Dair. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 22(1), 12-29
- Kapar, R. (2004). Uygun iş bağlamında çalışan yoksullar. *In Journal of Social Policy Conferences* (No. 48). <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/9111> (erişim tarihi: 26.10.2022).
- Kapar, R. (2005) Çalışan Yoksullar, *Sendika Notları*, 29, 52-75.
- Kapar, R. (2010). *Türkiye'de Çalışan Yoksullar*. Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, 53- 63.
- Kahraman, F. (2015). Yoksulluğun Çalışma İle İmtihani: Çalışan Yoksullar Üzerine Bir Araştırma. *IDEALKENT*, 6(16), 50-70
- Kahraman, F. (2011). Yoksulluğun Değişen Yüzü Çalışan Yoksullar: İstanbul Sancaktepe Kemal Türkler Mahallesi Üzerine Bir Araştırma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Kandiyoti, D. (1996). Çağdaş feminist çalışmalar ve Ortadoğu araştırmaları. (Çev. Neslihan Cangöz). *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem içinde*, Hazırlayanlar: Serpil Çakır, Necla Akgökçe İstanbul: Sel Yay. 123-41.
- Kardam, F., & Yüksel, İ. (2004). Kadınların Yoksulluğu Yaşama Biçimleri: Yapabilirlik ve Yapabilirlikten Yoksunluk. *Nüfusbilim dergisi*, 26(1), 45-72.
- Karadeniz, O. (2011). Türkiye'de Atipik Çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik. *Çalışma ve Toplum*, 2(29), 83-127.
- Karakaş, M. (2010). Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences*, 12(2). 1-17.

- Kaygalak, S. (2001). “Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekansal Yoğunlaşması: Mersin/ Demirtaş Mahallesi Örneği”. *Praksis*, (2): 124-172.
- Kesgin, B. (2011). Çalışma yaşamında değişen yoksulluk: çalışan yoksullar. *İş Ahlakı Dergisi*, 4(7), 65-75.
- Keyman, Fuat E. ve Lorasdağı, Berrin K. (2020). Sekiz Kentin Hikayesi: *TÜRKİYE’DE YENİ YERELLİK VE ORTA SINIFLAR*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Keyder, Ç. (2017). *Türkiye’de devlet ve sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Körükmez, L. (2008). Kent yoksulluğu ile mücadelede kadınların geliştirdiği stratejiler ve toplumsal cinsiyet rolleri. *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları içinde, OKTİK, Nurgün (Ed.), Yakın Kitabevi, İzmir*, 207-244.
- Köse, A. H. ve Bahçe, S. (2009). “Yoksulluk” Yazınının Yoksulluğu: Toplumsal Sınıflarla Düşünmek”. *Praksis*, 19(1), 385-419.
- Kümbetoğlu, B. (1996). Gizli İşçiler: Kadınlar ve Bir Alan Araştırması. *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem içinde*, Hazırlayanlar: Serpil Çakır, Necla Akgökçe, İstanbul: Sel Yay. 230-238.
- Kim, M. (1998). “Are the Working Poor Lazy?”. Challenge. Cilt: 41, Sayı: 3, <http://www.umb.edu/academics/cia/dept/economics/faculty/documents/kim-are-working-poor-lazy.pdf> (15.06.2008).
- Kümbetoğlu, B., User, İ., & Akpınar, A. (2012). Gıda, Tekstil ve Hizmet Sektörlerinde Kayıtdışı Çalışan Kadın İşçiler. *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği içinde*, Hazırlayanlar: Ahmet Makal-Gülşay Toksöz, Ankey Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara. 305-358.
- Lazzarato, M. (2014). *Borçlandırılmış İnsanın İmali*. (Çev. M. Erşen). İstanbul: Açılım yay.
- Mies, M. (1996). Feminist araştırmalar için bir metodolojiye doğru. (Çev. Ayşe Durakbaşı, Aynur İlyasoğlu), *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem içinde*, Hazırlayanlar: Serpi Çakır, Necla Akgökçe, İstanbul: Sel Yay. 48-66.
- Mingione, E. (1993). The New Urban Poverty and the Underclass, *International Journal of Urban and Regional Research*, Volume:17, Issue:3, 1993, pp.302-323
- Molyneux, M. (2020). Ev Emeği Tartışması ve Ötesi. *Kadının Görünmeyen Emeği içinde: Maddecı Bir Feminizm Üzerine*. Haz. Gülnur Acar Savran, Nesrin Tura Demiryontan. İstanbul: Yordam Kitap.
- Ofluoğlu, G., & Balcı, A. İ. (2016). Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Çalışan Yoksullar. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 5(11), 56-75.

- Oktik, N. (2008). Yoksulluk olgusuna kavramsal ve kuramsal yaklaşımlar. *Türkiye’de yoksulluk çalışmaları içinde, OKTİK, Nurgün (Ed.), Yakın Kitabevi, İzmir*, 21-57.
- Özbudun, S. (2014). BM, DB ve İMF’nin dilinde kadın yoksulluğu. A. Topçuoğlu, G. Aksan ve D. Alptekin (Der.) Yoksulluk ve Kadın içinde (ss. 272-288). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Özdemir, A. (2015). “Çalışan Yoksulluğuna İlişkin Kavramsal Bir Değerlendirme: Dünya’da ve Türkiye’de Çalışan Yoksulluğunun Boyutları ve Mücadele Politikaları”. *Bilgi*, 30: 96-126.
- Özşahin, M. C., & Uluer, A. G. (2014). Ekonomik Küreselleşme ve Kadın Yoksulluğu: Bir Yazın Taraması. Abdullah Topçuoğlu, Gamze Aksan, Duygu Alptekin (Der.) *Yoksulluk ve Kadın* içinde (ss. 255-271). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Öztaş, E. (2015). Feminist araştırmalar ve yöntem. *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları içinde*, Haz. Feryal Saygılıgil. İstanbul: Sel Yayınları. 271-290.
- Polanyi, K. (2020). *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*. (Çev. Ayşe Buğra). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Punch, K. F. (2020). *Sosyal Araştırmalara Giriş*. (Çev. D. Bayrak, H. B. Arslan, Z. Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sallan Gül, S. (2014). Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet ve Yoksulluk Arasındaki İlişkiyi Sorgulamak. Abdullah Topçuoğlu, Gamze Aksan, Duygu Alptekin (Der.), *Yoksulluk ve Kadın* içinde (ss.179-210). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sapancalı, F. (2005). Avrupa Birliği’nde sosyal dışlanma sorunu ve mücadele yöntemleri. *Çalışma ve toplum*, 3(6), 50-106.
- Savran, G. T. (2015). *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, (ed.) Temmuz Gönç Savran, Açık Öğretim Fakültesi ve Anadolu Üniversitesi Yayın, Eskişehir.
- Savran, G. T. (2007). Working poor women in service sector: A case study of Turkey. 1-16.
- Sennett, R. (2017). *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri* (Çev. B. Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2011). *Yeni Kapitalizmin Kültürü*. (Çev. A. Onacak) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2019). *Zanaatkâr*. (Çev. M. Pakdemir). Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Sennett, R., & Cobb, J. (2021). *Sınıfın Gizli Yaraları*. (Çev. M. K. Coşkun). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Suğur, N., Suğur, S., Çetin, O. B., Gönç-Şavran, T. ve Akarçay, E. (2008). Hizmet Sektöründe Çalışan Yoksulların Yoksulluk Algıları Üzerine Bir Araştırma. *İş, Güç: Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 10(4), 1-29.

- Suğur, N., Suğur, S., Gönc-Şavran, T., Çetin, O. B., & Akarçay, E. (2010). Eskişehir’de çalışan yoksullar, enformel istihdam ve yoksulluk ilişkileri. *Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir*.
- Stanley, L., & Wise, S. (1996). Feminist araştırma sürecinde metot, metodoloji ve epistemoloji. (Çev. Füsun Şaşmaz), *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem içinde*, Hazırlayanlar: Serpil Çakır, Necla Akgökçe, İstanbul: Sel Yay. 67-98.
- Strengmann-Kuhn, W. (2002). “Working poor in europe: a partial basic income for workers?”. Basic Income European Network, 9 th International Congress, Sempember 12th-14th, Geneva.
- Şahin, T. (2009). “Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi”. *Yardım ve Dayanışma*, 1(2): 71-80.
- Şener, Ü. (2012). Kadın Yoksulluğu. *Mülkiye Dergisi*, 36(4), 51-67.
- Şenses, F. (2019). *Küreselleşmenin öteki yüzü: Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şentürk, M. (2008). Yoksulların Yaşam Stratejileri: Küçük Mustafa Paşa ve Balat Örnekleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Temiz, H. E. (2008). Dünyada kronik yoksulluk ve önleme stratejileri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 61-100.
- Toksöz, G. (2012). Kalkınmada Farklı Yörüngeler Kadın İstihdamında Farklı Örüntüler Işığında Türkiye’de Kadın İstihdamı. *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği içinde*, Hazırlayanlar: Ahmet Makal-Gülay Toksöz, Ankey Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara.168-200.
- Topçuoğlu, A., & Aksan, G. (2014). Türkiye’de Yoksullukla Mücadele, Sosyal Yardımlar ve Kadınlar. Abdullah Topçuoğlu, Gamze Aksan, Duygu Alptekin (Der.) *Yoksulluk ve Kadın içinde* (ss. 89-128). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Topçuoğlu, A., Aksan, G., Alptekin, D. (der.). (2014). *Giriş: Yoksulluk ve Kadın*. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Tüsiad ve Kagider (2008). Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri. “*Kadın_Erkek Eşitliğine Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset*” Raporunun Güncellenmesi. (Yayın NO. TÜSİAD-T/-07/468). (Yayın No. KAGİDER-001). İstanbul.
- UEROFOUND, (2022). <https://www.eurofound.europa.eu/tr/data/glossary>
- Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2009). Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek. *Çalışma ve Toplum*, 2 (21), 25-40.

- Wacquant, L. (2015). *Kent paryaları. İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi*, (Çev. M. Doğan), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Wichterich, C. (2004). *Küreselleş[tiril]en Kadın: Eşitsizliğin Geleceğinden Raporlar*, (Çev. Tunç Tayanç ve Füsun Tayanç,), Ankara: *Türk Sosyal Bilimler Deneği Yayınları*
- World Bank, (2022). *Introduction To Poverty Analysis*. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/775871468331250546/pdf/902880WP0Box380okPovertyAnalysisEng.pdf>. (erişim tarihi: 05.10.2022).
- Yaman Öztürk, M. (2010). Ücretli İş ve Ücretsiz Bakım Hizmeti Ekseninde Kadın Emegi: 1980'lerden 2000'lere. (der) *Melda Yaman Öztürk, Saniye Dedeoğlu, Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emegi içinde*, 27-80
- Yaman Öztürk, M., & Dedeoğlu, S. (2010). Kapitalizm ve Ataerki İlişkisi Çerçevesinde Kadın Emegi. (der.) *Melda Yaman Öztürk, Saniye Dedeoğlu, Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emegi içinde*, 2010, 11-25
- Yarar, B. (2015). Küresel Yoksulluk İçinde Kadın Yoksulluğu, Küresel Kadın Hareketi İçinde Yoksulluk Odaklı STK'lar. *Fe Dergi*, 7(1), 31-49.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Yılmaz, B. (2022). Türkiye'de Sınıf-Altı: Nöbetleşe Yoksulluktan Müebbet Yoksulluğa, *Toplum ve Bilim*, (113), 127-145.
- Yiğit, E. (2022). Mekân ve iki kadın: esnekleşme ve 'güvencenin taşeronlaşması' üzerine bir anlatı|. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 5(2), 373-396.
- Yörük, E. (2017). Söylem, Temsil, Faillik ve Anlatı: Yeni Yoksulluk Edebiyatının Bir Eleştirisi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6 (4), 319-330.

EK 1- KATILIMCI PROFİLİ

Katılımcı	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Hane halkı Kişi Sayısı	Hane Reisi	Hanehalkı Çalışan Durum	Atölye Ölçek Durum
K1	30	Okur-yazar değil	Evli (Eşi cezaevinde)	6	Kendisi	Kendisi	KÖA
K2	46	Okur-yazar değil	Dul (eşi vefat etmiş)	6	Kendisi	Kendisi	KÖA
K3	48	Okur-yazar değil	Dul (Boşanmış)	5	Kendisi	Kendisi	KÖA
K4	73	Okur-yazar değil	Dul (Eşi vefat etmiş)	1	Kendisi	Kendisi	KÖA
K5	51	Okur-yazar değil	Evli	4	Kendisi	Kendisi	OÖA
K6	51	Okur-yazar değil	Evli	5	Kendisi	Kendisi	OÖA
K7	60	İlkokul	Dul (eşi vefat etmiş)	7	Kendisi	Oğlu-Kendisi	OÖA
K8	17	Lise	Bekar	6	Babası	Babası-Kendisi	OÖA
K9	16	Lise	Bekar	4	Babası	Abisi-Kendisi	OÖA
K10	23	Üniversite	Bekar	9	Abisi	Kendisi	OÖA
K11	25	Üniversite	Bekar	9	Annesi	Babası-Kendisi	Fabrika
K12	45-50	İlkokul	Evli	4	Kendisi	Kendisi	KÖA
K13	18	Lise	Bekar	6	Babası	Babası-Kendisi	KÖA
K14	16	Lise	Bekar	5	Annesi	Kendisi	KÖA
K15	28	Okur-yazar değil	Evli (Eşi madde bağımlısı ve evi terketmiş)	3	Kendisi	Kendisi	KÖA
K16	43	Okur-yazar değil	Dul (Eşi vefat etmiş)	5	Kendisi	Kendisi	KÖA
K17	43	Okur-yazar değil	Evli	-	Kendisi	Kendisi	KÖA
K18	55	Okur-yazar değil	Dul (Eşi vefat etmiş)	4	Kendisi	Kendisi	KÖA
K19	18	Lise	Bekar	4	Annesi	Annesi-Kendisi	KÖA
K20	40	İlkokul	Evli	6	Kendisi	Kendisi	Fabrika
K21	49	Ortaokul	Evli	3	Kendisi	Kendisi	Fabrika
K22	17	Lise	Bekar	6	Babası	Babası-Kendisi	OÖA
K23	23	Ortaokul	Dul (Boşanmış)	7	Kendisi	Kendisi	OÖA
K24	19	Lise	Bekar	5	Annesi	Kendisi	OÖA
K25	45	İlkokul	Dul (Boşanmış)	4	Kendisi	Kendisi	OÖA
K26	28	Okur-yazar değil	Evli	4	Eşi	Eşi-Kendisi	OÖA
K27	53	Okur-yazar değil	Evli	8	-	-	KÖA
K28	37	Ortaokul	Dul (Boşanmış)	5	Kendisi	Kendisi	Fabrika
K29	52	İlkokul	Dul (Eşi vefat etmiş)	4	Kendisi	Oğlu-Kendisi	Fabrika
K30	29	İlkokul	Dul (Eşi vefat etmiş)	2	Kendisi	Kendisi	KÖA

EK 2- GÖRÜŞME ÖRNEĞİ (K25, 45, DUL, İLKOKUL, KİRAÇI)**KATILIMCI ONAY FORMU**

Sayın Katılımcı,

yüksek lisans tez çalışmam, çalışan kadın yoksulların, yoksulluğu tanımlama ve deneyimleme biçimlerine odaklanmaktadır. Araştırma, yeni yoksulluk, çalışan yoksulluğu ve kadın yoksulluğu bağlamında kadınların, kendi anlam dünyalarında ve gündelik hayat pratiklerinde yoksulluk algıları, çalışan yoksul olmanın içerdiği anlamlar, formel ve enformel dayanışma ağları ve ilişkileri, yoksullukla başa çıkabilme stratejileri, duyguları, gelecek tahayyülleri ve beklentilerini kapsamaktadır. Bu kapsamda sizinle yüz yüze iletişimle görüşmeler gerçekleştirilecektir.

Görüşme sırasında sorulara doğru ve samimi cevaplar vermeniz, bu tez çalışmamda önem arz etmektedir. Tüm soruları yanıtlamak zorunda olmadığınızı, kendinizi rahatsız hissettiğiniz takdirde görüşmenin istediğiniz aşamasında görüşmeyi sonlandırabileceğinizi, bu bilimsel çalışmanın gönüllülük esasına dayalı olduğunu, vereceğiniz cevapların sadece bilimsel araştırma amacıyla kullanılacağını ve ticari bir amaç gütmeyeceğini belirtmek isterim.

Çalışmam sırasında 29677 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu çerçevesinde herhangi bir kişisel ya da sizleri tanımlayabilecek herhangi bir veri, çalışmamda yer almayacaktır. Çalışmayla ilgili herhangi bir sorunuz olursa aşağıda yer alan iletişim bilgisinden bana ulaşabilirsiniz. Zaman ayırdığınız ve katkılarınız için teşekkür ederim.

Araştırmayla ilgili sorularınızı aşağıdaki telefon numarasını kullanarak bana yöneltebilirsiniz.

Saygılarımla,

Harun ÖNGÖR

Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

Katılımcı Beyanı: Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda bu çalışmanın yüksek lisans tezi için kullanılacağını, çalışmaya devam etmek istemediğim takdirde istediğim aşamada çekilebileceğimi, kişisel bilgilerimin korunacağını anlıyorum. Çalışmaya gönüllülük esasına dayalı olarak, tamamen kendi rızamla katıldığımı sözlü olarak beyan ederim.

Görüşme No	25
Tarih	29. 11. 2022
Saat	20:28-21:19
Görüşmenin Yapıldığı Yer	Gaziantep Gatem Ayakkabıcılar Sitesi

“...Kırk beş yaşındayım. İlköğretim mezunuyum. Kahramanmaraş, Elbistanlıyım. Dulum. Hanede dört kişi yaşıyoruz...İki kızım bir oğlum var...Biri hasta obez olduğu için

çalışmıyorum...Akciğerden rahatsızım, kemik erimesi, kadın hastalıklarım var... Günde on iki saat çalışıyorum. Aldığım parayı ev ihtiyaçları, kira, elektrik, su, faturalarına harcıyorum. Kira İki buçuk milyar veriyorum (2500 TL). Evimiz gecekondtu. Yeşil kartım var. Çalıştığım yer sigorta yapmıyor. Sekiz senedir çalışıyorum bu işte...En çok tükettiğimiz şeyler pirinç, makarna, bulgur, mercimek. Tabii ki et ve et ürünleri süt ürünleri de tüketemiyoruz onu da alma şansımız yok. Çünkü güç yok, maddiyat yok. Giyimi zaten yapmıyoruz. Mutfağa işte uygun yerleri araştırıyoruz alabildiğimiz alıyoruz alamadığımızı alamıyoruz. Pazardan alışverişi yaparım. Akşama doğru giderim pazara belki daha uygun olur diye. Aldığım para kiraya gidiyor elektriğe faturaya gidiyor. Bir arkadaşım vasıtasıyla bu işe girdim. Evet esnaftım kendi yerim vardı, kahve kapattık. Bazı ailevi sorunlardan dolayı. Günlük çalışıyorum, çağırdıkları zaman gidiyorum on iki saati bazen geçiyo çalışmamız. Tabii ki zorlukları vardır. Taban çakmak çivi çekme...Zordur yani her işin kendine göre zorlukları vardır bu da öyle bir şey işte. Erken gidiyorsun geç geliyorsun işten. İyi kimsenin kimseye bir zararı yok...Herkes kendi halinde...Kendi işinde geçinip gidiyoruz...Ama emeğimizin karşılığını alamadıktan sonra ister istemez zorlanıyorsun. Meslek öğreniyorsun işte. İleride belki kendi işimi yapma hevesim var işte. Kendi emeğinin karşılığını bulamıyorsun ki düşüncelerini söyleyesin. Karşılığını bulamıyorsun ki yani on iki saat yüz seksen TL ancak bu kadar. Yoksulluk gerçekten çok kötü bir şey...Çocuklarına yetememek, ailene yetememek, kendine yetememek. Kötü bir şey olsa gerek. İşçi sınıfı daima yoksuldur. Emekçi sınıfı daima yoksuldur. Hayat şartları diyelim. Evet çok şey olması gerekiyor çok şeyin değişmesi gerekiyor...Mesela on iki saat çalışıp da yüz seksen TL haktan reva değildir bence...İşte zengin zengin oluyor fakir fakir oluyor yapacak bir şey yok. Benim gözümde gerçekten ezilen hep kadınlardır ve en önemlisi kadınlardır...Her zaman ezilen yani öyle. Ezilen hep kadınlar olduğu için...Eve geliyorsun evde çalışıyorsun, dışarı gidiyorsun dışarıda çalışıyorsun...Çamaşır bulaşık çocuklardı işti. Her zaman ezilen kadınlardır böyle bir toplumda her zaman ezilen biziz. Ne hissettiriyor...Benim açımdan kendini unutuyorsun çocuklarına adıyorsun, işine adıyorsun...Kendim için bir şey yapamam bir şey alamamak kendi hayatımdan kısıtlayıp da her zaman kendinden ödün veriyorsun. Hayat şartları hayat pahalılığı maddiyat bu tür şeyler işte. Yoksuluz. Çalışıyorsun yüz seksen TL para alıyorsun eve gelene kadar bitiyor. Bir ekmek alsam, bir kilo makarna alsam bitiyor. Bu yoksulluktur işte. Mesela üç haftadır pazara gidemiyorum pazara gidemiyorum. Yok işte bu yoksulluktur. Alamadıktan sonra yoksulluktur ne yalan söyleyeyim. Üzülüyorum sadece...Çocuklarıma yetişemiyorum kötü bir şey yani ne kadar şey yaparsan yap kötü bir şey. Yoksulluğun getirdiği zorluklar hangi kapıyı açarsan aç zorluktur işte eksiklik çevrenin eksikliği benim

eksikliğim toplumun eksikliği eksiklik işte. Birini alsam birini alamıyorsun diğerini alsan diğerini bulamıyorsun...Toplumsal eksikliği de çok işte hakkını verememek hakkını alamamak...Çevrenin de hani eş dost destek çıkmaması, yardım etmemesi. İllaki yoksulluk aileden gelen bir şey...Bir ucu ister istemez aileye dokunuyor sonuçta...Hani annenin babanın ya da kardeşlerin bize bırakmaması bir şeyleri. Onların da faydası yok hani demek ki onlar da yoksulmuş ki bize gelmiş. Dilerim biz de çocuklarımıza bırakmayız. Yoksul bir kadın olmanın zorlukları ne diyebilirim ki...Benim için kiramı verememek zordur çocuklarıma bakamamak zordur çocuğuna bir harçlık vermemek zordur çocuklarıma bir kuru ekmek vermek zordur. Tabii ki mesela erkekler daha çok ayaklarının üstünde durabilir ama biz kadınlar için daha zordur. Kadın olarak daha zordur...Sonuçta o bir erkek ama sen bir kadınsın. Benim için yoksulluğu zorlaştıran benim bir kadın olmam onun için kolaylaştıran onun bir erkek olması. Alışmış bir vaziyette etkilenmiyoruz daha doğrusu yoksulluktan. Bugün tencerede mesela pilav kaynadı diyelim yarın da pilav kaynadı diyelim, alıştık işte. Bir yerden sonra alışıyorsun işte bugün kuru soğan ekmek yedik yarın da pilav alıştık işte. Zaten hayatımız öyle geldi öyle geçiyo öyle de geçeceğine eminim. Yani varlık içinde yokluk yaşıyorsun. Çırpınıyorum çabalıyorsun ama yok. Hastalık sağlık geldiği gibi gidiyor işte çok zor bir deneyim...Hem kadınsın hem çalışıyorsun hem evini geçindiriyorsun zor çok güç. Benim için yoksullukta en zor olan en zor olan çocuklarına yetememek. Daha da zor olan çevrene yetememek. Sonuçta kadın adı üstünde her zorluğu vardır...Laf işitmek zorluğu vardır...Ezilme zorluğu vardır. Sabah kalkıyorum, ufak tefek bir kahvaltı hazırlıyorum, oğlumu okula gönderiyorum. Kızımı işe gönderiyorum. Ondan sonra ben işe gidiyorum, çalışıyoruz geliyoruz aynı şekilde Allah ne verdiyse oturup çocuklarımla yiyorum. Temizlikler, bulaşıklar, çamaşırlar, pazar alışverişidir öyle bitiyor. Sosyal hayat olarak zaten yok... Ev içinde işte normal aile, sohbet ediyoruz...Bazen tartışıyoruz bazen konuşuyoruz. Çocuklarımla paylaşırım derdimi. Yakınımda arkadaşım varsa arkadaşşıma söylerim arkadaşşım yoksa da hiç kimseye söylemem zaten. Altından kalkabileceksem tek başıma halletmeye çalışırım...Altından kalkamayacaksam da illaki birinden yardım isterim...Sorunu çözdük çözdük çözemedik yapacak bir şey yok. Hani kendi çapımda yapabildiysem, başarabildiysem. Çocuklarımla başarabildiysem dışarıya yansıtmamaya çalışırım sorunlarımı...Ama yapamazsam da illaki eş dosta söylersin. Geçim sıkıntıları deyince zaten genel olarak açıklamış oluyorum. En başta dediğim gibi mümkün değil geçinmek zaten...Unu alıyorsam diğeri kalıyor diğeri alıyorsam diğeri kalıyor mümkün değil zaten dört bine zaten hiç kimse karşılayamıyordur ihtiyacını. Yani bir tek ben değil yoksul olan herkes benim gibidir eminim. Hani ilerde çocuklarım büyür destek olur. En büyük şey destek birbirine destek çıkmak tutumlu olmak daha çok çaba

sarfetmek daha çok çalışmak olabilir. Geçim sıkıntısı bana nasıl hissettiriyor çok zor gerçekten kötü çoğu zaman mesela bir taze ekmek alıyorum bayat ekmek var ben tazeyi çocuklarıma veriyorum, bayatı kendim yiyorum. Bizim gözümüz yükseklerde değil. Olmadı da zaten hiçbir zaman da olmayacak zaten bunu biliyorum. Bunu neden kendimize layık görmüyoruz ya alışmışız bu hayatı böyle yaşamaya. Kendimizi alıştırmışız bu hayata sosyal hayat yok yoksullar için...Sabah gidiyorsun akşam geliyorsun... Arkadaşıma giderim...Başka da bir çevrem yok zaten aile desen yok zaten. En yakın arkadaşşıma giderim. Hayır kimseyle bir problemim yok kimse öyle bir şeyim de yok yani herkesle iyiyimdir. İyi olmaya da çalışıyorum zaten. Manevi değildir maddi olarak maddi değil de manevi olarak. Her zaman yardımcı oluyorlar iyi herkes iyi...Onlar kendi işini ben kendi işimdeyim...Herkes kendi ekmeğinin peşinde. Yani ezildiğini hissediyorum...Kötü bir şey yokluk yani buradan zaten anlıyorsun yardıma muhtaç olduğunu...Eksik olduğumu. Tabii ki elimde varsa seve seve yardım ederim onlara, elimden geleni yaparım. Geleceği görebiliyor muyum? Gelecek başta çocuklarım. Çocuklarımı bir yere getirebilmek. Onlar için bir şeyler başarabilmek. Onları evlendirebilmek. Onlara yuva yapabilmek güzel bir şey. İllaki güzel bir şey gelecek...Beni bekleyen zorluklar nedir nelerdir bilmiyorum. Yarının sana ne getireceğini bilmediğin için bilmiyorum. Çünkü her gün diğer bir günden daha zor geçiyor. O yüzden düşünmeyelim diyorum. Zannetmiyorum ama inşallah durumumuz değişir. Yani bir tarafı aydınlık diyelim bir tarafı karanlık diyelim. Çocuklarım büyür...Bir yerlere gelir, hayatında bir şeyler başarır, başarılı olur bu mesela bir değişimdir. Dediğim gibi tek hedefim evlatlarım...Onları güzel bir yere getirebilmek. Yoksulluğu değiştirmek isterim...Benim yaşadığım zorlukları çocuklarımla yaşamamasını isterim...Yoksulluğu değiştirmek isterim gerçekten. Tabi ki her anne babanın tek hayali güzel bir yere gelebilmesidir çocuklarının...Güzel birer meslek yapmaları, öğretmenlik yapmasını isterim. Birilerine bir şeyleri öğretebilmelerini isterim öğretmenlik isterdim. Gelecekte torunlarımı büyütmek isterim. Yapabildiğime inanıyorum. Emeğimin karşılığını ilerde alırım inşallah...Yani verdiğim çabanın verdiğim emeğin karşılığını ilerde alacağıma inanıyorum...Hani güzel bir yerde evladım güzel bir şekilde görebilmek bu da bir emektir inşallah emeğinin karşılığını alırsın. Birilerinin bir yerde bir şey yapması lazım başta büyükler...Bir yerde adım atması lazım artık hani bu yoksulluğun ortadan kalkması için... Eminim bir gün o da olacak inanıyorum. Bir şekilde olacak ama ne şekilde olur onu bilmiyorum eminim ki olacak bu yoksulluk son bulacak. İllaki bulacaktır. Yeni nesilde mi olur bir sonraki nesilde mi olur? İnanıyorum olacağına ama. Daha çok çalışmalarını öneriyorum kadınlara...Daha çok ezilmemelerini öneriyorum. Biz ezildikçe güçlenen kadınlarız... Hani mesela örnek verim kendimi bildim bileli çalışıyorum...Ama ben karşımdakine diyorum ki

ben yaptım sen yapma. Benim hatalarım sen yapma... Benden nihayetinde geçmiştir yani iyi kötü buraya gelmişim. Benden daha uyanık ol...Eminim ki benden sonrakiler daha iyi ve daha güçlü olacak...Hayır ben ezilmişim bunu biliyorum. Hani arkasındakiler uyardığım için benden sonraki kadınlar daha güçlü dimdik gelecektir...Eminim çünkü tavsiyeler sonucunda daha bir sapa sağlam gelecektir onun için ben öyle dedim. Arkadakini daha güçlü getirecektir..."

EK 3- RESİMLER LİSTESİ

Çalışan kadın yoksulların çalıştıkları atölyelerin bulunduğu cadde ve yaşadıkları mahallelere ait fotoğraflara yer verilen bu bölümde fotoğraflara ilişkin detaylı açıklamalara yer verilmemiştir. Bu bölüme yer verilmesinin temel amacı araştırma sahası hakkında okuyucuya fikir verebilmektir.

Fotoğraf 1 Nizipler Caddesi'nin ana caddelerinden biri

Fotoğraf 2 Nizip Caddesi'ndeki atölyelerin yer aldığı iki farklı bina.

Fotoğraf 3 Nizip Caddesi'nde bir ayakkabı üretim atölyesinin toptan ve perakende satış mağazası.

Fotoğraf 4 Karşıyaka Mahallesi Kâtip Hoca Caddesi'nde çadırda yaşayan aileler.

Fotoğraf 5 Karşıyaka Mahallesi kentsel dönüşüm projesinden dolayı yıkılan evler.

Fotoğraf 6 Karşıyaka Mahallesi'ndeki kentsel dönüşümden dolayı boşaltılan evler.

Fotoğraf 7 Hacibaba Mahallesi, solunda Karşıyaka Mahallesi, sağında Asri Mezarlık ve önünde geçen tarihi İpek Yolu.

Fotoğraf 8 Karşıyaka Mahallesinden bir evin mutfak ve banyosu.

Fotoğraf 9 Yukarıdaki fotoğraf 8'in devamı: banyo kısmı.

Fotoğraf 10 Aynı evin oturma ve yatma odası, tavandan yağmur suyu damlama yapmakta ve aşırı rutubet ve ışıksız bir ortam.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Harun ÖNGÖR
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Gaziantep Şehitkamil Açık Öğretim Lisesi, 2014
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, 2018
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Kart, E. ve Öngör, H. (2023). “Çalışan Kadın Yoksullar ve Yoksulluğuna Dair.” <i>Gaziantep University Journal of Social Sciences</i>, 22(1), 12-29.	